ЎзССР Давлат китоб палатаси
Инв. 260496
Рес. книжная палата УзССР

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1996 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

12 апрел, № 15 (3352)

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони

«ЎЗБЕКНАВО» ГАСТРОЛЬ-КОНЦЕРТ БИРЛАШМАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТЎҒРИСИДА

Мусиқа-рақс санъатини ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш мақсадида, шунингдек, Ўзбекистон концерт-ижодий жамоаларининг истакларини эътиборга олиб:

1. «Туркистон» саройи ва «Баҳор» комплекслари, Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг ижодий концерт ташкилотлари негизида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси ташкил этилсин.

2. Белгилаб қўйилсинки, «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда ҳудудий бўлимларига эга бўлган мустақил ижодий-ишлаб чиқариш комплекси ҳисобланиб, у, мулкчилик шаклларидан ва қайси идорага қарашли эканлигидан қатъи назар, филармония, эстрада, рақс, фольклор ва бошқа ижодий жамоаларни бирлаштиради.

«Ўзбекнаво» бирлашмасининг фаолиятига бадиий-услубий раҳбарликни Ўзбекистон Республикасининг Маданият ишлари вазирлиги амалга оширади.

3. «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон халқларининг миллий мумтоз ва замонавий мусиқа ҳамда рақс санъатининг энг яхши ютуқларини ривожлантириш, асраш ва тарғиб этиш;

иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг истиқболли режаларини, мақсадли, комплекс, маданий, илмий-техникавий, иқтисодий ва ижтимоий дастурларни ишлаб чиқиб, амалга ошириш;

хорижий фирмалар билан ўзаро манфаатли ташқи иқтисодий алоқаларнинг, маданий, савдо-иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорликнинг янги шаклларини ривожлантириш;

гастроль-концерт фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда ижодий жамоалар ва алоҳида ижрочилар томонидан аҳолига маданий хизмат кўрсатишни такомиллаштириш.

4. Гастроль-концерт бирлашмаси, унинг корхоналари ва ташкилотлари давлат бюджетига ўтказиладиган давлат солиқларини тўлашдан 3 йил муддатга озод этилсин.

Белгилаб қўйилсинки, имтиёзли солиқ олиниши муносабати билан бўшайдиган маблағлар мусиқа-рақс санъатини янада ривожлантиришга, унинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашга аниқ мақсадни кўзлаб фойдаланилади.

5. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги бир ҳафта муддатда Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига зарур ўзгартишлар киритиш тўғрисидаги таклифларни ишлаб чиқсин.

6. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси бир ҳафта муддат ичида «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмасининг фаолиятини ташкил этиш масалалари юзасидан қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти
И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1996 йил 5 апрель

Шеърий лаҳза

Матназар АБДУЛҲАКИМ

ВАТАН

(Мухаммас)

Саждалар имкони кенгдир, тўрт томоним сендадир.
Аввалимдир сенда, юртим, ҳам ҳамоним сендадир.
Сендадир алёрларим, оҳу фиғоним сендадир.
Кимлигимни бир аён қилғил, нишоним сендадир.
Бошда иснод бўлса сен-да, бўлса шоним сендадир.
Сирли Наврўз кунлари руҳимни мен обод этай.
Қутлуғ исмингни битиб, руҳим учун иршод этай.
Дод ўзи додлаб юборсин, дилни шундай шод этай.
Бемуҳаббат лаҳзаларнинг барчасин барбод этай.
Кўзларимга бахт ёши қалққан замоним сендадир.
Кўксима тафт бахш этиб Жайхундан оқди музларим.
Дард ва дармон рамзи бўлди тенг кеча-кундузларим.
Дилда тузди анжуман сўнган азиз юлдузларим.
Хоразм, жон олди қаърингдан теран илдизларим.
Сенда мевам — гулласам, сўлсам — хазоним сендадир.
Мўътабарсан, бу аён, лозим на тарғибот, на ваъз.
Ишқ сўзин такрорига сарфдир мен олган ҳар нафас.
Ҳам ўзинг ишқсан, элим, ҳам сен ўзингсан бир ҳавас.
Бир қушингман, бўлди ҳар дардинг менинг чун минг қафас.
Сен шифо топ, мен учай бир — осмоним сендадир.
Яхшилар қошига бошлаб бормаса йўлмас йўлим.
Минг чечак бирлан бугун қопландилар ўнгим-сўлим.
Ўй-хаёлинг бирла равшан бу юрак ойдек тўлин.
Тегса ерга елкам оқшом, тонг саҳар тутдинг қўлим.
Шоҳ Жалолиддину Маҳмуд Паҳлавоним сендадир.
Ишқдан ўзга туйғунинг диллардаги нақши ёмон.
Дилда меҳри бўлса бўлмас ҳаттоки ваҳший ёмон.
Англамас эрса буни қай шоиру бахши — ёмон.
Сен, бироқ, афв эт, элим, сўз сўйладим яхши-ёмон.
Не иложим бор менинг, яхши-ёмоним сендадир.
Сен биланман, гарчи ғамгин, гарчи шодман — сен билан.
Соҳиби толе ва соҳиб эътиқодман сен билан.
Сен билан мен куй-қўшиқдирман, баётман — сен билан.
Сен-ку менсиз барҳаётсан, мен ҳаётман сен билан.
Мендамас жонинг, не бахт, не бахтки, жоним сендадир!

АЖАБ САОДАТ ЭРУР
қолса яхшилик била от

Ҳазрат Алишер Навоий бобомизнинг бу муборак каломлари, бугун юртимизнинг барча бурчакларида қайта-қайта тилга олинаётир. Зеро ўзидан яхши ном қолдирмоқлик бизга буюк бобокалонларимиздан қутлуғ мерос. Бунинг буюк тимсолини Амир Темур ҳазратлари сиймосида аён кўриб турибмиз. Зеро, она Ватаннинг даҳо халоскори бўлишдан ҳам ортиқ саодат бўлмаса керак бу ёруғ оламда.

Озод Ватанимизнинг барча шаҳар ва қишлоқларида Амир Темур йилида, хусусан, соҳибқирон таваллуд топган апрел ойи бошларида бўлиб ўтаётган илмий анжуманлару учрашувлар, халқ байрамларида шу ҳақда, ана шундай бетимсол саодат соҳиби ҳақида ифтихор билан сўз юритилмоқда. Буюк бобокалонимизнинг улуғ ишлари тилга олиниб, темурий маънавий қадриятларга даҳлдорлик эъзоз топмоқда.

Ҳафта бошида бундай тадбирлар Қарши, Шаҳрисабз ва Яккабоғ шаҳарларида ҳам бўлиб ўтди. Вилоятнинг улкан санъат кошонасида Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган илмий-амалий анжуманни очаётиб, вилоят ҳокими Озод Пармонов шундай деди:

— Ўзининг ўлмас салоҳияти, ҳукмдорлик ва бунёдкорлик ишлари билан жаҳон тарихида ўчмас из қолдирган буюк бобомиз Амир Темур ҳазратларининг 660 йиллиги — бу, энг аввало, юртимиз озодлигининг ҳам катта тўйидир. Чунки Амир Темур бобомиз Ватаннинг даҳо халоскори, фан ва маданиятнинг бетимсол ҳомийси бўлганлар. Буни бутун жаҳон билади ва бу ҳақиқат ўтмишда ҳам, ҳозирда ҳам такрор-такрор эътироф этилиб турибди.

Биз ана шу мўътабар сиймонинг ватандошлари бўлганимиздан фахрланамиз. Ўзаро низолар ва босқинчилар оёғи остида топталган Туркистонга озодлик бахш этган, уни марказлашган, қудратли давлатга айлантирган, иқтисодиёт ва маданиятни беқиёс даражада юксалтирган бобомизнинг шарафли номи фақат бизнинг Ватанимизда эмас, бутун дунё миқёсида ҳам катта эътибор топган.

Президентимиз қайта-қайта даъват этаётганларидек, улуғ Темур бобомиздан мерос муқаддас Ватанни кўз қорачуғидек асраш бизнинг фарзандлик бурчимиздир. Она юртни ардоқлаш, Ватан ташвишлари билан яшаш, унинг фаровонлиги ва осойишталигини таъминлаш борасидаги соҳибқирон бобомиз васиятларига содиқлик бугун айниқса долзарб бўлиб турибди.

Академик Бўрибой Аҳмедов анжуманда соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар даври ҳақиқатларидан гувоҳлик берувчи муҳим тарихий манбалар ҳақида сўзлади. Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов ўзининг «Соҳибқирон» шеърий драмасининг яратилиш манбалари ҳақида фикр юритиб, мустабид тузум даврида не-не маломатларга қолиб бўлса-да Амир Темур ҳақида илмий рисола ёзган, халқаро илмий анжуманларда маърузалар билан чиқиб, соҳибқироннинг муборак номини адолат нуқтаи назаридан ҳимоя қила олган академик Иброҳим Мўминовдек забардаст алломаларнинг номини эҳтиром билан тилга олди. Улар бошлаб берган темуршунослик илмини ҳормай-толмай давом эттираётган, Амир Темурнинг бадиийлашган тарихини яратган Бўрибой Аҳмедовни қизғин муборакбод этди. Тарих саҳнасида Темур бобомизни қайтадан адолатли шахс сиймосида кўрмоғимиз учун Темур бобомизнинг ўзидек адолатли инсонлар керак бўлди, деди.

Суратда: «Соҳибқирон» драмасидан саҳна

Таниқли шоиримиз Жуманиёз Жабборов «Амир Темур сўзи» шеърини ўқиб берди. Шундан сўнг Абдулла Орипов асари асосида М. Тошмуҳамедов номидаги вилоят ўзбек давлат мусиқали драма театри истеъдодли режиссёр Абдураҳмон Абдуназаров раҳбарлигида саҳнага қўйган «Соҳибқирон» шеърий драмасининг премераси намойиш этилди. Бош ролни артист Музаффар Тўрақулов ижро этди. Асардаги Амир Темур даврига хос саҳна безакларини саҳналаштирувчи мусаввир Азамат Сатторов яратган. Ижодий ва илмий жамоатчилик намояндалари, томошабинлар асар премерасини катта олқиш билан кутиб олдилар.

Кўнгилларни меҳру оқибат гавҳари билан сийлаган улуғ иш шу бўлдики, «Соҳибқирон» асарининг ижодкори, халқ шоири Абдулла Ориповга премерадан сўнг юртдошлари худди ҳазрат Навоий замонасида бўлганидек оқ от миндирдилар. Темуршунос алломалар эгнига зарбоп тўнлар ёпилди. Ва бу эҳтиром Ватан озодлиги боис боболарнинг мунаввар руҳлари шод бўлиб, темурий қадриятларнинг қайта юз очганидан ажиб далолат бўлди.

Илмий-амалий анжуман ва халқ сайиллари эртаси куни кўҳна Кеш ва Яккабоғ туманида ҳам давом этди. Пештоқига «Темур бобо, номингизни ёд этажакмиз. Олам аро руҳингизни шод этажакмиз!» мисралари ёзилган Шаҳризабз халқ театрида С. Пўлатовнинг «Оқсарой» тарихий драмаси премераси бўлди. Яккабоғдаги Амир Темур таваллуд топган Хўжа Илғор қишлоғида эса бунёд этилажак меъморий ёдгорлик пойига илк ғиштлар қўйилди.

Шаҳрисабз ва Яккабоғнинг Катта Ўзбек тракти ўтган улуғ йўлларига туташ жойида Амир Темур номидаги янги боғларга меҳмонлар илк ниҳолларни экдилар. Яккабоғда бўлган анжуманда ЎзРФА мухбир аъзоси Карим Шониёзов, ЎзРФА Шарқшунослик институти катта илмий ходими Убайдулла Уватов ва бошқа олимлар темурий қадриятларни эъзозлаш хусусида сўз айтдилар.

Вилоятнинг кўплаб шаҳар ва қишлоқларида ўтган халқ сайиллари Яккабоғдаги «Ҳисор» давлат хўжалигида бўлган катта кўпкари билан якунланди. Амир Темур йилидаги улуғ издиҳомлар озод Ватан узра давом этаётир.

М. АБДУЛЛАЕВ,
махсус мухбиримиз

ЕРГА УРУҒ ТУШДИ

Ҳа, шундай, ерга яна уруғ тушди. Деҳқонлар далага яна пахта экишди. Негаки, ҳозир вақт ғанимат — авжи **ҲАМАЛ** палласи, демак, экинларнинг айни **АМАЛ** палласи. Бундан буёғи маълум...

Зеро, ҳадемай, азалий **МЎЪЖИЗА** рўй беради — ҳафта-ўн кунда **УРУҒ** ниш уради. Аввалига у **ЕР ТАФТИ**дан баҳра олиб, илдиз отади, шу асно тупроқ орасидан бош чиқариб, **ЁРУҒ ЖАҲОН**га салом айтади. Кейин **ОФТОБ НУРИ**дан эма-эма, деҳқон **ҚАЛБ ҚЎРИ**дан қона-қона қад тиклаб, барг ёзади. Қовун пўчоғи ерга тушар-тушмас, **САРАТОН** сарғаяр-сарғаймас, чор-атрофни оқ, қизил-пушти гуллар-ла тўлғазади. **АСАД**да денг, яна бир бор ясаниб олади, шиғил-шиғил кўсакларга айланиб, гўёки **ҚЎНҒИРОҚ** чалади, **СУНБУЛА** туғар чоғи майин - майин лаб ёради, бамисли оппоқ-оппоқ тиш чиқаради. **МИЗОН**лар ҳавоға арғамчи солган кезлар бутун Ўзбекистон **ОҚ НУР**га чўлғанади, далаларимиз **ҲОСИЛ** юкидан ҳомиладор **ОНА**дек тўлғанади. **Ҳалол ПЕШОНА ТЕРИ,** алқисса, **ИМОН-ЭЪТИҚОД ДУРИ** бўлиб жилваланади. ЭЛаро қувончга **ҚУВОНЧ,** тўйига **ТЎЙ** уланади. Пахтакор заҳмати **САМАРА**сидан шодланади, ҳамма-ҳамма унга **КЎМАК**ка отланади.

Шу зайл митти чигитдан **РИЗҚ-РЎЗ** яралади, инсон қалбидан **«МЕҲНАТ — БАХТ!»** деган **СЎЗ** таралади.

Мана, бугун ҳам деҳқон **ЎЗ ДАЛАСИ**да. Унинг бор орзу-тилаги **АЙТАР ДУОСИ**да: «Илоё, экканимиз тош эмас, гул бўлсин, хирмонимиз ҳар йилгидан мўл бўлсин...».

Айтганинг келсин, **ДЕҲҚОН!..**
Уйинг нурга тўлсин, **ДЕҲҚОН!..**

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

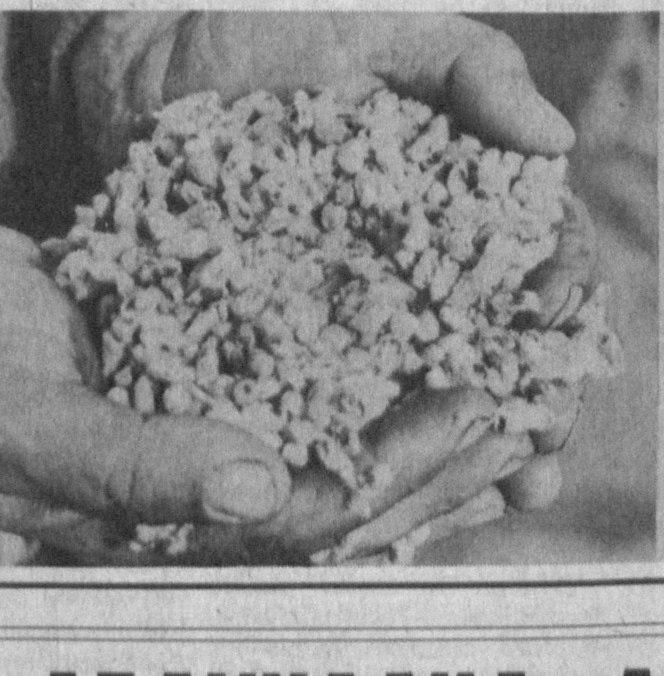

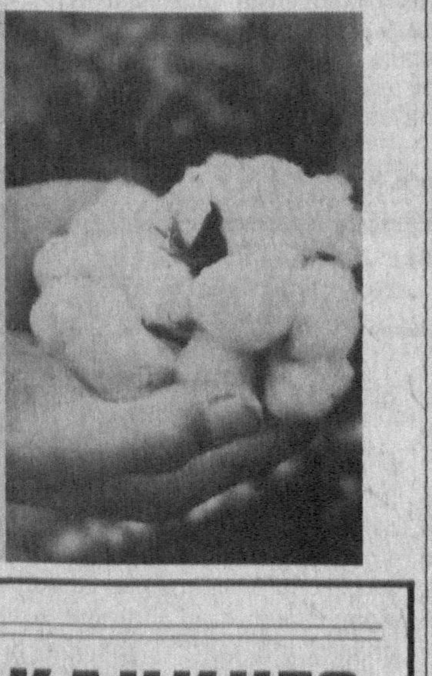

Бугун— Жаҳон авиация ва космонавтлар куни

ТАХАЛЛУСИ НИМА ЭДИ АБДУХАЛИЛ АКАНИНГ?

Суратда: А. Мансуров (ўнгдан биринчи) дўстлари даврасида, 1974 йил

Қалдирғоч фазогир Юрий Гагарин Тошкентга ташрифи чоғида, мухбирлар билан суҳбатда шундай деган эди:
«Инсониятнинг юксак фазога парвоз қилиши шароитини ўрганиб, шу учишнинг бехатар ўтишини таъминлаётган олимлар, врачлар орасида ажойиб ўзбек фарзанди ҳам бор. У ўзи тошкентлик, тажрибали врач, уруш қатнашчиси, қобилиятли олимдир».

Юзларидан самимият, кўзларидан одамларга меҳр, сўзларидан ўзбек халқига эҳтиром ёғилиб турган меҳмон гапи шу ерга етганда, суҳбат мавзуини буриб юборди. У ўзи таърифлаётган ўзбек сафдоши номини айтмади...

— Гагарин айтган ўша олим — мен эдим, — дегандилар раҳматли Абдухалил ака бундан ўн беш йил бурун уларнинг хонадонларида бўлган суҳбатларимизнинг бирида.

Биринчи ўзбек космонавтика врачи, тиббиёт фанлари доктори, подполковник Абдухалил Ражабович номи ва фаолиятининг умумий жиҳатлари республикамиз аҳлига кейинроқ маълум қилинди: 1968 йилнинг 8 декабрида Тошкент Давлат тиббиёт институти илмий кенгашида А. Мансуров «Тезлик ва портлаш декомпрессиясининг инсон ва ҳайвонлар баданига таъсири» мавзуида докторлик диссертациясини ҳимоя қилди.

Диссертант ўзбекистонлик олимлар учун тамоман янгилик бўлган бу илмий ишни айнан шу кенгашда ҳимоя қилиши бежиз эмасди: А. Мансуров 1939 йилда худди шу институтнинг 2- курсини битириб, Куйбишев ҳарбий академиясига ўқишга кетган эди. Орадан ўттиз йил ўтганда у нафақат қадрдон институти учун, балки жаҳон фани оламида, инсоният тарихида мутлоқ янгилик бўлган илмий кашфиётини ҳимоя қилган эди.

Давоми еттинчи бетда

ОҚ ЙЎЛ, «ЎЗБЕКНАВО»!

Таниқли бастакор Анор Назаров (Анорқул Мамадович Назаров) Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирининг ўринбосари — «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмасининг бош директори, Бахтиёр Раҳимович Ёқубов бирлашма бош директорининг ўринбосари этиб тайинландилар.

Наволаринг баравж, йўлинг ойдин бўлсин, «Ўзбекнаво»!

ШОИР БИЛАН УЧРАШУВ

«Турон» кутубхонасида Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов билан ижодий учрашув бўлди.

Учрашувда таниқли адабиётшунос олим Озод Шарафиддинов шоирнинг бетакрор ижодий йўли ҳақида фикр юритди. Адабиётшунос олимлар Бахтиёр Назаров ва Наим Каримов шоир ижодининг камолот босқичлари ҳақида сўзладилар.

Учрашув охирида Абдулла Орипов мухлислар саволларига жавоб берди, ўзининг янги «Соҳибқирон» шеърий драмасидан парчалар ўқиди.

Холиёр АБДИЕВ

Анвар ОБИДЖОН

Ё АҲИЛЛИК, Ё ҚУЛЛИК!

Россия Думасидаги ажабтовур харҳашалар аввал менга Михаил Жванецкий бошчилигидаги шоу-гуруҳининг кўнгилочар томошасига ўхшаб кўринди. Сунъий чатиштиришлардан ҳосил бўлган пўк тарвузнинг ичи ириб, ўз-ўзидан парчаланиб кетгач, ундан қайта тарвуз ясаш ҳақида қарор қабул қилиниши кулгили эмасми? Ҳар ким ўз ери, ўз иқлимига мос бўлган отамерос уруғдан анъанавий тарвуз етиштиришдек «мантиқий деҳқончилик»ка киришган экан, энди хилма-хилини ўртада баҳам кўрмоқнинг холисонароқ йўлларини қидириш ўрнига яна ўша пўк маҳсулотни яратиш учун бошқатдан чатиштиришни таклиф этиш Саид Аҳмад ёки Неъмат Аминовдек довруқли ҳажвчиларда ҳам ҳасад ҳиссини алангалатадиган ичакузди мавзудир.

Лекин, баъзан ҳазилнинг зили кечроқ сезилади. Қалбим тубида алланечук қоронғи соячa бордек юрдим. Бағримни хиёл тирнаб ўтгандек туюлган ғашликнинг тирноғи кун сайин ўсиб бораверди. Ахир кечагина бутун инсониятни бесарамжон қилган гитлеризмнинг жаҳон саҳнасидаги қонли ўйинлари Бовария пивохоналаридаги масхарабозликлардан бошланмаганмиди? Дума эса пивохона эмас.

Ишхонага бораман, касбдошларимнинг оғзини пойлайман. Бири «Труд» газетасини титкилаб бўлиб: «Э-э», энди буларнинг қўлидан нимаям келарди», дея кафт елпийди, бошқаси зардалироқ қиёфада ғудранган бўлади. Бекатда, автобусда одамларни кузатаман, кайфиятини чамалайман. Ҳаммаси кундалик ташвишларга андармондек. Уларга нимадир дегим келади, айтолмайман. Балки улар ҳам нимадир дегиси келаётгандиру маврудсиз вайсашдан тортинишаётгандир, деб ўзимни овутаман. Бирдан шоирлигим эсимга тушади, уйга келибоқ қоғоз-қаламга ёпишаман. Худди бекатдаги, автобусдаги каби нимадан гап бошлашни билмай тураверaман.

Овқатланаман, телевизор кўраман, бориб секин кўрпага кираман. Яна соғинган қишлоғимни ўйлайман. Қишлоқ аҳолисининг турмуш шароитини яхшилаш юзасидан очиқ таклифлар айтиб ёзаётган мақолам айрим мисоллар етишмай тургани боис ҳамон чалалигича ётганидан изтироб чекаман. Гўё уларнинг томорқа хўжалиги, чорваси арзимаган сабаблар туфайли ривожланмай келаётганига жойлардаги баъзи иштиёқсиз раҳбарлар эмас, мен айбдордек тўлғанаман. Кўзим илинаётгандек бўладию яна уйқум қочади. Ҳозиргина кўрганим «Маърифатнома»да муҳтарам Абдурашид қорининг экрандан айтган, биз ўзбеклар кўп балоларга йўлиқдик, Ватан ёки миллат тугул ҳатто тангрисини таниёлмайдиган хору зор қул даражасига етдик, саодатга эришган эканмиз, энди шукроналар айтиб, эҳтиёткор ва аҳил бўлайлик, деган мазмундаги сўзлари беихтиёр мия тўқималаримдан балқиб чиқади. Кейин «қуллик» ва «аҳиллик» каломлари қулоғим остида алоҳида жаранг билан янграйди. Елкама-елка одимлаётган кишиларнинг қадам товушлари «гумбира-гум, гумбира-гум» садолар эшитилаётгандек, шу ёввойи оҳанг замирида бир шеърий сатр туғилаётгандек бўлади: Ё аҳиллик, ё қуллик!, Ё аҳиллик, ё қуллик!..

Ниҳоят туталай сергакланиб, чироқни ёқаман, қоғозга интиламан ва шеърнинг дастлабки мисралари шоввадек қуйила бошлайди. Мисралар ҳозирча қуруқшоқ, ўта жайдари, худди атайлаб, шошилинч равишда қўшиқ матни битилаётгандек.

Доно халқим, бардам бўл,
Ҳар дам илдам, шаҳдам бўл,
Бирлаш, бирлаш, бирдам бўл,
Ё аҳиллик, ё қуллик!

Ютоқиб тамаки тутатаман. Ўн-ўнбеш дақиқа ичида бир зарб билан тағин учта тўртлик дунёга келади.

Олам аҳли қардошинг,
Пирлар бўлсин йўлдошинг,
Тобла иймон, бардошинг,
Ё аҳиллик, ё қуллик!

Фахринг она ер бўлсин,
Бахтинг ҳалол тер бўлсин,
Аскарларинг шер бўлсин,
Ё аҳиллик, ё қуллик!

Ўзбекистон диёринг,
Ҳам номусу ҳам оринг,
Бўлсин мангу шиоринг:
Ё аҳиллик, ё қуллик!

Бирдан ўзингга саволлар ёғила кетади — нима, фақат аскарлар шер бўлиши керакми? «Аскаринг» сўзи ўчирилиб, устига «фарзандларинг» деб ёзилади. Сўнг: «Нега энди биргина Ўзбекистон? Нега Туркистон эмас?» дея ўйлайсан. Тамоман бошқа шеър ёзишга киришасан.

Гулдек чирмаш, Туркистон,
Бирга сирлаш, Туркистон,
Бирлаш, бирлаш, Туркистон,
Ё аҳиллик, ё қуллик!

Ғоҳ бурқандинг шуҳратга
Дуч келдинг гоҳ кулфатга,
Ботма яна зулматга...

Шу тариқа нақорати ҳам, мақсади ҳам бир хил бўлган иккита мустақил шеър яралади. Аммо, иккаласидан ҳам кўнглинг тўлмайди, уларни четга сурасан. Одамларга кўнглингдагини шеър билан эмас, оддий сўзлар билан гапиргинг келади... ва мақола ёзишга тутинасан.

«Ё аҳиллик, ё қуллик!» Қулликнинг нималигини яхши биламиз. Қул— жонли буюм. Нон берганни танийди, жон берганни танимайди. Ош нега кераклигини билади, бош нега кераклигини билмайди. Унинг ўтмиши нонушта, бугуни тушлик, келажаги кечки овқат.

Инсонни бундай буюмсимон маҳлуқдан ажратиб турувчи ягона омил Онгдан туғилган Қалбдир. Қалбнинг устунлари — Ғурур ва Эътиқод. Ғурур ва Эътиқод ўзининг аъло насабли жонзотлигидан фахрланиш, аъло қилиб яратганга меҳру садоқатини бағишлаш ҳамда ўзини боқиб келаётган муайян ҳудуд заминига муҳаббат туйғуси қатлами ичра мавжуддир. Ўзи учун борлиққа айланган

Давоми еттинчи бетда

Истиқлол ва иқтисод

ЎЗБЕК НЕФТИ

Ўзбек нефти. Илгари биз бу тушунчани кўп истифода этмасдик. Сабаби ўзбеклар, асосан, пахтасию мева-чеваси, кейинроқ бориб олтини ва гази билан машҳур бўлган. Нефт маҳсулотлари юртимизга бошқа улкалардан ташиб келтириларди. Баъзида нефт захираларимиз ҳақида гап кетгудек бўлса, мутахассислар, у республикамиз атиги 25—30 фоиз эҳтиёжини қоплашгагина етади, деб ҳисоблашарди. Нефт у ёқда турсин, ҳатто картошка ва ғалла билан ҳам республика ўзини таъминлай олмайди, дегувчилар кўп эди.

Бугун бу башоратларнинг бари хато бўлиб чиқди. Мингбулоқ ва Кўкдумалоқ конларининг очилиши мустақиллик йўлини тутган Ўзбекистон учун бамисли Аллоҳнинг бир инояти бўлди. Мамлакат ҳеч кимдан картошка ва ғаллангина эмас, нефт маҳсулотларини ҳам сўрамайдиган, уни харид қилиш учун элнинг оғзидаги насибасини бой бермайдиган бўлди. Чунки энди ўзбекнинг ўз олтини, ўз ғалласи билан бир қаторда ўз нефти ҳам бор.

Нефт фақат иқтисодий тушунча эмас. Жаҳон сиёсатининг шаклланишида қудрати нефт мамлакатларининг алоҳида ўрин тутиши ҳаммага аён. У ёки бу миллатнинг маданий ва маънавий тараққиётини ҳам яна шу қудратли омилсиз тасаввур этиш қийин. Зеро, ҳеч ким маънавиятни иқтисоддан ажратмайди. Иқтисоднинг юксалиши бу — маънавиятнинг ҳам тараққиёти деган гап! Шунинг учун иқтисодиёт равнақига кучли туртки берувчи ушбу масала ҳаммамизнинг ҳаётий эҳтиёжимиз.

Ватан бир сиқим тупроғи, томчи суви, буюк истеъдодлари билан азиз бўлганидек, ноёб бойликлари билан ҳам муътабардир. Уларнинг ҳаммаси бизни бугун ҳолда миллат равнақига даҳлдорлик касб этади. Халқимизга ана шундай ноёб бойликлар инъом этаётган она тупроқни тавоф этмоқ, замин бағридаги бу бойликларни мустақил давлатимиз эҳтиёжларига сафарбар этаётган юртдошларга бир «Ҳормант!» деб қўймоқ учун мамлакат жанубига — Бухоро ва Қашқадарё чўлларига сари йўл олдик.

Қоровулбозорга оқшом гира-ширасида етиб келганимизда шу жойдаги нефт қуйиш эстакадасида саф тортиб турган вагон-цистерналар эшелони энди йўлга чиқаётган эди. Ҳамроҳим — Муборак газ ва нефт конлари бошқармаси бошлиғининг ўринбосари Мадат Севандиқов атиги 15 дақиқада бугун бир эшелонга хом нефт қуйилган эстакада иш жараёнларини мароқ билан тушунтира бошлади. Қувурлар орқали келган Кўкдумалоқ нефти бу ердаги улкан резервуарларда сақланади ва тўхтовсиз мамлакатнинг нефтни қайта ишлаш корхоналарига жўнатилади. Ҳозир бундай корхоналаримиз Фарғона ва Олтиариқда жойлашган.

Ушбу цистерналар сари йўлга чиққан эшелон вагонлари катта ойна олдидан лип-лип ўтиб борарди. Мамлакат иқтисодиёти учун сув билан ҳаводек зарур бўлган нефт Фарғона корхоналарида тозалангач, республикамизнинг барча бурчакларига бензину керосин, тайёр енгилги бўлиб тарқалади. Кўкдумалоқнинг хом нефтини узоққа ташиб юрмаслик учун эса бугун Қоровулбозорда минтақадаги энг йирик Бухоро нефтини қайта ишлаш заводи бунёд этилмоқда.

Мазкур нефт қуйиш эстакадаси ишга тушганига ўттиз йилча бўлган. Чунки Бухоро ва Қашқадарё оралиғидаги Муборак чўлларида дастлабки газ ва нефт конлари топилганига бугун қирқ йилдан ошяпти. Шу чўлларнинг ғарби-жануброғидаги Зеварда, Денгизкўл, Кўкдумалоқ ва ниҳоят Алангда янги конлар топилгач, вагон-цистерналарга енилғи қуйиладиган яна бир эстакада ва хом нефтни шу жойнинг ўзида қайта ишлайдиган заводни ҳам бунёд этиш эҳтиёжи туғилди. Янги нефт ва газ конденсати қуйиш эстакадаси ўтган йили қуриб ишга туширилди. Ҳозир ҳар икки нефт қуйиш эстакадасидан «қора марварид» Фарғонага ташилаётган бўлса, яна бир-икки йилдан сўнг, завод ишга тушгач, бу эстакадалардан жонажон хом нефт эмас, тайёр маҳсулот — бензину солярка, керосину қора мой бутун республикага, ҳатто хорижга ҳам жўнатила бошланади.

Мадат Севандиқов билан ана шу йирик корхона қад ростлаётган улкан бунёдкорлик майдонини айланиб кўрганимиз, кўз олдимда бу жойларнинг ўттиз йилча аввалги қиёфаси жонланди.

ОҲУЛАР КЕЗГАН ЁБОНДА

Қоровулбозор ва Муборак чўлларида бир вақтлар кийиклар гала-гала бўлиб, эркин кезиб юрарди. Қарши — Бухоро темир йўлидан то Амударёга қадар ястанган кенг чўл уларнинг мангу масканидир. Сўнг уларнинг тинчи бузилди. Аввал геологлар келишди, кейинроқ эса бурғувчилар. Бир пайтлар чўл узра қудратли моторлар овози акс-садо бера бошлади. Беозор кийиклар гоҳ-гоҳда, тунлари моторлар овози тинганда мадад истаб геологларнинг чодирларига қадар келишар, сув-пуч ичиб кетган кезлари ҳам бўларди. Бироқ йигирманчи аср техникаси уларни барибир чўлнинг ичкарисига ҳайдади. Бундай жойларнинг ўзи ҳам қолмагач, уларнинг абадий йўқ бўлиб кетиш хавфи туғилди.

Инсон барибир инсон-да, жониворларга кимнингдир раҳми келди: кенгдан кенг чўлнинг бир бурчидан оҳуларга қўриқхона маскан қилиб берилди. Беш йилча бурун «Буюк Ипак йўли» экспедицияси сафида қадим Бухородан Қарши ва Шаҳрисабз томон ўтаётиб, шу манзилгоҳда бир муддат тўхтадик. Етти иқлимдан келган қадимшунос олимлар оҳуларнинг «она ватани» билан танишгач, японларнинг «ЖИП» машиналарида уларни ёлғондан қувиб, кино тасвирларига туширгани кечагидек ёдимда.

Ушанда — 1991 йилнинг май ойи бошларида, яна тўрт ойдан сўнг Ўзбекистон мустақил давлат бўлади, беш йил ўтиб эса озод мамлакат мана шу жойда — оҳулар қўриқхонасидан бор-йўғи ўттиз чақирим нарида жаҳондаги энг йирик нефтни қайта ишлаш заводларидан бирини бунёд этади, деса хорижлик дўстларимиз эҳтимол, хаёлпарастлик ҳам эви билан-да, деган бўларди. Бугун эса бу фантазия ҳам, афсона ҳам эмас, нақд гап.

Ёшлик йилларимдан шу йўллардан кўп ўтиб юрганим боис Қоровулбозор чўлларининг хотирамда муҳрланган манзараларини бир ширин энтикиш билан эслайман. Ўшанда темир йўлнинг икки четини кета-кетгунча саксовулзорлар чулғаб ётарди. Йиллар ўтган сайин чўлнинг ана шу асрий қиёфаси ўзгариб борди. Саксовулзорлар сийраклашиб, чўл узра газ ва нефт қидирувчи геология экспедицияларининг бурғилаш машиналари пайдо бўлди. Менинг ҳавас-кор қаламкаш сифатида республика матбуотига йўллаган илк мақолам ҳам ана шу геологлар ҳақида эди.

Тунлари бурғилаш машиналарининг чироқлари бамисли денгиз узра маёқдек кўзга ташланиб турарди. Сўнг манзаралар янада тез ўзгара бошлади. Қирқ йилча аввал темир йўлдан уч юз қадам наридаги чуқур бир қудуқдан отилган газ ҳаммани шоshириб қўйгани эсимда. Газ босими ниҳоятда кучлилигидан замин устидаги бурғилаш қурилмаларини пўчоқдек осмонга отади.

Ушанда ёнган олов фавворасини бир неча кунлаб ўчиришнинг иложи бўлмаганди. Поездлар шу жойга етганда секинлаб ўтишар, бу олов оқшом пайтлари узоқ-узоқдан кўзга ташланиб, осмоннинг кенг буржини, ботаётган қуёшнинг ял-ял шафағидек ёритиб турарди.

Кейинчалик Газли ва Муборакдаги бундай осмонга отилиб ётган олов фавворааларини тўсишнинг иложи топилдию, «зангори ёнилғи»дан ҳузур қилиб яшайдиган бўлганимизда, у олов пурковчи аждаҳолар болалик хотираларимиздан унутилиб ҳам кетди. Фақат 60-йилларнинг ўрталарида мактабни битирган ёшлар қалбидан бир хотира сира-сира ўчмаса керак. Бу— Пиримқул Қодировнинг ўша йиллари ёзилиб, китобхонлар орасида қўлма-қўл бўлиб кетган «Қадрим» қиссаси эди. Ўша Муборакдаги сингари олов фавворааларини ўчиришда қаҳрамонлик кўрсатган газчилар ҳаёти, Зулайҳо ва Искандарнинг бегубор муҳаббатлари асарда яхши тасвир этилганди. Қисса қаҳрамонларининг бир-бирига самимий муҳаббатларигина эмас, инсоний қадр-қимматни англаш ва идрок этиш йўлидаги изланишлари ҳам ўшанда жуда кўп ёшлар қалбидан бир ажиб сеҳр олами бўлиб жой олганди. Эҳтимол, шу сабабдандир, қаерда газчилар, нефтчиларнинг бурғилаш вишкаларини кўрсам, кўз олдимда «Қадрим»даги манзаралар жонланади. Зулайҳо ва Искандар рўпарамдан иймаиб чиқиб келишаётгандек бўлаверади.

Бугун ёзувчи ўттиз йил муқаддам қаламга олган манзаралар ўрнида жаҳонда энг йирик газни қайта ишлаш заводи ишлаб турибди. Яна энг йирик нефтни қайта ишлаш заводларидан бири қад ростлаяпти. Газ ва нефт қидириш, бурғилаш вишкалари янада узоқ манзилларга — чўл ичкарисига томон ўз қўналғаларини кўчиришган. Эртага ўша ёққа боришни кўнглига туккамиз.

Эрта тонгда Кўкдумалоқ конлари сари йўл олдик. Ҳамроҳларимиз журналист Норқул Тилов, шоир Очил Тоҳир ва Мадат Севандиқовлар. РАФ экинзор далалар ва кўм-кўк бўлиб ётган сувли ғаллазорлар орасидаги йўллардан тез чиқиб олиб, поёнсиз чўл ичига шўнғиб кетди. Шарқдан жанубий — ғарб тарафга узоқ юрган киши йўл аста-секин пастлаб бораётганини илғайди. Биз ҳам чўл ичкарисига ўқдек кириб кетган асфалт йўлдан елиб борарканмиз, қуриган заминнинг думалоқ шаклдалигини кўриб ва ҳис этиб тургандек тобора пастлик сари энардик.

Дашт шамоли қовжироқ чўл ўтларининг ҳидини димоққа уради. Баъзан атрофни қора қуюн қоплайди. Шамол ташқарида кўз очирғани қўймас, гуриллаб ишлаётган мотор овозларини ҳам босиб кетгудек увиллар, тинимсиз ҳуштак чаларди. Қуюн гоҳида атрофни зулматдек ўраб олади. Шундай чоғ бир зум тўхтаб, унинг ўтиб кетишини кутамиз. Бундай шароитларда уй-жойидан олисда, бир неча кунлаб нефт қудуқлари ёнида ишлаб юрган азамат йигитлар, Бухоронинг гўзал қизларини хаёлан тасаввур этаман. Улар ҳам шу унгими мамлакат юкини елкаларида опичлаб турган асл қаҳрамонлар қиёфасида гавдаланади. Биз ана шу метин иродали эл фарзандлари ҳузурига бормоқдамиз.

Зум ўтмай атроф яна ёришиб, олис чўл манзаралари намоён бўлди. Чўл чўл-да, уни ана шундай бўй бермас асрий қиёфаси билан ҳам севасан. Унинг изғирин шамоллари, кўз очирмас қум буронлари, сароблари оловдек қуйдирувчи гармсели билан бирга кўкламги яшил либоси ва эрка насимлари ҳам бор. Ушанда шоир айтганидек, «Майсалар елда энди оқканларни кўзидай тебранади», борлиқ ям-яшил гиламу қип-қизил лолақизғалдоқларга бурканади. Ва улар руҳингизни бетакрор гўзал шеърият бўлиб жой олади.

Суҳбат билан бўлиб Кўкдумалоққа етиб келганимизни ҳам сезмабмиз. Аввал ўркач-ўркач тепаликлар бошланди. Баҳорда кўм-кўк тус оладиган бу дўнгликлар чиндан ҳам кўзингизга думалоқ шаклдаги манзара бўлиб кўринади. Қадимий карвонларну саҳро кезган чўпон-чўлиқлар бу жойни Кўкдумалоқ деб бежиз айтишмаган. Кўз олдимизда муҳташам нефтчилар шаҳарчаси ва унга анча нарида замонавий техника ва технология ускуналари мужассам этган иншоотлар мажмуи намоён бўлди. Бу ерда биз дастлаб танишганимиз Қаҳрамон Қурбонов бўлди. Янги қурилиб, ишга тушган бошқарув пулти ёнида бизни қарши олган барваста гавдали бу йигит Кўкдумалоқ нефт кони бошлиғи экан. Танишганимиздан сўнг:

— Ака, яхши кепсиз-да, ўзимизнинг ҳам газетачиларга айтадиган гапимиз кўп эди, — деди.

— Ҳўш,ҳўш, бўлмаса гапни шундан бошлай қолайлик, — дейман.

— Йўқ, аввал сизни кон билан, бу ердаги қаҳрамонларимиз асло қолишмайдиган азамат йигитларимиз билан бир таништирай, бир сафарда бирга туришганмиз...

Ниҳоят, Қаҳрамон менга нефт ва газ конларининг яхлит бир мажмуидаги жараёни — ер тубининг нечанчи километридан газ, нефт, яна қайси бир қатламдан конденсат аралаш ёнилғи олинаётганию уларнинг ер юзасидаги ноёб муҳандислик қурилмаларида босқичма-босқич тозаланишини, сўнгра, бу борадаги ибтидоий тасвирларни бойитади. Айниқса, тозаланган газнинг чуқур тупроқ қатламларидаги ёнилғини босимини кўтариши, яъни ер устига уни чиқиш учун қайтадан ер остига юборилиши менга катта янгилик бўлди. Бундай мураккаб жараёнлардан сўнгина нефт ва газ, конденсат узоқ-узоқларга узатиш қувурлари орқали Муборакдаги заводга ҳамда Қоровулбозордаги вагон-цистерналарга ёнилғи қуйиш эстакадаларига оқизилади.

Қаҳрамон энг мураккаб иш маромлари, ўта нозик муҳандислик жараёнларини содда-содда қилиб тушунтирар экан, у сингари йигитларимиз ва улар тимсолида ўзбек ишчи синфининг тарихан жуда қисқа вақтда ўз эркини бу қадар қўлга олгани, энг нозик ишларни ҳам уддалаб, моҳир муҳандисларга айланганини кўриб қалбим ифтихорга тўлади. Нефт олиш ва тозалаш қурилмаларини кўздан кечириб, штаб биноси томон қайтар чоғимиз кон бошлиғи дилидагиларни тортинмай айтди:

— Мана ишларимизни, ишчиларимизни ўз кўзингиз билан кўрдингиз. Улар ҳафта-ўн кунлаб рўзғоридан, бола-чақаларидан олисда худди чегарадаги аскардек ниҳоятда масъул ишларни бажаришмоқда. Мустақил давлатимиз иқтисодий қудратини оширишмоқда. Уларнинг қадоқ қўлларига, чўл шамоли қорайтирган буғдойранг юзларига бир қаранг. Айтингчи, шу буғдой юзлари демасангиз, уларнинг шаҳарлик йигитлару гўзал қизлардан қаери кам?! Яна нолияпти, деманг. Ҳамма нарсамиз муҳайё, ҳамма шароитимиз етарли. Фақат катта шаҳарлардаги шоҳона саройларни тўлдириб концерт бераётган уста санъаткорларимиз биз томонга ҳам бир келиб, ўзларини кўрсатиб кетишса дейман. Алп йигитларимизу барчин қизларимиз кўнглига озгина чўғ ташлаб кетишса...

МАРД МАЙДОН ТАНЛАМАЙДИ

Дарҳақиқат, шундай. Мардлар майдонда синалади. Тўрт йил аввал Тошкентдаги политехника институтининг нефт ва газ конлари муҳандислиги факултетини битирган Қаҳрамон Қурбонов янги нефт конларини ишга туширишда жонбозлик кўрсатиб, элга танилганлардан биридир. Оддий оператор ёки муҳандис сифатида иш бошлаётган йигитларнинг иқтидори — ишга ижодий ёндоша олиш салоҳияти мураккаб технология жараёнларини бошқаришда тез намоён бўлаётир. Қаҳрамон Тошкентдаги ўқишини сиртқисига кўчириб, бу ерга ишга келганда бор-йўғи учтагина нефт қудуғи мавжуд эди. Оддий операторликдан малакали муҳандису кон бошлиғи даражасига кўтарилган Қаҳрамон яратувчи муҳандис ҳисобланади. Бир қанча муҳандислик ечимларини ижодий ҳал этиб, иш жараёнларини такомиллаштириб боришга ҳам ўз ҳиссасини қўшиб келаётир.

— Икки йил аввал шу жойда дастлабки нефт тайёрлаш қурилмасини ишга туширгандик, — дейди у. — Шундан сўнг ишлар тезлашиб кетди. Ўтган йилнинг май ойида йирик газ конденсати ва нефт олиш мажмуи қад кўтарди. Нефт таркибидаги газ ва конденсатни ажратиш қурилмалари, тозаланган газни сақлаш резервуарлари ва қайтадан ер остига ҳайдайдиган компрессор станциялари ишга туширилди. Эндиликда АҚШ фирмаларининг «Келлаги» типдаги ўта серунум асбоб-ускуналарини ҳам ўрнатмоқдамиз. Бу мамлакат эҳтиёжи учун зарур нефт ва конденсат олишни янада кўпайтириш имконини беради.

Суҳбатимиз кон мажмуидаги янги штаб биноси ёнида давом этди. Унинг олдида жўмраклардан булоқ сувидек мусаффо оби ҳаёт оқиб турибди. Тоза ичимлик сув қувури олис-олислардан тортиб келинибди. Ундан ҳам кўра менинг эътиборимни бино олдидаги майдонга яқинда экилган ниҳоллар ва улар орасидаги бўйрадек жойда кўм-кўк яшнаётган буғдой майсалари тортди. Эрта баҳорнинг этни жунжиктирувчи шамолларию кўм-кўк майсалар... Бу манзара менга одамлар кўнглидаги пок ниятлар рамзи бўлиб туюлди. Кўкдумалоқ мажмуи бу жойда қад ростлаётган улкан иншоотларнинг қалдирғочи. Қурилиш тўхтовсиз давом этмоқда. АҚШнинг «Келлаги» фирмаси «Мубораконефтгазмонтаж» тресті билан биргаликда ўзининг хорижий технологиядаги қурилмаларини ўрнатмоқда. Дарвоза олдидаги майдончада контейнерларда келган дастлабки ускуналарни кўрдик. «Ўзбекнефтгеология»нинг учта экспедицияси янги нефт ва газ конларини қидириш ишларини олиб боришаётган бўлсалар, «Ўзбекбурғигаз» трестининг бошқармалари эса топилган конлардан нефт ва газни олувчи махсус қудуқлар кавлашмоқда. Бундай мураккаб ва масъулиятли ишларда тер тўкаётган мутахассисларимиз Тюменнинг шу сингари йирик конларида ишлаб, ўз малакаларини синовдан ўтказишган.

Нефтчилар яшайдиган муъжаз қўрғон шундоқ кон мажмуининг ёнгинасида. Қарши қурилиш бошқармасининг бир пайтлар даштдаги пахтакор хўжаликлар учун уй-жой ва маданий-маиший бинолар бунёд этган қурувчилари эндиликда нефтчилар учун обод қўналғалар тиклашмоқда. Ҳозирга қадар ҳар бири 103 ўринли иккита ётоқхона қурилди. Яна шундай иккита ётоқхона ва бошқа зарурий иншоотлар ҳам тез орада фойдаланишга топширилади. 130—200 километрлаб олисдаги вилоят марказларидан қатнаётган ёшлар мана шу обод жойларда истиқомат қилишади.

Биз айни тушлик маҳали ана шу муъжаз нефтчилар шаҳарчасини айланиб юрарканмиз, гоҳ ўзбекча, гоҳ туркманчаю тожикча талаффузда сўзлашаётган йигит-қизларга тез-тез кўзимиз тушарди. Улар Бухоронинг Ғиждувону Вобкентидан, Қашқадарёнинг Баҳористон, Касби ва Муборак туманларидан келиб ишлашмоқда. Аллақачон саҳро шароитларига кўникиб кетган бу марду майдон йигитларнинг баъзи бирларини тушлик маҳали суҳбатга тортдик. Кўкдумалоқ конининг катта геологи Акрам Раҳмонов, смена бошлиғи Нормурод Раҳмонов, қозонхона мастери Валерий Ан ва нефт тайёрлаш қурилмаси ишчи-оператори Ғайбулла Қурбоновларнинг ўз ишидан, ҳаётидан мамнунлигини сезиш қийин эмасди. Улар Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Муқимий номидаги театр ва Қашқадарё филармониясидан миннатдор эканликларини изҳор этишди: «Раҳмат уларга, имкон топишганда келиб туришибди. Фақат номдор санъаткорлар бизни бир йўқлаб қўйишмаяти...»

Қаҳрамон боя менга айтган фикрларини буларга ҳам шипшитган эканда, деган фикр кўнглимдан ўтди. Бироқ улар ҳақ гапни айтиб туришарди... Суҳбатимиз тугамаган ҳам эдики, осмонда муъжаз вертолёт кўринди. У кон томон ўтиб пастлай бошлаганда Қаҳрамон: «Бу Панжининг вертолёти, бош муҳандисимиз эрталаб ҳаво булут пайтда келолмаган эди. Энди мен борай», деб биз билан хўшлаша бошлади.

САРДОР

Панжи Оллоқуловни бу ердагиларнинг ҳаммаси жуда яхши билишади. У республика нефт ва газ саноатининг номдор мутахассисларидан бири. Бош муҳандис бир куннинг ўзида бир-биридан юзлаб километр олисдаги ўнлаб иншоотларда бўлишга улгуради. Бир қарасангиз Қуйимозор сув омборида, Қоровулбозордаги Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи қурилишига тоза ичимлик сув юборувчи трассани бунёд этаётганларга бошчилик қилса, бир соат ўтар-ўтмас юз эллик — икки юз чақирим наридаги Кўкдумалоқ нефт конларида юрган бўлади.

Панжи иншоотлар ишидаги энг муҳим масалаю муаммоларни ҳал этади. У ҳаммага керак. Тошкентдаги идораларда ўтирган вазирлардан тортиб, олис чўлнинг қайси бир участкасидаги муҳим қурилишни олиб бораётган оддий муҳандисгача. Қачон иш кабинетига кирманг, иккала қулоғида телефон, бу ҳам етмагандек, телефонларнинг бир-иккитаси гўшакдан олинган ҳолда «навбат кутаётган» бўлади. Ҳатто машинаси ва вертолётидаги рациялар ҳам бир зум «ором» олмайди. Уни ҳамиша қизғин иш устида учратасиз. Мабодо учратмасаангиз албатта ҳозиргидек вертолётда Кўкдумалоғу Зевардада, ё Қоровулбозору Қуйимозорда юрган бўлади.

Мен бошқармада бўлган кунлари унинг бошлиғи, республика Олий Мажлиси депутати, Иван Родионович Келеш меҳнат таътилида эди. Янаги сафар келганимда, албатта, танишиб, бир суҳбат қуришни кўнглимга тугдим-да, Панжининг вақти бемалолроқ бўлишини кутдим. Бироқ асло уни холи топишнинг иложи йўқ эди. Бош муҳандис хонасида бошланган суҳбатимиз тез-тез узилиб қоларди. Республика иқтисодиётининг муҳим бир иш бўғинидаги барча бўлинмалар унинг маслаҳатини, кўрсатма беришини, туғилган муаммоларни зудлик билан ҳал этишини кутади.

Бугун эрталаб ҳам шундай бўлганди:

— Алло, Қуйимозор... Аллоқул ака, задвижкани очдингизларми? Йўқ? Нега?! Ўзим бормасам бўлмайдими?.. Бир уриниб кўринглар яна, булут тарқаса-ку, ярим соатда бораман, бўлмаса машинада тушга яқин етарманда.

У телефонни жойига қўйиб менга юзланади:

— Қуйимозордан Қоровулбозорда қурилаётган заводга тўрт кунда ичимлик сув олиб келишим керак. Кеча оқшом ўша ёқдан келгандим, ҳамма ишни битказгандик. Фақат задвижкани очиш қолувди. Шуни очишолмай ўтиришибди. Боришим керак...

Панжи тезлик билан барча бўлинмалардан ахборот ола бошлайди. Катта ҳудудни эгаллаган, бир-биридан юз-юз эллик километрлаб олисдаги ишлаб чиқариш бўлинмаларидан қанча нефт қазиб олинаётганию ишнинг мароми қандай кетаётгани, қурилишнинг қайси бўғинида қандай муаммо туғилгани ҳақида бирин-кетин телефонда ахборот беришади. Шу чоғ рациядан яна уни чақириб қолишди. Панжи бўлинмалардан олаётган ахборотни тўхтатди-да, бутун вужуди билан рацияга қулоқ тутди.

— Задвижка очилдими?! Эй, яшанглар. Қойил. Мен бормасам ҳам бўладими. Бўпти, Акбаров боради. Техника ҳам. Нима бўлган экан?

Унинг безовта чеҳраси ёришди. Топшириқ ўз вақтида адо этилган эди. Сўнг Қоровулбозордаги қайсидир бир ташкилот билан боғланди.

— Исо Шарипович! Задвижка очилди, сув қувурдан боряпти. Мен шаҳарни таъминлаб турай. Схема бўйича йўлга қўяман... Бу ёқдан гуруҳ жўнатайми? Кўкдумалоққа боришим керак экан. Бўпти бўлмаса, кеч соат саккизда натижасини айтаман...

Суҳбатимиз яна уланди. Бошқарма бутун республика хом нефтининг энг катта қисмини, газнинг эса ярмидан кўпини бераётир. 94 - йилнинг кузида Кўкдумалоқ мажмуи ишга туширилгач, бошқарма иш миқёсларини республикадаги энг олдинги ўринлардан бирига олиб чиқди. Шу ҳақда аниқ ва лўнда маълумотларни айтаркан, ҳали ёши қирққа ҳам бормаган бу йигитнинг ғайрати, билими, масалаларни тез ҳал қила билиш иқтидори, юқори муҳандислик савияси ҳурмат уйғотарди.

У асли Муборакда туғилиб ўсган.Ўн йилча бурун Тошкентда нефт ва газ соҳаси бўйича олий маълумот олгач, олим бўлиш орзусида Москвадаги Нефт ва газ саноати институти аспирантурасига кириб ўқийди. Академик Иван Губкин раҳбарлигида нефт қазиб олишнинг илгари собиқ иттифоқда қўлланилмаган янги «Сойклинг» технологияси юзасидан номзодлик диссертациясини муваффақиятли ёқлайди. Сўнг Тошкент техника университетининг Қарши филиалида нефт ва газ конлари кафедраси мудири бўлиб иш бошлайди.

Муборак ва Кўкдумалоқ атрофларидаги янги конлардан нефт ва газ конденсати олина бошлаганда, ўзининг илмий иши айнан шу соҳага даҳлдорлиги учун уни амалда қўллаш истаги туғилди. Уни бирданига бош муҳандисликка тайин этишди. Чунки кун сайин иш миқёслари кенгайиб бораётган конлар ишини бошқаришга Панжи каби илм ва амалиётни баравар олиб борадиган мутахассислар жуда зарур эди.

— Собиқ иттифоқда ернинг чуқур қатламларидаги нефт ва газни юқорига чиқариш учун қатлам остига сув юборилларди, — деб изоҳ беради Панжи, — сув газ ва нефтдан оғир бўлгани учун ёнилғининг тагига тушиб, босимни кўтаради ва уларни ер юзасига чиқишини таъминлайди. Бироқ бунинг учун жуда кўп сув керак. Иккинчидан сув беҳуда исроф бўлади, харажатлар ҳам ошиб кетади. Мен ўз илмий ишимда хорижий технологияларга ўхшаш усулларни қўллашнинг афзаллигини исботлаб бердим. Сув ўрнига ер остидан олинаётган газнинг ўзини қайтадан юборилса, у нефт ва газ босимини кўтаради. Кўкдумалоқ конлари учун ҳам шу технологияни таклиф этдим. Ҳозир биз бу усулни амалда қўллашга ҳозирлик кўрмоқдамиз. Америкада бунинг янада такомиллашган, яъни ер ости қатламларидаги ёнилғини камроқ босим билан ҳам юзага чиқариш усуллари қўлланилаётган экан. Ана шу технологияни ўрганиш учун яқинда бир гуруҳ мутахассислар билан бирга АҚШда ўн кунча бўлиб қайтдик. Даллас, Хюстон, Оклохомодаги илмий марказлар иши билан танишдик.

...Панжининг вертолётига қарарканман, унинг эрталабки суҳбат чоғида «Аттанг, ҳаво булут-да, бўлмаса сизга Кўкдумалоқ конларини ўзим олиб бориб кўрсатардим», деганини эсладим. Бош муҳандис хориждан келаётган ускуналарни ўрнатиш масаласида шу ёққа келмоқчи бўлиб турувди...

Қайтиш йўлида — Зеварда конлари мажмуида ҳам озод Ватан иқтисодий қудратини ошираётган нефтчи ва газчи мутахассисларнинг кўплари билан танишдик. Ўртабулоқ ва Денгизкўл конлари бошли Ражаббой Қурбоновни иш устида учратдик. Бухоро геофизика экспедициясининг сейсморазведка партияси бошлиғи Равшан Саидов ҳам Алангдаги янги конлар томон ўтаётиб, Зеварда-да бир фурсат тўхтаган экан.

Бу жойлардаги иншоотлар Кўкдумалоқдан аввал ишга туширилган. Шу сабабли бошқарув қурилмалари, ётоқхоналар аллақачон бу ерда муқим яшаётган одамлар билан гавжум. Улар энди чўлнинг ҳақиқий эгаларига айланиб бўлишган. Гурунгларимиз йўлдами, улар истиқомат қилаётган муъжаз вагонеткаю қаватли ётоқхоналардами — қаерда кечмасин гап авзойи энг аввало юрт тинчлигига бориб тақаларди. Улар ана шундан беқиёс даражада мамнун эдилар. Заминда яшаб, замин ташвишларини ўйлаётган, она халқнинг бугунги уй-кечинмаларига ҳамнафас бу йигитлар қалбида Ватаннинг корига яраётганликларидан катта ғурур ва ифтихор бор эди. Бир ижодкор сифатида менинг кўнглимни ғурур ва ифтихорга тўлдирган нарса ҳам юртимизнинг ноёб касбларни пухта эгаллаб олган юқори малакали ўз мутахассисларига эга эканлиги бўлди. Улар ўзбек ишчи синфининг янги авлодини камол топширишмоқда.

Президентимиз ўтган йили катта бир анжуманда қатъий ишонч билан «Келаси йилдан Ўзбекистон ўзини ўз ғалласи ва нефти билан таъминлай бошлайди», деб айтган эди. Кўкдумалоқ конларида бўлганимизда юртбошимиз бутун жаҳон жамоатчилигига рўй-рост айтган шу ниятлар рўёбга чиқаётганини кўрдик. Шу қутлуғ ишга камарбаста марди-майдонлар билан ҳамсуҳбат бўлдик.

Ҳа, Ватан кўксингни тўлдириб симиргувчи бир нафас ҳавоси, қултум суви, сиқим тупроғи билангина эмас, фарзандлар қаддини тик, нигоҳини ўткир қилгувчи бойликлари билан ҳам муътабар! Ахир бу бойликлар ўзганинг эмас, ўз халқингнинг белига қувват бўлаётгани, уни ўз элингнинг танти ва мард фарзандлари она юртга инъом этаётганини кўрсанг ифтихор этмай бўладими?

Ўзбекнинг ифтихори — ўзбек нефтини яратаётган ана шу фидойи йигитлардир. Юртимиз, она халқимиз улар билан ҳар қанча фахр этса арзийди. Мамлакат уларнинг ишидан, ғайратидан, қайноқ қалбидан куч-қудрат олаётир. Озод Ватаннинг қўш қанотлари — шу эр йигитлар бор бўлсин.

Мурод АБДУЛЛАЕВ

ЮРАГИМДА ЖЎШ УРГАН ВАТАН

Болалигимизда ҳали Ватан деган сўз маъносини англамас, унинг нима эканлигини тушунмас эдик. Аммо, Ватан оналаримиз айтган аллалар, момоларимиз сўзлаган эртаклар, бахши боболаримиз куйлаган достонлар, элимиз ўтказган маросимлар, тўй-томошалар орқали мурғак кўнглимизга аста-секин жо бўла бошлаган эди.

Томларида қизғалдоқлар очилган уйлар, деворларига гуллар солинган, кашталар урилган хоналар, шифтларига қалдирғочлар ин қурган айвонлар, тупроқ кўчалар, ҳаммомпиш, чиллак, ҳаппак ўйинлари, «Пода келар бошбош, Оёғида тилла тош» деб айтган қўшиқларимиз, кечқурун подачининг қишлоқ узра янграган овози: «Ош-ҳалоо-ол!» — болалик хотирамизга нақш этилган Ватан чизгилари.

Шу тарзда бутун вужудимиз онгу шууримиз туйғуларимиз, фаолиятимиз билан Ватанга сингиб кетаётган эдик. Ватаннинг шаклига, қиёфасига, аҳлоқига, феълу атворига, маънавияти ва маданиятига мослашаётган эдик. Бу жараён улғайганимиз сайин тобора шитоб билан кечар, ўзимизга сезилмас эди. Бошқача айтганда Ватан бизга, биз Ватанга қўшилиб кетган эдик. Ўзимизни Ватандан, Ватанни ўзимиздан ажратиб тасаввур эта олмасдик. Ватан бу — ўзимиз, ўзимиз бу — Ватан эдик.

Шунинг учун дафъатан Ватан нима деган саволга жавоб бериш душвор — Ватанни ўзимиздан айириб фикрлаш қийин.

Мактабда бизга «Сенинг Ватанинг — СССР, халқинг — Совет халқи» деб ўқитишар эди. Бу сўзларни тўтиқушдай такрорлардик. Аммо СССР бизга қандай Ватанлигини, совет халқининг ким эканлигини тушунмас эдик.

18 ёшга тўлганимизда ўша — «Ватан» хизматига отландик, СССР Қуролли кучлари сафида «йигитлик бурчи»мизни ўташга чақирилдик. Икки йилимиз Можористонда — Хун эрлар юртида кечди. Кейинчалик билсак, Хун эрлар ҳам ўзимизнинг узоқ қариндошларимиздан — туркий қавмлардан экан. Ўша пайтларда уларнинг «олма», «болта», «ван» сўзларини эшитиб, булар ҳам олмани олма, болтани болта, борни ван дейишаркан, деб ажабланган эдик.

Панжаралар билан ўралган қисм. Умумий вагондек тиғиз казарма. Ҳарбий ҳаёт, қатъий интизом. Ўзга тил, ўзга одат. Ёт эдик, бегона эдик. Ватан нима эканлигини дафъатан ана ўша ерда билдик.

Биринчи марта уйдан хат олганимизда... тирқираб ёш келди кўзларимизга. У бизга Ватаннинг шамолини, Ватаннинг исини олиб келди:

Сурхон боғларида гул
тўкди ўрик,
Гулларга чўмилди бизнинг
жанублар.
Кунлар шамолида гуллар
баргидек,
Учиб келаётир хушбўй
мактублар.

Давоми 7- бетда

ИСТИҚЛОЛ ЙЎЛИ — МУҚАДДАС

Истиқлол ва ислоҳотлар йўли осон эмас. Жаҳондаги ўнлаб мамлакатлар тажрибаси шундан далолат беради. Фақат бу йўлдан қатъият билан илгарилаб боргандагина муваффақият қозониш мумкин. Қийинчиликлардан чўчиш, ўз кучига ишонмаслик, четдан ёрдамга кўз тикиш ҳалокат билан баробар. Собиқ Шўролар Иттифоқи ҳудудидаги айрим давлатларда ҳозирги пайтда худди шундай кайфиятлар сезилмоқда. Гўё собиқ Иттифоқни қандайдир шаклда қайта тиклаб, барча муаммоларни осонгина ҳал қилиш мумкин.

29 март куни Россия, Белоруссия, Қозоғистон ва Қирғизистон раҳбарлари иқтисодий, маданий ва технологик интеграция ҳақидаги шартномага имзо чекдилар. Бу шартномага кўра, ягона иқтисодий макон барпо этиш, яъни товарлар, хизматлар, сармоялар ва ишчи кучининг умумий бозорини шакллантириш, ягона транспорт, энергетика, ахборот тизимини ривожлантириш кўзда тутилган. Томонлар шу йилнинг ўзидаёқ яхлит бож ҳудудини яратиш, кейинроқ эса ягона валюта жорий этишга келишиб олишди. Бу мақсадларни амалга ошириш учун биргаликдаги бошқарув органлари тузилади.

Белоруссия раҳбарияти учун бу ҳам камдек туюлди. Александр Лукашенко Россия билан ягона давлатга бирлашиш истагини билдирди. Унинг назарида фақат шу йўлгина белорус халқини иқтисодий танглиқдан олиб чиқади. Қолаверса, Россия ўзининг Белоруссиядаги катта қарзларидан кечиб юборади. Шу мақсадда 2 апрел куни Россия ва Белоруссия президентлари Кремлда «Суверен давлатлар Ҳамжамияти»ни тузиш ҳақидаги шартномага қўл қўйдилар. Гарчи Борис Елцин бу ягона давлатга бирлашиш эмас, балки чуқур интеграция эканлигини айтган бўлса-да, МДҲ доирасидаги аҳдлашувларга раҳна солувчи бундай қадамлар кишини ўйлантириб қўяди.

Очиғини айтганда, бу шартномаларга қайси нуқтаи назардан тавсиф бермайлик, уни қандай атамайлик, моҳият ўзгармайди. Россия Коммунистик партияси вакиллари «бу жараённи биз бошлаб бердик», деб бекорга кўкрак кераётганлари йўқ. Улар СССРни тиклаш ташаббуси билан чиққан эдилар. Бу ташаббус ва Россия Давлат Думасининг 15 мартдаги қарори собиқ Шўролар Иттифоқи ҳудудида барпо бўлган республикаларда ва хорижда қанчалик кескин зарбага учрагани сизга маълум. Энди эса бу ғоя янгича қиёфа ва кўринишда халққа таклим этилмоқда. У «чуқур интеграция» деб аталадими, «ҳамжамият» ёки «Евроосиё иттифоқи» дейиладими, давлатлар тепасида турувчи органлар бўлса, ягона ҳудуд, ягона пул бирлиги жорий этилса, бунинг аввалги иттифоқдан қандай фарқи қолади! Ахир, Шўролар даврида ҳам ҳукуматимиз бор эди, мустақил республика деб аталардик, аммо барча иш Масковда ҳал бўларди-ку! Ўзбекистон деган юрт борлигини ўзимиздан бошқа ҳеч ким билмасди.

Тарихчиларнинг гувоҳлик беришича, Рим империяси қулагандан сўнг саккиз марта уни тиклашга уриниш бўлган экан. Аммо ҳеч ким уни қайта тиклай олмаган. Ер юзидаги барча жонли, жонсиз нарсалар сингари империяларнинг ҳам ўз умри бор. Уни қайта тирилтиришга уриниш беҳуда. Афсуски, буюк империячилик иллати билан касалланган айрим гуруҳлар тарих ғилдирагини ортга қайтаришга зўр бериб уринмоқдалар. Мустақил тараққиёт йўлидан бораётган республикаларни чалғитишга, турли хил тазйиқлар ўтказишга интилмоқдалар. Бу алдов ва қутқуларга учаётганлар ҳам йўқ эмас.

Бирлашув тарафдорлари одатда Европа Иттифоқини мисол қилиб келтирадилар. Ваҳоланки, Европада бирлашиш ташаббуси иккинчи жаҳон урушидан кейин бошланган эди. Орадан 20—30 йил ўтгачгина ҳақиқий бирлашув жараёнлари бошланди. Аммо ягона валюта масаласида ҳамон баҳслар давом этяпти. Қолаверса, Европа давлатлари иқтисодий тараққиётда, барқарорликда бир-бирига яқин, уйғун даражага эришган. Ўз-ўзидан равшанки, интеграция жараёнлари бир кунда ҳал қилинадиган масала эмас.

Бизнинг тўрт давлат ўртасидаги шартномага, Россия билан Белоруссия ўртасидаги Ҳамжамиятга муносабатимиз аниқ. Бу муносабат Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг ЎзА мухбири саволларига жавобларида аниқ баён этилган. Биз албатта МДҲ доирасида барча давлатлар билан тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли интеграция жараёнлари тарафдоримиз. Аммо бу интеграция ва кооперация суверенитет ҳамда давлат мустақиллигини йўққа чиқармаслиги керак. Интеграцияга киришадиган мамлакатларда ислоҳотлар йўналиши ва даражаси бир-бирига монанд бўлиши лозим. Энг муҳими, давлатлар тепасида турадиган бошқарув тузилмалари ташкил этиш, интеграция жараёнларига мафкуравий тус бериш билан асло келишиб бўлмайди.

Биз истиқлолга осонликча эришганимиз йўқ. Неча-неча фидойи инсонлар бу йўлда жонларини қурбон қилдилар. Қанча аждодларимиз Ватанни озод ва обод қўриш орзуси билан ёниб ўтдилар. Қолаверса, бизда неча минг йиллик давлатчилик тажрибаси бор, буюк давлатлар яратган Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари муътабар инсонлар мероси бор. Бу мерос бизга ғурур ва ишонч бахш этади.

Буюк бобомиз Алишер Навоий ватан туйғуси, эрк ҳақида битган сатрларга қулоқ тутайлик:

...Олтин қафас ичрагарқизил
гул бутса,
Булбулга тикондек ошён
бўлмас эмиш.

Ҳа, ўз ошёнимиз ўзимиз учун муътабардир. Танлаган йўлимиз — адолатли, демократик, миллий қадриятларга асосланган жамият қуриш нияти биз учун муқаддас. «Олтин қафас» шаклида намоён бўлаётган ҳар қандай «иттифоқ»лар бизни бу улуғ мақсаддан чалғитмайди.

Носир МУҲАММАД

ОЗОД РЎМОН ОРЗУСИ

МУХБИР: — Аббосжон, Сизнинг 80-йилларда ёзган ҳикоя ва қиссаларингиз адабий жамоатчилик томонидан илиқ кутиб олинган эди. Мана тўрт-беш йил бўлди, деярли ижоддан қолдингиз...

Аббос САИД: — Аввалambor, қаламкашнинг уч-тўрт йил, баъзан эса ундан ҳам кўп муддат кўринмай кетишига бирорта йирик асар ёзаётгани ёхуд ижодидаги танглик, баъзи ҳолларда эса умуман ёзишни бир чеккага йиғиштириб қўйиши ҳам сабаб бўлади. Мен анча йиллар илгари бошлаб қўйган рўмонимни 1992 йилда тугатдим. Нашриётда, журналда ишлардим. Қўлимизга яхши асарлар келавермади. Асаримга сайқал бериш баҳонасида редакцияни тарк этдим. Қаламкаш сифатида бунга ачинмайман. Чунки бунақа ҳолатда кишида яшаш учун кураш ҳисси кучаяр экан. Буни биз — собиқ шўро идораларида муқим ишлашга кўникиб қолган ходимлар, кўпчилигимиз ҳали-ҳануз тушуниб етмаймиз. Тижорат важида кўплаб одамларимиз қатори бир неча хорижий мамлакатларда бўлдим. Ана ўша ердаги одамлар турмуши билан танишдим. Лекин бирор кун бўлмадики, ижод ҳақида ўйламаганим, бўлсам... 1994 йилнинг кеч кузидан орзиқиб соғинганим янги рўмонимга сайқал беришга ўтирдим. Машаққатли меҳнат ўтган йилнинг октябр ойида поёнига етди...

МУХБИР: — Мамлакат тарихида юз берган жиддий ўзгаришлар адабиётда, ёзувчи дунёқарашида қай тарзда акс этаётир. Шахсан сизга, ёзувчи сифатида Истиқлол нима берди? Ижод эркинлиги, бозор иқтисоди шароити ижодкор учун имкониятми ёхуд тазйиқ?

Аббос САИД: — Улуғ Шекспир қаҳрамонлари яшаган муҳитга назар ташласак, улар мураккаб бир шароитда ҳаёт кечирганининг гувоҳи бўламиз. У даврлар тарих саҳнасига Ўрта асрлардан янги — Уйғониш даврига ўтилаётган бир вақтга тўғри келган. Эски турмуш тарзи, ғоялари, маънавий қадриятлар ва асрлар оша яшаб келаётган анъаналарга баҳо бериш, умуман, ҳаётда ҳамма-ҳамма нарсага қараш ўзгариб бораётганини кўриш мумкин эди. Ҳозир ҳам шундай бўляпти. Инсоният янги бир асрга қадам қўяётир. Янги асрга эскича турмуш тарзи билан ўтиб бўлмайди.

Истиқлол биз мансуб бўлган қирқ ёшлилар авлодига ва укаларимизга жуда катта имкониятлар дарвозасини очди, айни пайтда гарданимизга улкан масъулият ҳам юклади. Имконият шулки, аждодларимиз қолдирган бой маънавий меросини, тарихимизни, узоқ ва яқин ўтмишимизни чуқур ўрганишимиз, ўзимизни, ўзлигимизни англашимиз, дунёнинг бошқа халқлари ҳаёти билан танишишимиз мумкин. Оталаримизга, адабиётдаги устозларимизга насиб этмаган чашмадан сув ичишга, бошқаларни ҳам озиқлантиришга шароит очилди. Масъулият шулки, неча йиллаб интилиб кутганимиз мустақилликни сақлаб қолиш йўлидаги курашда ҳам биз мансуб бўлган авлод яловбардорлар қаторида бўлиши керак. Омади гапни айтганда, ана шу авлод рост асарлар битиши лозим. Ғарбда «озод адабиёт» ибораси ишлатилади. Ана шу озод адабиёт кошонасини яратиш ишқида ёниши, унинг пойдеворига ўз ғиштларини қўя билиши шарт. Бунинг учун эса ижод эркинлигини ўзида тарбиялаган, бугунги янги турмушимизда яшаб кета оладиган бўлиш ҳам талаб этилади. Ана шунинг учун ҳам ижодкор ўзида ислоҳот ўтказиши керак, деб ўйлайман. Янги иқтисодга ўтиш даври ёзувчининг олдига ҳам талай мураккабликларни қўядики, бу мураккабликлардан ўта олсагина адабиётда яхши асарлар яратишига имкон очилади...

МУХБИР: — Модомики, бу вақт мобайнида ижоддан четлашмаган экансиз, мутолаага ҳам вақт топгандирсиз? Бугунги адабий жараённи кузатиб бораётган бўлишингиз ҳам керак. Адабий мунозараларда яқин ўтмиш даври — собиқ шўролар замони адабиёти ҳақида танқидий фикрлар билдирилаётир. Ва аксарият ҳолларда, XX асрда Ғарб адабиёти намуналарига нисбатан ўзбек прозаси анча бўш дейилаётир. Чет эл прозаси билан яхши таниш бўлган ёзувчи сифатида бунга қандай қарайсиз?

Аббос САИД: — Сўнгги йилларда фалсафага оид асарлар мутолаасига кўпроқ вақт ажратяпман. Чунки янги юз йиллик бўсағасида, устига ёш қилиқни қоралаганда, одамда дунёни фалсафий мушоҳада этишга, умуман ўтмишга, бугунга, эртанги кунга, ҳаётда юз бераётган воқеа-ҳодисотларга фалсафий тус беришга мойиллик кучаяркан. Кейинги пайтларда инглиз уйғониш даври донишманди Френсис Бекон тадқиқотлари, XVII аср француз алломаси Рене Декартнинг дунё, дунё сирлари, одамзот қисматига оид мақолалари, италян файласуфи Николло Макиавеллининг илм, ахлоқ, ижтимоий ҳаёт ҳақидаги ёзувларини қизиқиб мутолаа қилдим. Нитсшенинг «Заратустра шундай дерди», «Эзгулик ва ёвузликнинг у томони бўйлаб», «Халқлар ва ватан», «Инжиқ донишмандлик» каби поэтик руҳ сингдирилган фалсафий асарлари руҳиятимда ғалати, илгари учрамаган ҳисларни қўзғади. Эрих Фромнинг «Инсон қалби» тадқиқотлар тўплами, норвегиялик ёзувчи Кнут Гамсун қаламига мансуб бўлган «Очлик», «Жумбоқ одам», «Виктория», «Кўз юлдузи остида», «Бенони», «Қудуқ ёнидаги аёллар» каби рўмонларини ўқиш бахтига мушарраф бўлдим.

Етмишинчи йиллар бошида бўлса керак, улуғ алломамиз Иброҳим Мўминовнинг соҳибқирон бобомиз Амир Темур ҳақидаги, ул зотнинг маданият, маърифат борасида олиб борган ишлари ҳақида чоп этган рисоласини ўқиганим. Бу рисолани чиқаришнинг ўзи ақл

бовар қилмас жасорат эди! Мен ана ўша китобча эълон қилингандан сўнг йирик олимимизнинг бошида таёқ синган-синмаганидан бехабарман, аммо олимимизнинг жасоратини ўша даврдаги ҳаётга, собиқ шўролар тузуми олиб борган сиёсатга нисбатан биламан. Ана шундай забардаст алломаларни етиштирган халқ фарзанди эканимдан фахрланаман. Эзгуликнинг эрта-кечи йўқ. Кеча эмас, бугун ўша давр адабиёти ҳақида танқидий фикрлар айтилаётган экан, бу фойдадан ҳоли бўлмайди. Аммо ўша даврда ҳам кўплаб яхши асарлар яратилди, булар Платонов, Булгаков, Казаков, Биков, Айтматовларнинг баъзи асарларидан қолишмасди. Ойбек домланинг «Навоий» рўмони, Саид Аҳмад аканинг «Уфқ»и, Одил Ёқубовнинг «Улуғбек хазинаси», Асқад ака ва кўплаб бошқа устозларимизнинг рўмон жанридаги изланишлари диққатга сазовор. Масалан, Асқад Мухтор «Чинор»да Абдулла Қодирий бошлаб берган рўмончиликдан ташқарига чиқиб, янги услубда асар ёзишга уринганининг гувоҳи бўлдик. Ўлмас ака раҳматли, Учқун Назаров, Ўткир Ҳошимов, Шукур Холмирзаев олтмишинчи йиллар охирида қиссачиликка, ҳикоячиликка янги нафас олиб киргандилар. Ана шу уринишлар натижасида XX аср дунё ҳикоячилигининг сара асарлари билан беллаша оладиган «Подачи», «Чўлоқ турна», «Қаҳратон» каби асарлар яратилди.

Йигирманчи аср тараққийпарвар Ғарб адабиётига нисбатан совет даври ўзбек адабиёти ғариб дейишади, деганингизга келсак, бунга ҳам бир ёқлама жавоб бериб бўлмайди. Шундай бўлиши керак ҳам эди. Нега? Ўзингиз бир ўйланг: Қодирийлар авлоди пантуркизм, панисломизм ва яна бошқа «изм» ғояларини ўз асарларида илгари суряптилар, булар халқ душманлари, деб қатағон қилинди. Улардан кейинги авлоднинг кўзи олдида шундай воқеалар юз бериб турганда, қандай қилиб эркин фикрлаб, катта асарлар яратилиши мумкин?! Албатта, Москвада ижод этаётган, сталинча тоталитар тузум мафкурасига хизмат қилаётган «ёзувчи»ларнинг асарларидан илҳомланиб ёхуд ўшаларга ўхшаб «социалистик реализм» қолипида ижод этарди-да! Бошқача йўл йўқ эди! Хўп, Булгаков, Платонов ё бўлмаса Леонов, Пастернаклар ёзган-ку?! Русларда дунё адабиёти даражасидаги асарлар яратилган-ку, дерсиз?! Бу тўғри. Лекин Москвада айтган гапни Тошкентда айтиб бўлмасди. Булгаков яратган асари йигирма йиллаб эълон қилинмай ётди. Дўстлари кўмагида, ихлосмандлари кўмагида хорижга ўтказиб юборилди. Булгаков истеъдодининг табиати қизиқ эди. Булгаков, Платонов, Набоков каби ижодкорлар ўз давридан анча илгарилаб кетишган эди. Шунинг учун бўлса керак, улар яратган асарлар «социалистик реализм» қолипини ўттизинчи-қирқинчи йиллардаёқ ёриб чиқиб кетди. Кўпчилиги чет элга кетиб қолишди. Кейинчалик, буларга ўхшаган рус ёзувчилари асарларига «диссидентлар адабиёти» номи берилди. Бизнинг адабиёт эса ўз оқими билан имиллаб кетаверди. Бизнинг адабиёт вакиллари гарчанд рус тили орқали дунё адабиёти намояндаларининг изланишларидан хабар топган бўлсалар-да, «социалистик реализм» методи ғояларига содиқ эдилар.

Маълумки, асримизнинг йигирманчи-ўттизинчи йилларида Америка жамияти иқтисодий депрессияни бошидан кечирган эди. Марк Твеннинг юрти ана шундай инқирозни ўтказаётган бир пайтда Эрнест Хемингуэй, Уилям Фолкнер, Дос Пассос, Томас Вулф, Скот Фитсжерал, Жон Стейнбек, Жеймс Болдуин каби ёзувчилар ўзларининг дастлабки рўмонларини эълон қилдириб, беш-ўн йил ичида бу мамлакат адабиётини дунё адабиёти поғонасига олиб чиқдилар. Хўш, бу ёзувчилар озиқланган манба қаерда деган савол туғилади ўз-ўзидан. Улар аввалбошдан XIX аср инглиз, француз, айниқса, рус рўмончилигидан ўрганган, илҳомланган эди. Хемингуэй неча йиллаб Парижда яшаб, турли модернистик оқимга мансуб муаллифларининг қўлида ижод сирларини ўрганган эса-да, гарчанд уни ирландиялик ёзувчи Жеймс Жойснинг «Улисс»и ҳайратлантирган бўлса-да, Толстой, Достоевский, Балзак, Гюго, Мелвилл, Гамсун танлаган йўлдан борди. Фолкнер ижодининг ўртаси ва сўнгги ўн йиллиги ҳақида ҳам шу гапларни айтиш мумкин. «Аскар совғаси», «Сарторис, айниқса, «Шовқин ва ғазаб» рўмонларида ўша пайтларда кўп шов-шувларга сабаб бўлган адабий экспериментга қўл урган Фолкнер ижоди барқ урганида бундай изланишлардан воз кечиб, бошқача йўл танлади. Асарларида қаҳрамонларининг шажараси билан қизиқди. Уларнинг тақдирини тадқиқ этишни бош мақсад қилиб қўйди. Қаҳрамонларининг ўтмишдаги аждодлари қисмати, келажакдаги ҳаётларини кузатаркан, инсон бошига ёғдирилган ҳар қандай зуғумни қоралади. Яна у мислсиз бир структурага эга бўлган асар яратишни ўз олдига мақсад қилиб олди. «Қишлоқча», «Шаҳар», «Кошона» рўмонларида Америка жануби аҳолисининг юз йиллик ҳаётини эпик кўламда акс эттиришга эришди. Ўз вақтида Лев Толстой ҳам Русиянинг марказий қисмидан Самара ерларига кўчирилган Заҳаркинлар авлодининг тақдири орқали рус халқининг юз йиллик ҳаётини рўмон қилмоқчи эди. Толстойга насиб этмаган бахт Фолкнерга насиб этди.

Бу билан нима демоқчиман? Айтмоқчиманки, ана шу адабиётдан ва бошқа адабиётлар изланишидан таъсирланиб, эллигинчи-олтмишинчи йилларда Лотин Америкаси озод рўмончилиги вулқондай отилиб чиқдики, бу адабиёт вакили Гарсиа Маркес XX аср дунё рўмончилигининг чўққиларидан саналган «Ёлғизликда юз йил» асарини яратди.

МУХБИР: — Мен янги романингиз билан танишиб чиқдим. Аввало, янги асар билан сизни табриклайман. Жеймс Жойс ҳар қандай ёзувчининг сиёҳдонида битта асарга етадиган сиёҳ бўлади, деган экан. Бу битта асарни баъзи ёзувчилар бир рўмонга, баъзилари бир неча қисса, ҳикоя ва ёки бошқа тур ва жанрдаги асарларга айлантиришлари мумкин. Сизнинг янги рўмонингизда мен бурун ёзилган асарларингиздаги қаҳрамонларингиз — хончорболикларнинг яқин ўтмишдаги тақдирлари ва турмушларини кузатдим. Чамамда сиз ўзингиз танлаб олган мавзу ва қаҳрамонлар кечмишини ўрганишни давом эттиряпсиз...

Аббос САИД: — Ҳа, мен рўмонга 1986 йил, «Хончорбоғликлар» китобимни чоп эттирганимдан кейин киришган эдим. Аммо иш чўзилиб кетди. Ниҳоят юқорида айтганимдай, 1992 йили илк вариантини тугатдим. Рўмонда мен етмишинчи йиллар охири, саксонинчи йиллар бошидаги турмуш воқеаларини акс эттиришга уриндим, ўша даврга йигирма олти-йигирма етти ёшдаги ёзувчи дунёқараши орқали назар солдим. Тўғри илғабсиз, мени ўзим танлаган қаҳрамонларнинг ўтмиши, ҳозири, келажакдаги тақдири қизиқтиради. Уларнинг генеологияси, генезисини ўрганишни ўзимга вазифа қилиб қўйганман. «Хончорбоққа тун чўкканда», «Райҳон иси тутган ҳовли»даги шунчаки ёрдамчи персонажлар ҳисобланган ота-бола, набира, яъни Шокир баззоз, Расул ака, Анварлар «Беш кунлик дунё»да асосий персонажлар даражасига кўтарилган. Тағин шуни айтишим керакки, рўмон шу туришича мустақил асар бўлса-да, маълум маънода улар бир-бирини тўлдирувчи бир неча китоблардан иборат бўлиши кераклигини сезаяпман. Оллоҳ куч-қувват ато этса, Шокир баззознинг отаси қисмати орқали Тошкентнинг мустамлакачилари томонидан босиб олиниши воқеаларини, инқилобгача ва инқилобдан кейинги ўзбек халқининг аянчли қисматини худди ана шу авлодлар ва бўлак одамлар ҳаёти орқали алоҳида-алоҳида асарга жамлашга уринмоқчиман...

МУХБИР: — Рўмонингиз бир оила воқеалари билан боғланган теварак-атроф, маҳалла-кўй, элчилик, қариндош-уруғ, хуллас, ўзбекнинг турмуши, яхши-ёмон кунлари... ҳақида. Фавқулодда қандайдир, нимадир рўй бермайди; боз устига, сиз асар мавзуни, қаҳрамонлар тақдирини умуминсоний муаммолар билан боғлашга уринмайсиз. Бирқадар, юзаки қараганда, зерикарлидай бўлиб туюлувчи рўмон воқеалари орқали ўзбек оилаларининг чин турмушини тасвирлашга эришгансиз...

Аббос САИД: — Турғунлик деб аталган етмишинчи йилларга оддий халқ кўзи билан қарасангиз, ташқаридан бу тузумда ҳеч қандай катта ўзгаришлар юз бермагандай туюлади. Лекин унинг тубига қарай олиш иқтидорига эга бўлсангиз, бу жамият ичдан чирий бошлаганини, бу чириш унинг қонтомирига ўтганлигини кузатишингиз мумкин. Эсингиздами, асарни ўқиб бўлиб, қаҳрамонларингизнинг кўпи ғам-ташвиш ботқоғида, синиқ одамлар дегандингиз. Мен ўшанда: яхши англабсиз, бу тузум биз ўзбекларни худди ана шу кўйга солди — синдирди, қул қилди, муте қилди, қуллик психологиясини йиллаб бизларда тарбиялади деган эдим. Бу жамиятда ташқаридан ўзини бахтли санаб юрган оддий халқ ҳақиқатда таназзулга юз тутганди. Унинг психикаси, таъбир жоиз бўлса, руҳи синдирилганини ўзи ҳам билмасди. Мен буни ўз қаҳрамонларим оилавий ҳаётини, турмуш-турмушини чуқур, атрофлича тадқиқ этиш орқали асарнинг қонтомирига сингдирмоқчи бўлдим, холос... Бунинг учун умуминсоний муаммоларни рўкач қилишим шарт эмас эди. Мен фақат етмишинчи йилларнинг охиридаги ҳаётимизни рўмондаги бир оила, бир маҳалла, бир эл, ана шу элда яшовчи қариндош-уруғлар, ёр-биродарларнинг ҳар кунлик турмуши мисолида, ҳеч ким эътиборини қаратмайдиган маиший ҳаёти томонига диққатимни қаратиб ёздим. Тўғри, ўша йиллари Афғонистондаги уруш мисолида халқимиз, на фақат бизнинг халқ, бошқа халқлар ҳаётида кейинчалик неча ўн йилликларда ҳам унутилмайдиган катта фожиа юз бераётганди. Лекин биз ўша йиллари бу урушнинг моҳиятини англаб етолмагандик. Англаб етолмасликка маҳкум этилгандик. Унинг моҳияти интернационалистик бурчни бажариш байроғи остига яшириб қўйилганди. Юзаки билим ёхуд кузатув орқали ҳаққоний асар ёзиб бўлмайди. Агар Толстой ўтган аср бошидаги рус-француз уруши воқеаларидан чуқур хабардор бўлмаганида «Уруш ва тинчлик» эпопеяси дунё юзини кўрармиди? Агар Хемингуэй бемазмун, инсониятга қирғин олиб келувчи урушда иштирок этмаганида «Алвидо, қурол!» дунёга келармиди? Агар Шолохов иккинчи жаҳон уруши жанггоҳларида мухбир сифатида кезмаганида «Инсон тақдири» деган гўзал, айни пайтда бешафқат тарзда ҳаққоний асарни ёзолармиди?..

МУХБИР: — Ўзбек прозасида яқин ўн йилликларда қандай тенденциялар, услублар етакчилик қилиши мумкин, деб ўйлайсиз? Сизнингча, қайси ёзувчилардан «мўъжиза» кутса бўлади?..

Аббос САИД: — Ижодкор учун башорат қилишнинг, башорат қила билишнинг фойдали томони бор. Раҳматли устозимиз Талъат Солиҳов ёзувчи Олим Отахон билан суҳбатида, хотирам алдамаса, «Улуғбек хазинаси», хусусан, шаҳзода Абдулатифнинг отасини ўлдиргандан кейинги аҳволи қандай бўлиши кераклигини таҳлил қилиш жараёнида ўзбек рўмончилигимизнинг кейинги йўли ҳақида фикр билдирган эди. Менинг назаримда, шу кунда, айниқса, бу мавзуда башорат қилишдан эҳтиёт бўлган маъқул. Эсингизда бўлса, ўч-тўрт йил бурун Шукур аканинг «Адабиёт ўладими?» деган куюнчаклик билан ёзган мақоласи эълон қилинувди. Ўша пайтда ва ҳозир ҳам бунга яқин ўй ҳар бир жиддий ёзувчини, ёзувчиликни ўзининг қисмати деб билган ижодкорнинг ўй-фикрини тарк этган эмас. Мен Шўро давридаги адабиётимиз тадқиқотчиларининг кўплаб маърузаларини, матбуотдаги чиқишларини ҳам эшитганман, ўқиганман. Баъзиларининг Ёзувчилар уюшмасининг йиллик ҳисоботларида беш йиллаб бир асар атрофида гапни айлантирганларининг ҳам гувоҳи бўлганман. Энди у давр ўтди. Адабиётни рецепт билан яратиб бўлмайди. Ёзувчига бундай асар ёз деб ақл ўргатиш оқибати нималарга олиб келишини кўрганимиздай, ўқувчига ҳам мана бундай бадиий асарни ўқинглар деб насиҳат бериб бўлмайди. Бугунги ўқувчига Достоевскийни ўқи, Булгаковнинг «Авлиё ва Малика» («Уста ва Маргарита») рўмони XX аср рўмончилигида фавқулодда воқеа бўлган деганингиз билан у Тоҳир Маликнинг «Шайтанат»ини қўлидан қўймаса нима қила оласиз? Тоғай Мурод тили билан айтганда, бугунги кунда улоқ Тоҳир Маликда кетса ўқувчи айбдорми? Шунинг учун адабиётшунослигимиз адабий жараённи у ё бу томонга буришга уринмаслиги керак. Уриниш натижа бермайди! Кўнгил, қалб хотиржам бўлмаган бир пайтда ҳеч бир мавжудот ўзидаги бор имкониятларини намоён этолмайди. Буни ўз вақтида инсон руҳиятининг тадқиқотчилари Зигмунд Фрейд, Фромм, Эрик Берн ўзлари ўтказган тажрибаларидан келиб чиқиб айтганлар.

Мен йигирманчи аср рўмончилигида юз берган мўъжизалардан бири сифатида «Улисс»нинг дунёга келишини айтиб ўтмоқчиман. Аммо бу асарнинг, неча ўнлаб тилларга ўгирилса-да, ҳали-ҳануз на бизнинг юртларда, на бўлак мамлакатларда оммалашиб — яшаб кетолмаётганига ҳайрон бўламан. Эҳтимол бу роман кейинги аср ўткир дидли китобхон маънавиёт дастурхонининг неъматидир, эҳтимол бошқа сабаби бордир.

Бизнинг адабиётда қайси ёзувчилардан мўъжиза кутасиз, деган саволингизга қайтайлик. Мен ҳам бу ҳақда кўп ўйлаганман. Саволни бу тарзи қўймасам-да, фавқулодда воқеа бўладиган рўмонни бизда ким яратиш мумкинлиги мени қизиқтириб келган. Қодирий домла бошлаб берган рўмончилик мактабидан ҳали ҳам сув ичаётганимиз ҳеч кимга сир эмас. Мен бошқа нарса ҳақида ўйлайман. Ана шу Шўро тузумининг йўқ бўлиб кетиши жараёнини бадиий тафаккур нуқтаи назарида кузатсангиз, бу давр ҳақида мўъжизавий бир рўмон яратиш мумкиндай бўлиб туюлаверади менга. Ўзимча чамалайман. Қандай иқтидор соҳиби ёзиши мумкин эди? Ёза олади! Шунда етмишинчи йилларда адабиётга кириб келган қаламкашлар кўз олдимдан ўтади. Уларнинг имконияти билан яқиндан танишман...

Ажабмаски, мўъжиза содир бўлиб, бу асрда бўлмаса, кейинги аср биринчи ёхуд иккинчи ўн йилликларида кўпларимиз интиқиб кутаётганимиз янги Озод рўмон яратилса-ю, адабиётимизни ҳам, рўмончилигимизни ҳам XXI аср дунё адабиёти уммонига қўшилиб кетишида муҳим вазифани бажарса. Нур устига нур бўлар эди...

МУХБИР: — Ва сўнгги савол. Сиз юқорида номларини санаганингиз улуғ ёзувчилардаги қайси фазилатлар бизнинг ҳам ижодкорларимизда бўлишини истардингиз...

Аббос САИД: — Мен юқорида номларини зикр этганим ёзувчилар ўз халқларининг ҳақиқий фарзандлари. Уларнинг ҳар бири, Хемингуэйни оласизми, Булгаковними, Маркесни ё бўлмаса Камюни, уларнинг барчаси ўз халқларининг виждонлари саналардилар. Ҳар бир миллатнинг ана шундай виждони бўлиши керак. Ана шулар бўлмаганида у халқларнинг қалби кемтик бўлиб қоларди... Келинг, ёзувчининг виждони мавзуида бошқа бир бафуржа ўтириб суҳбатлашсак. Зеро, бугунги кунда ана шу мавзуни четлаб ўтиб бўлмайди. Ҳеч қайси миллат ана шу виждонсиз яшаб кетолмайди. Магар бу виждонини вақтида топиб ололмас экан, у яна кўплаб кўргиликларни бошидан кечириши турган гап...

Аҳмад ОТАБОЙ
суҳбатлашди

КЎНГИЛСИЗ ИНСОН — ИЖОДКОРМИ?!

БАҲС

Айрим танқидчилар соц. реализмни собиқ совет империясидан, коммунистик мафкурадан ажратиб кўрсатиб, уни ўзига хос ижодий метод сифатида ёқлашга уринмоқдалар. Ҳолбуки, улар эт билан тирноқ каби бирбирини тақозо қиладиган тушунчалардир. Хусусан, «... соц. реализмга коммунистик мафкура ва партиявийлик ёпиштирилиб, унинг ғоявий йўналишига катта зарар етказилди», деб ёзади «Янги ҳаёт, янги адабиёт» («ЎзАС», 1996 йил, 13 март сони) мақоласининг муаллифи Ҳ. Абдусаматов. Мақола давомида эса бу фикрини инкор этадиган ушбу гаплар ҳам бор: «... аммо шу нарса аниқки, фалсафани ҳам, адабиётни ҳам сиёсатсиз, мафкурасиз яратиб бўлмайди».

Хўш, дўппини ерга қўйиб астойдил ўйлаб кўрайлик-чи, бизнинг миллий тарихимизни ҳаракатга келтирган куч синфий курашмикан? Йўқ, албатта. Синфий кураш тўлқинларини ўйлаб топишдан мақсад нима эди? Хусусий мулкни йўқотиш ва синфсиз жамият қуриш ғояси кўмагида собиқ империя барча қарам халқлар учун умумий душман ўйлаб топди. Барча халқларнинг ўтмиши ва ўтмишда яшаб ўтган подшолари ва бойлари бу халқларнинг душманлари, деб тарғиб этилди. Капиталистик давлатлар ҳам совет мамлакатидаги миллат ва элатларнинг умумий душмани, деб эълон қилинди. **Умумий душман** ўйлаб топилдими, бас, қул қилинган элларни бошқариш анча осонлашади. Ахир, соц. реализм методи ўқувчи нафратини ўзи яшаётган типик шароитдаги типик жамиятга эмас, ўтмишга ва капитал мавжуд бўлган тарафга чалғитиб юборар эди.

Собиқ совет даври адабиёти тинчлик, дўстлик, мардона меҳнат каби эзгу фазилатларни улуғлади, дейди юқорида тилга олинган мақола муаллифи. Бироқ соц. реализмга амал қилиб ёзилган асарларда бу инсоний туйғулар «тараннуми»да иттифоқдош республикалар орасидаги бирлик, яқинлик ва якдиллик назарда тутиларди-ку. Хўш, бунинг нимаси ёмон? Гап шундаки, **советча дўстликнинг** шарти коммунистик мафкура ва унинг расмий қўриқчиси саналган компартияга сўзсиз итоат этиш эди. Совет иттифоқи отлиғ улкан империя қўли остидаги қарам халқларнинг **қўлни қўлга бериб яшаши пировардида империя умрининг узайишига** хизмат қилмадими?» Худди шундай. Соц. реализм тарғиб эттирган советча дўстликнинг мантиғи шу.

Соц. реализмга таянган ижодкорлар чин севгини эътироф этолмади, соф инсоний туйғуга **ижтимоий маъно** юклашга мажбур бўлишди. Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романида севги туйғуси **ижтимоий-сиёсий дунёқараш фойдасига** суистеъмол қилинмаган. Шу боис асар оддий китобхонлар орасида ҳам ҳаддан зиёд машҳур бўлди. Кейинчалик бир қанча асарларда ватанпарварлик, интернационализм, мардона меҳнат ва душманга нафрат каби ижтимоий мавзуларга аралашган сунъий севги талқини авж олди. Севги туйғусига ижтимоий оҳангнинг аралашиши сунъийлик касб этади.

Бу метод «адабиётга кенг имкониятлар бериб», ижодкорни «эркин ижод этишга» чорлар эмиш. Амалда эса ваъда этилган имкониятлар кўзга кўринмади. Инглиз адиби Ж. Оруэлл эътироф этганидек, бошида социализм ижодкорни ўз моддий ҳимоясига олиб, уни очлик ва муҳтожликдан сақлайди, ижодкор эса бемалол асарини ёзаверади, дейилган эди. Аммо бу гаплар чўпчакдан бошқа нарса эмас экан. Тоталитаризм бадиий ижодининг биринчи шарти саналган тафаккур ҳурлигини бўғиб, ижодкорга нима ҳақида қандай ёзиш кераклигини олдиндан қатъий уқтира бошлади. У ижод аҳлини ташқи дунёдан ажратиб ўраб, тор мафкура қолипига туширди-да, уни қиёсдан маҳрум этди. Тоталитар давлат ўз фуқароларининг **фикр ва ҳисларини ҳам** худди жисмоний хатти-ҳаракатлари каби қаттиқ назорат остига олади. Инглиз адибининг бу фикрлари эътиборга лойиқдир.

Соц. реализмнинг илк қурбони — Чўлпон қисматини эслайлик. Ахир, у соц. реализм қиёфасидаги мафкуравий тазйиқ туфайли: Муҳит кучли экан, эгдим бўйнимни — дейди. «Муҳит кучли экан» деганда шоир айнан соц. реализм талабларини назарда тутганини пайқаш қийин эмас. Чўлпонни миллатчилигидан эмас, **айнан шоирлигидан жудо қилишга** уриндилар. Ушбу сатрларга диққат қилинса, шоир мажбуран ўз истеъдодидан юз ўгира бошлаганини сезиш мумкин:

Бир неча йил қантаргач,
Яна олдим созимни.
Энди айтиб йиғламас
Кўнгилдаги розимни...

... Ўлик руҳли кечалардан
Сир кутишлик менда
йўқдир.
Мен истамам — қора
савдо!
Кишанингни Мажнунга ур!

Кўнгил розини айтиб йиғлаш, қора савдога ошно тутиниш, кечаларнинг бағридан сир кутишлик Чўлпон истеъдодининг энг нозик қирралари эди. Бироқ бу нозик қирралар соц. реализм методи ақидаларига мутлақо тўғри келмайди. Чунки, соц. реализм бадиий ҳақиқатни кўнгилдан эмас, **шахснинг ижтимоий-сиёсий дунёқарашидан** қидиради. Агар ижодкорнинг кўнгил дарди ҳоким ақидага тўғри келмаса, соц. реализм ўлчовига кўра, ижодкор қалбидан, кўнгил розидан юз ўгиришга мажбур. Кўнгилсиз инсон — ижодкорми?!

Кун сайин аён бўлаётирки, биз билган соц. реализм собиқ империя фойдасига **фикр юритишга одатлантирадиган** сохта метод экан. Уни ўзига хос бир метод сифатида қайта тирилтиришга уриниш, менингча, бефойда ва зарарлидир.

Биз баҳсга киришиб, соц. реализмни сохта метод сифатида инкор этарканмиз, буни зинҳор шу даврдаги ўзбек адабиётининг инкори деб тушунмаслик керак. «Шекспирнинг бутун ижоди бир жуфт казон этикка арзимайди», деган нигилистик кайфият бизларга ёт. Ахир, айни ўша — соц. реализм ҳукмрон даврда яратилган Ойбекнинг дилбар лирикаси, Ғафур Ғуломнинг фалсафий назми, халқона гўзал прозаси, Абдулла Қаҳҳор, Ҳамид Олимжон, Мақсуд Шайхзода, Миртемир каби улуғ устозлар ижодиёти, уларнинг таъбир жоиз бўлса, соц. реализмга чап бериб яратишган мумтоз асарлари, бугунги кунда ёш авлод адабиётчилар томонидан қайта ўқилиб, қайта кашф этилаётир. Замондош атоқли адибларимиз Саид Аҳмад, Шукрулло, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва бошқаларнинг адабий тажрибалари биз учун таҳлил ва тадқиқ ишларимизда таянч — айнан соц. реализмнинг тазйиқи ва таъқиқи улар фаолиятига қанчалик зиён етказганини ўрганиш объектидир. Уларнинг тарихий романлари, ҳароратли шеъру достонларидан халққа етган фалсафалар, ғурур ва маънавий мададлардан кўз юмиб бўладими?!

Раҳимжон РАҲМАТ,
ТошДУ аспиранти

АДИБ—МУСАВВИР

Сирожиддин Сидқий Хандақлиқий адабиётимизга асримизнинг бошларида шоир, носир, таржимон, ношир, хаттот ва рассом сифатида кириб келди ҳамда «Шеван» «Шавкат», «Искандар», «Сидқий» каби тахаллусларда ижод қилиб, солмоқли адабий мерос қолдирди. Адиб мероси даврнинг адабий—тарихий жараёнларини кузатишда асқотадиган маълумотларга бойдир. Сирожиддин Сидқий шоир сифатида замондошлари ва келажак авлодга «Тўҳфаи Шавкат», «Савғоти Шавкат» каби бир қанча шеърий тўпламларни тақдим этди, «Девони Сидқий»га тартиб берди, у ўз даврининг «Баёзи Ҳазиний», «Армуғони Хислат» каби ўнлаб баёзларида бетакрор шеърлари билан қатнашган ажойиб сўз устасидир. Унинг «Тазкираи Имоми Аъзам». «Сад иршоди мулло Сидқий Хандақлиқий». «Мезони шариат».»Зарбулмасали Сидқий» каби насрий асарлари турли йилларда яратилган.

Ҳаттотлик фаолияти ҳам Сидқийга анча шуҳрат келтирган, Бу соҳа мутахассиси сифатида у ҳатто Қошғарда маълум ва машҳур бўлган, Алишер Навоий, Жомий, Шарофиддин Бухорий, Васлий Самарқандий каби улуғларнинг асрларини настаълиқ хатида бежирим қилиб кўчирган. Булардан ташқари ўзининг деярли барча нашр этилган асарларига, ўз даврининг кўпгина баёзларига ҳам ҳаттотлик қилган.

Сирожиддин Сидқийнинг қўлёзма ва тошбосма асарлари ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзма фондида, турли нодир китоблар сақланаётган кутубхоналарда мавжуд.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Сидқий ўзи таржима ва китобат қилган асарларининг мазмун ва руҳига мос равишда расмлар чизиб, китобларни безаган. У «Минг бир кеча», «Дузд ва қози», «Баҳром ва маликаи Гуландом» «Ажойиб ул-махлуқот» каби таржима қилган асарларининг муқаддимасида асарнинг котиби, мутаржими, наққоши ва мусаввири ўзи эканини ҳақида маълумот берган. Хусусан, «Ажойиб ул-махлуқот» асарини уч юздан ортиқ ажойиб суратлар билан безаган. Дарвоқе, шоирнинг рассомлик фаолияти мутахассислар томонидан махсус ўрганилишига лойиқ. Зеро, у чизган йирик адиб ва санъаткорлар Таваллo («Равнақ ул-ислом» китобига» ҳамда мулла Тўйчи ҳофиз Тошмуҳамедов суратлари) «Армуғони Хислат» баёзига шундай дейишимизга асос беради. Қуйида санъатнинг жуда кўп қирраларини ўзида мужассам этган Сидқий томонидан чизилган суратларни илк бор ҳукмингизга ҳавола этаётирмиз.

Суратларда: Мулла Тўйчи ҳофиз Тошмуҳамедов сурати. «Армуғони Хислат» баёзида. Тошкент, 1914 йил.
Шоир Таваллo сурати. «Равнақ ул-ислом» мажмуасида. Тошкент, 1917 йил.

Рамида ЖАВҲАРОВА,
ЎзРФА Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти илмий ходими

Барот БОЙҚОБИЛОВ

ЗАМОНАДАН МАМНУН МАНО

(Яссавийона)

Истиқлолнинг куёшинда,
Улуғ улус қарошинда,
Қутлуғ Ватан оташинда
Эркни кўрдим дуркун мано.

Беш йилда эл қаддин тутмиш,
Беш асрлик йўлни ўтмиш,
Озод юртин обод этмиш,
Шавкатига мафтун мано.

Мустақиллик этиб насиб,
Кўринди ҳар инсон нажиб,
Ўз мулкига ўзбек соҳиб,
Не бахт, қўли узун мано.

Улуснинг мард ўғлонлари —
Мустақиллик посбонлари,
Ҳам ҳуррият қалқонлари,
Суянсам бор устун мано.

Яна буюк Соҳибқирон
Элга бўлиб шуҳрату шон,
Ўз юртига қайтди омон,
Донғи кеттан гардун мано.

Навоийга қилиб таъзим,
Эҳтиромда мулки азим,
Бор бўлсин бу қутлуғ расм,
Дилдан айтдим таҳсин мано.

Ўзбекка мен бир фарзандман,
Кенагасга жигарбандман,
Умри боқий Самарқандман,
Ўзбекистон маскун мано.

Озод элнинг қадри баланд,
Тангритоғдай қасри баланд,
Тутқунликка қаҳри баланд,
Мақсудига уйғун мано.

Босиб ўтган йўли узоқ,
Узди кимки қўйса тузоқ,
Қаро тунни у қилди оқ,
Машъалаи Ўрхун мано.

Емирди ёв келса селдек,
Югурди дўст келса елдек,
Улус камдир бизнинг элдек,
Меҳру қаҳри афзун мано.

Элим дебон, юртим дебон
Ёниб чиқди жасур инсон,
Истиқлолга фидойи жон
Чақинидан учқун мано.

Нафас олди Ватан озод,
Боғу бўстон, чаман озод,
Мадрасаю маскан озод,
Хонадони маъмун мано.

Эл қувончи дилга сиғмас,
Сўзлай деса — тилга сиғмас,
Не дилу тил — элга сиғмас,
Шодликлари Жайҳун мано.

Дўстлар, бир хуш замон келди,
Давлатимиз омон келди,
Дориломон даврон келди,
Замонадан мамнун мано.

Дунё боқди ўзбекка ҳам,
Ўзбек ёқди дунёга шамъ,
Юртим таниб жумла олам,
Олам аро эркин мано.

Бир қасрда барча миллат,
Юрагида меҳру ҳурмат,
Бир-бирига қилур ҳиммат,
Кўрмагандим бурун мано.

Энди ўй ва фикр озод,
Руҳ озоду зикр озод,
Қарашлар ҳам, шукр, озод,
Зевар янги мазмун мано.

Ҳурриятнинг синовидан,
Омон ўтдик оловидан,
Саодатли сийловидан
Баҳрамандман ҳар кун мано.

Кўриб улус осойишин,
Байрамларда намойишин,
Бахт даргоҳи кушойишин,
Дилдан топдим сукун мано.

Арслондай ботир улус,
Мўмин-қобил, собир улус,
Нодир улус, қодир улус,
Меҳр наҳри тўлғун мано.

Салафларни ким қилса ёд,
Этса руҳи покларин шод,
Уни ҳам сўнг эслар авлод,
Умидлари бутун мано.

Зар қадрига етур заргар,
Эрк қадрини билур башар,
Мустақиллик элга сарвар,
Азиз аҳли фунун мано.

Озодликка кўкси қалқон,
Бир ўғлингман, Ўзбекистон,
Сени дебон дорул-амон,
Туҳфа этдим манзум мано.

То бор халқим — омонда бўл,
Жаҳон аро жаҳонда бўл,
Авлодиму ҳар жонда бўл,
Биҳамдиллаҳ, муслим мано.

Шарифа САЛИМОВА

ЮРАК МЕҲРОБИДА ВАТАН

ВАТАН

Умр гулшанининг баҳори кетди,
Булбуллари кетди, Ватан кетмади.
Ҳусн қалъасининг оҳори кетди,
Ғурурлари кетди, Ватан кетмади.

Кетди ёру дўстлар, жўралар кетди,
Юрак меҳробидан Ватан кетмади.
Саралар, оқиллар, ғўралар кетди,
Юрак тупроғидан Ватан кетмади.

Манглайини само силаган тоғлар,
Кетдилар йўқликка, Ватан кетмади.
Чулдираб, илк бор кўз очган булоқлар
Кетдилар, барибир Ватан кетмади.

Иссиқ ўлкаларни қидириб, излаб
Қалдирғочлар кетди, Ватан кетмади.
Кўнгилга бир қўниб кўчган қувончлар
Кетдилар, барибир Ватан кетмади.

Кетмай яшайверди дардкаш онадай
Шодлиги, азобу, фироғи билан.
Момо Тўмарисдек елдириб отни,
Ғаним нимталаган Широғи билан.

Кетмай яшайверди юрак аршида.
Ҳилпираган туғ, нон-тузлари билан.
Умрин далаларга фидо айлаган
Йигит юракли ҳур қизлари билан.

Кетмай яшайверар, токи юракда
Кўз очаркан мингта кўзли булоқлар.
Мени ташлаб кетмас, Темур туғи-ю,
Яссавий изларин ўпган тупроқлар...

БЕШИКДАГИ БОЛАЖОН

Бешикдаги болажон ойдек тўлиб ётади,
Кўзмунчоғин сийпалаб, кулиб-кулиб ётади.

Гувранади товшида мингта булбул сели бор,
Уни кўзга суртувчи ўзбек деган эли бор.

Буюк Турон заминга у ҳам битта томирдир,
Нигоҳлари илоҳий, нигоҳлари тоза нур.

Балки унинг томири дунёларга етгайдир,
Пешонасин Темурдек ҳазрат силаб кетгандир.

Балки ҳазрат Навоий тунлар бошида турар,
Буюк Турон заминга Мўмин мирзолар тилар.

Балки Қодирий бобо атрофида юргандир,
Усмон Носир умид-ла кўзин тикиб тургандир.

Балки ўзбек кўксида ўсаётир ёш бир тоғ,
Зуваласин қорганда назар солгандир Аллоҳ.

Ким бўлса ҳам у асли жигаримнинг пораси,
Бешиги Туронзамин — истиқлолнинг боласи.

Бешикдаги болажон гувранади, кулади,
Эгилсам, ундан улуғ зотлар иси келади. ..

ҲАЙРАТ

Дуру гавҳарларни кўзимдан тўкдим,
Селдан нидо бўлди, сендан бўлмади.
Орзу-армонимни изингга тўкдим,
Ердан нидо бўлди, сендан бўлмади.

Кўксимда титраган жон қушим, дедим,
Руҳдан нидо бўлди, сендан бўлмади.
Қанотлари тилло-кумушим, дедим,
Қушдан нидо бўлди, сендан бўлмади.

Қонларим тўнмоқда, меҳр бер, дедим,
Муздан нидо бўлди, сендан бўлмади.
Кўкламим хазонга юз тутур, дедим,
Куздан нидо бўлди, сендан бўлмади.

Оҳ, дедим, оғзимга лиқ тўлди жоним,
Гилдан нидо бўлди, сендан бўлмади.
Умидим шулмиди, суйган султоним?
Қулдан нидо бўлди, сендан бўлмади.

Оққуш либосимни гулханга отдим,
Чўғдан нидо бўлди, сендан бўлмади.
Тийра камонингта жон ила ботдим,
Ўқдан нидо бўлди, сендан бўлмади.

Энди ортга боқиб, ҳайрон кетурман,
Юрак-бағри вайрон, вайрон кетурман,
Мисоли ярадор жайрон кетурман,
Ҳақдин нидо бўлди, сендан бўлмади...

НОДИРАБЕГИМГА

Бола бола экан, ором билмади,
Шеър ёзаман десам, писанд қилмади.
Кулди тишчаларин
кўрсатиб, қотиб,
Қоғоз-қаламимни тўрт
ёнга отиб.

Таваллo қилсам-да,
ўлтирмади жим,
Каптардек талпиниб
менга бетиним,

Қушлар бозоридан
келгандек шоша
Менга ўз тилида
«шеър» айтди роса.

Илҳом париси ҳам
ҳайратда қотди,
Ул ҳам бир чеккада
хаёлга ботди.

Шўхлигу ғашлигин
қилгач намоён,
Гўзал киприклари юмилиб шу он,

Бағримга бошини буркаб олди у,
Эрка кийикчадек ухлаб қолди у.

Мен ҳам хобхонага йўл олдим шошиб,
Энг гўзал шеъримни бағримга босиб.

ИШҚ ГАВҲАРИ
(қўшиқ)

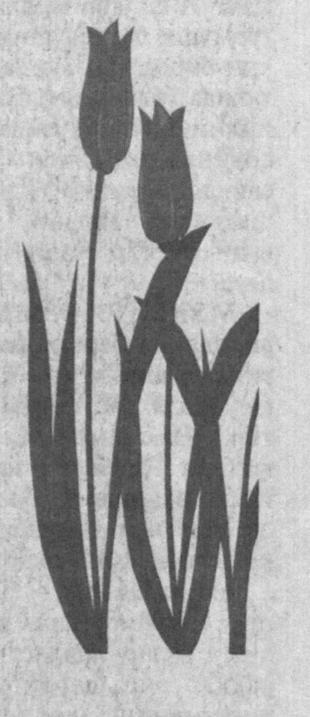

Қаро қошин ханжарида
Титраб турар жоним манинг,
Қаро кўзим гавҳарисиз,
Давлатли султоним манинг.

Ярми тилло, ярми кумуш,
Қирқ кокилим олгайдир ҳуш,
Сиз ҳам бизни кўргайсиз туш,
Давлатли султоним манинг.

Қирқ кокилим тарайдурман,
Йўлингизга қарайдурман,
Келурми, деб сўрайдурман,
Давлатли султоним манинг.

Тоғдаги кийик боласи,
Етарми ёрга ноласи,
Жон ипи сочим толаси,
Давлатли султоним манинг.

Жон ипига ўрай сизни,
Яратгандан сўрай сизни,
Кипригимга қўяй сизни,
Давлатли султоним манинг.

Дунёи дун ўтмас кимдан,
Ишқ гавҳари бунёд хундан.
Биз сизни деганмиз чиндан,
Давлатли султоним манинг.

Янги асарлар

Мурод МАНСУР

ЖУДОЛИК ДИЁРИ

«Ҳамманинг яшагиси келади». «Мангу жанг» каби асарлари билан Сизга таниш ёзувчи Мурод Мансур ўзининг янги романини ёзиб тугатди. Энг машаққатли йилларда ҳам иймонидан кечмай яшаб, оқибатини бир-биридан аямаган юртдошларимиз чуқур самимият билан тасвирланган ушбу асардан қуйидаги парчани эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

Менинг ғалати-ғалати одатларим бор. Бўш қолдим дегунча, бирон овлоққами, тепагами уриб кетаман. Айниқса, кун чиқаётган, кун ботаётган пайтлари. Томгами, тепагами чиқволиб, тиззамни қучоқлаганча ўтирволсам, тўп отиб ҳам тушира олмайсиз. Узоқ-узоқдаги кенгликларга тикилиб ўтиравурсам, тикилиб ўтиравурсам. Хаёлнинг учқур отларига минволиб, болалигим кечган ерларнинг ҳар битта кўчаси, овлоғи, боғига кириб чиқаверсам, кириб чиқаверсам. Кўрганларимнинг энг зўрини ёдда тиклайверсам-тиклайверсам. Мана, ҳозир ҳам даҳлиздаги орқага қараган кичкина деразамнинг токчасига чиқволиб, Бўзсув тепаликларидан кўз узолмай ўтирибман. Деразадан ғир-ғир уриб ётган укпарданам майин шабададан танам бир яйраса, кўзимни кеча биз шаббоҳун урган полизу Бўзсув бўйларидан узолмай икки энтикаман. У офтобнинг кунботарга сирғалиб бораётган нурларида (у нур селининг ўзими ё офтоб кун бўйи тўқиган сариқ атласларини энди йиғиштириб-тортиб оляптими, ажратолмайман) бир гўзал бўлиб ётибди.

Ана, биз қора Ғанини қочириб юбориб, ўзимиз қовун ёриб еган чайла. Ана, шум Солининг «Атанда!»сига ишониб, биз уриб кетган жўхоризор. Ҳов ана, устидан эмаклаб бориб, Парпи бебахтни томоша қилган тепалик. У ёғини кўришга шунчаки уринаман, лекин ҳеч нимани илғаб бўлмайди. На тақир тепаликни, на қуриган дарахтни, на жарнинг ўпирилган жойини. Лекин қўлга тушган қароқчининг овози ҳалиям қулоқларим остида жаранглаб турибди: «Эшитсаларинг-чи даюслар! Тан олиб турибман-ку, ахир. Отган менман-ку, ахир...»

Билакузук ўғрисиниям, Баҳриддинни гум қилганларниям топмай қўймайман, деб қасам ичган акам топибди-да алоҳал. Лекин ўзи нега кўринмайди, қорасини кўрсатмайди? Ана келар-мана келиб қолар билан неча кун ўтди ахир? Бу ёқда Марғу кеннойининг илтимоси турибди. Жуда уятли бўлдим-да. Бугун ҳам келмаса...

Ҳовлидан ойимнинг овозлари эшитилди:

— Мақсутхўжа, қарагин-чи, ким чақиряпти?

Токчадан сакраб тушиб, кўча эшикка югурдим. Акамнинг олдидан келишмадимикан?

Чиқсам... ўша жамалак соч, пучуқ қизча. Мунғайибгина турибди. У мени кўриб, кўзларини олиб қочди ва митти оёқлари билан ер чизди.

— Сенмидинг, Саи?! Кир, киравурмайсанми?

У ўша-ўша ердан нигоҳини узмай, секин бош чайқади. Лабини буриб бир нима демоқчи бўлди-ю, бир қур бетимга қараб қўйди. Шу заҳоти унинг нимага келганини эслаб, юрагим ғалати хижил тортди. Мен ҳам ер суздим.

— Марғу кеннойим, мени кечирсинлар, — дедим уятдан қулоқларим тагигача ловуллаб. — Илтимосларини етказа олмадим — сўнг шатир-шутур гапира кетдим: — Биласанми, ишонасанми, у келмаяпти?! Окам келмай қўйди уйимизга! Нима бўлган, қаёқларда юрибди — ҳеч нарса билмаймиз. Агар ишонтира олсанг — тайинлаб айт. Соли иккимиз излаб кўрмоқчимиз. Бугун топсак — айтаман.

Назаримда, унинг мижжаларида икки томчи ёш йилтиради. Кейин билагини кўзларига босиб шарт бурилди-да, чопиб кета бошлади. — Саи, Саида?! — деганича қолавурдим.

Ичим чироқ ёқса ёримайдиган ҳолга келиб, анҳор бўйига чўка қолдим: Марғу кеннойимга нима бўпти экан? Нега йиғлайди? Мени одам деб чақиртирса-ю, мен ҳалигача айтолмасам... Уят! Тура унинг орқасидан чопдим. Аммо қизча ерда ҳам, кўкда ҳам йўқ эди энди. Кетиб бўлган эди. Эшикларига боришга... бетим чидамади. Қандай чидасин.

Бўшашиб қайтиб келсам, паранжи ёпинган ойдай бир аёл эшигимизда бола кўтариб турибди. Пиқ-пиқ йиғлайди-ю, овоз бериб чақиролмай, ҳар замонда эшик ҳалқасини уриб-уриб қўяди. Дўмбоққина боласи унинг сим-сим йиғлашига бирпасгина ҳайрон қараб туриб, яна шўхлигини бошлайди; аёлнинг бошидан сачвонини тортқилаб туширади-да, ёпади, сўнг сачвонини қия очиб: «Ажи» дея ширин мўралайди. Унинг уйини ёқмай, аёл бошини бир ёнга ташлаб, юзини буради. Бола қиқирлаб, баттар сачвонга ёпишиб тортқилайди.

Мен томоқ қирдим. Аёл ҳуркиб қаради ва шоша-пиша сачвонини юзига тортди. Бу менга ёқиб ич-ичимдан фахрланиб қўйдим: йигит бўп қопман-ку, аёллар юзини яшира бошласалар... Аёл йиғисини ютиб, андишали овозда сўради:

— Оповси, Сиз Салом кеннойининг ўғилларимисиз?

Мен бош силкидим.

— Келинг.

— Ўзлари... бормилар?

— Борлар, келинг. Кираверинг, — Мен олдинга ўтдим.

Аёл бошини бир ёнга ташлаб боласини бошқа қўлига олди.

— Ўзларига бир оғизгина гапим бор эди, чақирворақолинг.

Мен уни кимгадир ўхшатиб, ичкарига қистадим. Ойдай юзини яна кўргим келди. Ойимнинг олдиларида юзини очар, ахир.

— Киравуринг, ўзларидан бўлак ҳеч кимам йўқ... Сиз қочадиган...

Ҳозиргина йиғлаб турган аёл... хаёлимда илжайгандай бўлди. Мен уялиб кўнглимдан ўтган нарсани сездирмасликка уриниб эшикни очишга шошилдим.

— Киринг.

— Майли, ҳеч қўймадингиз...

Мен бир четга ўтиб, унга йўл бўшатарканман, дўмбоқ ўғли қуртдек билонглаб, хархаша қила кетди. Аёл остонадан ўтгач, уни ерга қўйди ва жажжи қўлчасидан етаклаб олди.

— Юрақол, мўттигинам...

Бола талпанглаб, фақат ўнг оёғини ташлай-ташлай бир чиройли юриб боркаркан, гулдор дўпписи ерга тушиб, кокили очилиб қолди. Мен дўппини ердан олиб боланинг бошига кийгаздим, жувон «раҳмат, тоғажониси» деб қўйди. Ҳартугул йиғидан тўхтаганга ўхшарди. Ойим жувонни танимайгина, лекин мулозимат билан кутиб олдилар: — Келинг, пошша келин, супага чиқинг... Тепароқ чиқавуринг.

У ўғлини супага қўйиб, бошидан паранжисини кўтардида, сачвонига қўшиб бағзага илди. Шунда унинг боягидан ҳам кўҳлик эканини, сариқ атлас устидан кийган кўк духоба нимчасими, нимасидир чиройини жудаям очиб юборганини, ойим пошша келин деб атаганларича борлигини кўриб, қотиб қолдим. Унинг энгиллари анча урингани билан ярашиб турар эди.

Пошша келин ойим қистаганларига қарамай, пойгоҳга — ҳамиша мен ўтирадиган жойга қимтинибгина чўкди, тиззасини букиб, оёқларини бир чиройли йиғганича ўтирди. Дуога қўл очиб, фотиҳа қилиб улгургунларича, болакай хонтахтани тапиллатиб уриб, ҳали атрофида гир айланиб-қочиб, ўйноқлар, меҳмонга келганидан гўё боши осмонда эди. Ҳали онасига илжайиб қараб қўяди, ҳали эркаламоқчи бўлган ойимлардан қочиб, ўзини онасининг тиззасига отади. Яна туриб, хонтахтага тармашади. Мен ишкомда гўё ўз ишим билан (узумга кирган эдим, хомтокка «тушиб кетдим») овораман, аммо улардан кўз уза олмайман.

— Яхши ўтирибсизларми, мен сизларни безовта қилиб қўймадимми, холамойи? — У боласини тиззасига тортиб, ҳол-аҳвол сўрашга тушди. Айбга буюрмайсиз, барвақт келганимизга.

— Йўқ, нега, одам бор ерга одам келади. Безовтаси борми, хуш келибсиз, — дедилар ойим. Улар жаҳллари тез бўлгани билан бир эшик наридаги қўшнига ҳам мулозиматни ўрнига қўяр эдилар.

— Хушвақт бўлинг. — Меҳмон рўмолини тўғрилаб, арзи ҳолга ўзини чоғлади. Хокисор қиёфада йиғламсиради. — Мени келганим... ўзингиздан қолар гап йўқ, холамойижон, манаши жужуғимизнинг адаси... — Кўнгли тўлиқиб, гапиролмай қолди, қуруқ ютиниб ерга қаради, титроқ қўллари билан кўрпача қатини тўғрилашга тутинди.

— Сиз тортинманг, айтувринг, — деб далда бердилар ойим.

Мен ишком ичидан кўриб турибман. У баъзи аёлларга ўхшаб ёлғон йиғи билан аврамас, чинданам ойимнинг олдиларига дардини айтгани келгандай, лекин тўлиқиб гапиролмас эди.

— Шу жужуғимизнинг адасини... ўзингиз балки эшитгандирсизам... ахир танимаган, эшитмаган одам қолмади... иснодларга ўлар бўлсак ўлиб бўлдик... Бош кўтариб эшикларга чиқарга, маҳаллада юрарга юз қолмади, холамойижон. Лекин биз нима қилайлик, бошқа пушти паноҳимиз бўлмаса? Ёмон бўлса ҳам, хонадонимизнинг чироғи, суянчиғимиз эди. Нима қиласиз, осмон узоқ, ер қаттиқ, давр — манавинақа. Раҳм қилсинлар, холайижон. Ким ўғри бўлиб туғилибди, агар худойим пешонасига битмаган бўлса? Балки шу охиргисидир, қайтарлар тамом. Гуноҳларини сўраб беринг, жон холамойижон, манави жужуқлари ҳаққи. Йиғлай-йиғлай сўқир бўлиб қолган оналари ҳаққи. Тул қолмайин мен ҳам, холамойижон. Сўраб бера қолинг гуноҳларини. Сиздан бўлак ўртага тушадиган топмадик, холамойижон...

Аёл кафтларини кўзларига босиб-босиб йиғлар, ҳўрликдан боласини ҳам унутган, у бўлса, парвои палак, хонтахта атрофида қиқирлаб айланар, сатҳини тапирлатиб урар, қип-қизил милкларини кўрсатиб, бир чиройли кулар эди.

Мен аёлнинг кимлигини, кимнинг гуноҳини сўраб келганини фаҳмлагандай бўлдим. Ойимнинг оғизларига тикилдим: қани нима деркинлар. Ахийри юз-хотирлик билан сўз бошладилар:

— Эрингиз, оддий от ўғриси бўлса, булак гап эди, келинпошша... Унинг гуноҳи оғирроқми деб қўрқаман. Султонмурод унақа-бунақага тўнини тескари киймас эди.

— Сиз бир кўрсангиз эди, холамойижон, дардида йиғлай-йиғлай кўзлари хира тортган қайнонамни! Эшикка эмаклаб чиқиб остоналарида ўтирволиб, ўғилларини чақиришларини кўрсангиз эди! Юракларни тўкиб юборяптилар. Мен бу кўргиликларга қандай чидай, холамойижон, қандай?..

Ойим ўша-ўша бош кўтармай ўтирганча, хўрсинибми, бурунларини тортиб қўйдилар. Сўнг илкис бошларини кўтариб,

— Сизам эшитсангиз эди, кўрсангиз эди, Асал опам туни билан Иззанинг тепаларида тентираб чиқишларини, ёлғиз ўғиллари Баҳриддинни чақириб юришларини, — дедилар алам билан. — Сўқирлик нима?! Кап-катта одам ўғлининг дардида куйиб адойи тамом бўлди! Эсдан айрилиб, «Баҳриддиним»лаб устун қучоқлаб ўтирибдилар, билсангиз.

У кутилмаган йиғидан тўхтаб, ойимга тикилганча қотди.

— Наҳот шу гаплар... рост? — деди у ниҳоят лабларига жон битиб. (У ҳатто бўйнига ёпишиб-тармашган боласига қараб қўймас эди).

— Қандай қилайликки, рост, ҳаммаси рост. Бир бўй етган йигит гўшангаларга куёв бўлолмайин кетди. Бир келин чимилдиқда туриб, тул қолаверди. Бир она ўғлининг фироқида мана ярим йилки, эси оғиб, сочини юлиб ўтирибди. Шу гуноҳи камми эрингизнинг?

Келин не деб жавоб қиларини билмай, бир муддат тош қотиб ўтириб қолди. Ойимнинг кўзларига қарай олмас, ер ёрилса киргудек ҳолда эди.

— Кечирасиз, холамойи, — деди ҳазин товушда, — биз бебахтларнинг кўргилигимиз шу экан. — Ва ўрнидан оғир қўзғолди.

Шу индамаганича — индамайин ўрнидан турди, индамайин боласини қўлига олди, индамайин бағаз ёнига борди ва ундан паранжисини олиб, билагига солганича, ўгирилиб эшик томон юриб кетди.

Яқиндан жуда яққол кўрдим: кўзларида томчи ёши йўқ, гўё у сўқир кўзда қотиб қолган, айланмас ҳам, киприклари қилт этмас ҳам эди. Йўлини қандай топиб боряпти — ақлим бовар қилмасди.

Дилфуза БЕГИМ

ОНА МЕҲРИ

Онажоним, меҳринг ғоят беқиёс,
Баҳойинг ўлчанмас ганж-ла, гавҳар-ла.
Толеъ осмонида порлаган Қуёш —
Сени кўз-кўз этиб мақтай баҳорга.

Қуёшга-да қиёс қилолмам сени,
Ундан-да зиёда меҳр нурларинг.
Боқсам қамаштириб қуяр кўзимни
Кўнгил хазинангда инжу-дурларинг.

Дурру инжулар-да қадрсиз бир тош,
Улар — пул, тугарлар харжлаган замон.
Қанча сарфласанг ҳам тугамас яккаш,
Сенинг меҳринг, фақат меҳринг, Онажон!

Бегубор болалик

АМИР ТЕМУР 660

ДАВРА СУҲБАТИ

Улуғ саркарда, давлат арбоби Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги арафасида таҳририятимиз республика Фанлар Академиясининг Археология институти билан ҳамкорликда Самарқанд шаҳрида «АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ШАҲАРСОЗЛИК» мавзуида давра суҳбати ўтказди. Суҳбатда шаҳар ҳокими Азиз НОСИРОВ, мазкур институт директори, тарих фанлари доктори Темур ШИРИНОВ, Самарқанд Давлат университети ректори, академик Жўрақул САТТОРОВ, Археология институти докторанти Амриддин БЕРДИМУРОДОВ, СамДУ профессорлари Б. ВАЛИХЎЖАЕВ, Исроил МИРЗАЕВ, М. АБРАМОВ, ёзувчи Бобомурод ДАМИНОВ, Самарқанд шаҳар бош архитектори Ҳабибулла ИСОҚОВ, олима Дилором САЛОҲИЙлар иштирок этдилар.

Қуйида шу суҳбатни эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

УЧИНЧИ УЙҒОНИШ

ёки МОВИЙ ГУМБАЗЛАР ИБРАТИ

А. НОСИРОВ: — Соҳибқирон Амир Темур ҳазратларининг 660 йиллик тўйи — халқимиз, миллатимиз тарихидаги энг қутлуғ маъракалардан биридир. Бундай бахтга Мустақиллик шарофати ила эришдик. Истиқлол бизга буюк аждодларимиз, ота-боболаримиздан қолган бебаҳо маънавий хазинадан баҳраманд бўлиш, улар билан ҳақли равишда фахрланиш имконини берди. Юртбошимизнинг ўзи жорий йилни «Амир Темур йили», деб эълон қилиши, бутун юртимизда тўй тараддуди зўр кўтаринкилик билан олиб борилаётганлиги қалбларимизда фахр ва ифтихор туйғуларини уйғотади.

Бугунги кунда барча самарқандликлар улуғ бобомиз юбилейини муносиб ўтказиш кайфияти билан яшамоқда. Шаҳарда бўлаётган бунёдкорлик ишларининг кўлами кенг. Биз қисқа вақт ичида собиқ Шўро тузуми пайтида йўл қўйилган жуда кўп хатоликларни тузатишимиз, бутун дунёдан мамлакатимизга, хусусан Самарқандга келадиган меҳмонларга Темур ва темурийлар даври маданиятини, уларнинг улуғвор ишларини кўрсатишимиз керак. Масаланинг мураккаб жиҳати шундаки, мустабид тузум Соҳибқиронни ёмонотлиққа чиқариш учун унинг ҳамма ишларини қора бўёқларда кўрсатишга уринган. Кўп манбаларда у қаттиққўл, раҳм-шафқатсиз ва ҳатто саводсиз бир лашкарбоши сифатида тасвирланган, бинобарин, бобомиз тўғрисидаги чин ҳақиқатлардан бехабар жуда кўп кишилар онгига Темур айни шундай сингдирилган. Биз энди бор ҳақиқатларни айтиб, кўрсатиб, ҳужжатлар, тарихий манбалар, амалий ишлар мисолида бу нотўғри тасаввурни ўзгартиришимиз керак. Темур ва темурийлар даври бугунги кунимиз учун ҳам кўп жиҳатдан ибрат намунаси эканлигини англатишимиз зарур.

Шу боисдан ҳам зиммамизга жуда катта масъулият юкланган. Улкан маъракадан ҳеч бир киши четда қолмаслиги керак. Амир Темур ўз вақтида Туронзаминни мўғуллар истилосидан озод этиб, қисқа вақт ичида вайроналар устида обод ва озод Ватан яратган эди. Биз ҳам Мустақилликдан руҳланиб, истиқлолимизга қилинаётган ҳар хил тажовузлардан ҳушёр тортиб, озод ва обод Ватан равнақи йўлида самимий меҳнат қилмоғимиз даркор.

Т. ШИРИНОВ: — Буюк давлат арбоби, моҳир саркарда Амир Темур Мовароуннаҳрни мўғул истилосидан озод қилгач, қисқа давр ичида бу ерда қудратли ва обод, фаровон давлат барпо қилишга эришди. У табаррук зот биринчи навбатда шаҳарсозликка эътибор берганлиги айниқса диққатга сазовордир. Зеро, аждодларимиз яшаган бу улкан минтақада шаҳарсозлик маданияти, урбанизация, цивилизация ўчоқлари жуда эрта шаклланган эди. Қадимги Шарқ цивилизацияси бешиклари — Шумер, Элам, Ҳинд ўлкалари қаторида Турон заминида ҳам илк шаҳарларнинг шаклланиши эрамиздан аввалги III-II минг йилликларга бориб туташади. Бунга саҳро ва чўлларда қумлар остида кўмилиб кетган Туроннинг неча ўнлаб ўлик шаҳарлари — Жорқўтон, Дошли, Қунур, Тўғалак, Олтинтепа, Улуғтепа, Ёзтепа, Қизилтепа, Жондавлат ва бошқалар мисол бўла олади.

Шаҳарсозлик жараёни Туронзаминда узлуксиз давом этиб келди. Бу — шу ҳудудда яшовчи халқларнинг техникавий, иқтисодий, маданий даражасини кўрсатувчи ўзига хос белгидир.

Амир Темур — шаҳарсозлик маданияти жуда эрта шаклланган, иқтисоди, санъати, илму фани минг йилликлар давомида гуллаб-яшнаган, неча бор инқирозларга юз тутган Турон заминининг фарзанди эди. Шул сабабдан ҳам шаҳар қуриш иштиёқи унинг қон-қонига сингиб кетган эди, генетик хотирасига муҳрланганди. Шаҳар ва қасрлар қуриш, уларни обод қилиш, эл-юрт ободончилиги билан изчил шуғулланиш —Соҳибқирон табиий эҳтиёжининг маҳсулидир.

Улуғ Амир Мовароуннаҳр тахтига келган бир пайтда мамлакат асосан хароба аҳволда эди. Бир ярим аср давом этган мўғуллар истилоси пайтида минглаб қишлоқ ва шаҳарлар, иншоотлар вайрон қилинган эди. Қадимий Самарқанд — Афросиёб вайрон бўлиб ётарди. Уларни қайтадан тиклаш, мамлакатга қайтадан жон бағишлаш — ҳар кимнинг ҳам қўлидан келаверадиган иш эмасди. Бунинг учун ўзида аждодлари руҳи, тажрибаси, орзу-умидларини мужассам этган чинакам Даҳо керак эди. Темур бобомиз шундай зот бўлиб чиқди ва қисқа муддат ичида ўз мақсадига эришди.

Шу ўринда суҳбат иштирокчилари эътиборини бир нарсага қаратмоқчиман. Амир Темур юртни обод қилиш иши билан бевосита шуғулланар экан, бу соҳанинг ўзига хос қоидаларига қатъий амал қилди, булар — қурилишнинг пухта ўйланган режаси, жойнинг аниқ ва тўғри танланиши, исрофгарчиликка йўл қўймаслик, шошма-шошарлик қилмаслик, турли хил иншоотлар — мудофаа девори, Арк, ҳукуматга тегишли бинолар, масжидлар, мадрасалар, савдо расталари, бозорлар, карвонсаройлар, маиший иншоотларнинг ўзаро мутаносиблиги; мўътадил иқлимни яратувчи каналлар, ариқлар, боғлар, ҳовузларнинг жойлашиши. Бугун биз илмий кузатишлар асосида шуни аниқ айта оламизки, Самарқанд шаҳри давлат пойтахти сифатида айни шу талабларга қатъий риоя қилинган ҳолда қурилган.

Улуғ саркарда мўғуллар истилоси даврида қаттиқ шикастланган ёки батамом вайрон бўлган бошқа йирик савдо, маданий-маърифий марказлар — Бухоро, Термиз, Шаҳрисабз, Қарши, Тошкент, Ахсикент, Бинокент ва Утрорни ҳам қайта тиклаб, бу шаҳарларнинг шон-шуҳратини улуғлади. Темур даврида бунёдкорлик ишлари шу қадар кучайган эдики, Соҳибқирондан ташқари, ул табаррук зотнинг аёллари, ўғиллари, набиралари, йирик лашкарбошилари, амирлари ҳам ўзлари яшаб турган шаҳарларда мадрасалар, масжидлар, карвонсаройлар ва бошқа иморатларни қуришга алоҳида эътибор бердилар, бу ишга ўз маблағларини ҳам аямадилар.

Темур ва темурийлар даври иморатларининг улуғворлиги ва тантанаворлигида ранглар жилоси катта аҳамиятга эга. Иморатларнинг ташқи кўриниши асосан кўк-ҳаворанг ва яшил безаклар билан зийнатланган. Бу бежиз эмас, албатта. Яшил ранг — Исломнинг суюкли рангидир. Қолаверса, бу ранг инсоннинг руҳий ҳолатига ҳам мос келади. Олис-олислардан келаётган карвон воҳага яқинлашар экан, ложувард рангли гумбазларга кўзи тушган, руҳи таскин топган, кўзлари қувончга тўлган.

Қурилишларда маҳаллий усталар билан бир қаторда Табриз, Исфаҳон, Озарбайжон, Деҳли, Урганч ва бошқа шаҳарлардан келган моҳир меъморлар ҳам иштирок этишган. Аммо ҳамма жойда асосан маҳаллий анъаналар устивор бўлган. Ажнабий усталар у ёки бу услубларни, меъморий ечимларни ўз тажрибалари билан бойитганлар, холос.

XIV-XV аср мусулмон Шарқининг ренессанси — том маънода темурийлар ренессанси эди. Амир Темур Регенийси, ул зотнинг қудрати, ақл-заковати буюк Ренессанс билан якунланди. Бундай бахтга мушарраф бўлган зотлар жаҳон цивилизацияси тарихида саноқлидир.

Ж. САТТОРОВ: — Самарқандда ўша даврда қурилган бинолар икки жиҳати билан киши диққатини ўзига тортади. Катта ҳажмдаги барча бинолар (масжид, мадраса, мавзолей ва бошқалар) нисбатан баланд жойларга қурилган. Нега шундай деган савол туғилади. Кўпчилик олис-олислардан кўзга ташланиб туриши учун шундай жойлар танланган деб ҳисоблашади. Бу фикрда жон бор, албатта. Бироқ, асосий сабаби шундаки, пастлик жойларда биринчидан, ер ости суви яқин бўлади, иккинчидан, тупроқ таркибида минерал тузлар тўпланиши мумкин, учинчидан, ер ости суви яқин бўлган жойларнинг тупроқ таркибида чиринди модда кўп бўлади, яъни тупроқ тоза бўлмайди. Демак, мана шундай ҳолатларни ўша пайтда жуда яхши билишган ва биноларни асосан баландлик жойларда қуришган .

Киши диққатини тортадиган иккинчи томони шундаки, ўша даврда лойдан қилинган қурилиш материаллари ҳозиргача мустаҳкам ҳолатда турибди. Буни аждодларимизнинг ихтиро-мўъжизаси деб баҳолаш мумкин. Бизнинг қурилиш материалларимиз эса кўп ўтмай шўри чиқиб парчаланиб кетмоқда.Яна нима учун шундай, деган савол туғилади. Бунга жавоб бериш унча мураккаб эмас. Бу нарса қурилишга ишлатиладиган тупроқнинг кимёвий таркиби ва қўшилмалари билан боғлиқ.

Агарда ишлатиладиган тупроқ таркибида сувда эрийдиган тузлар бўлса, у аста-секин юзага чиқади. Тузнинг ўрнини физик ҳаракат билан сув эгаллайди ва у қурилиш материалини емиради. Тупроқ таркибида бошқа микроорганизмлар бўлса ҳам шу ҳолат юзага келади.

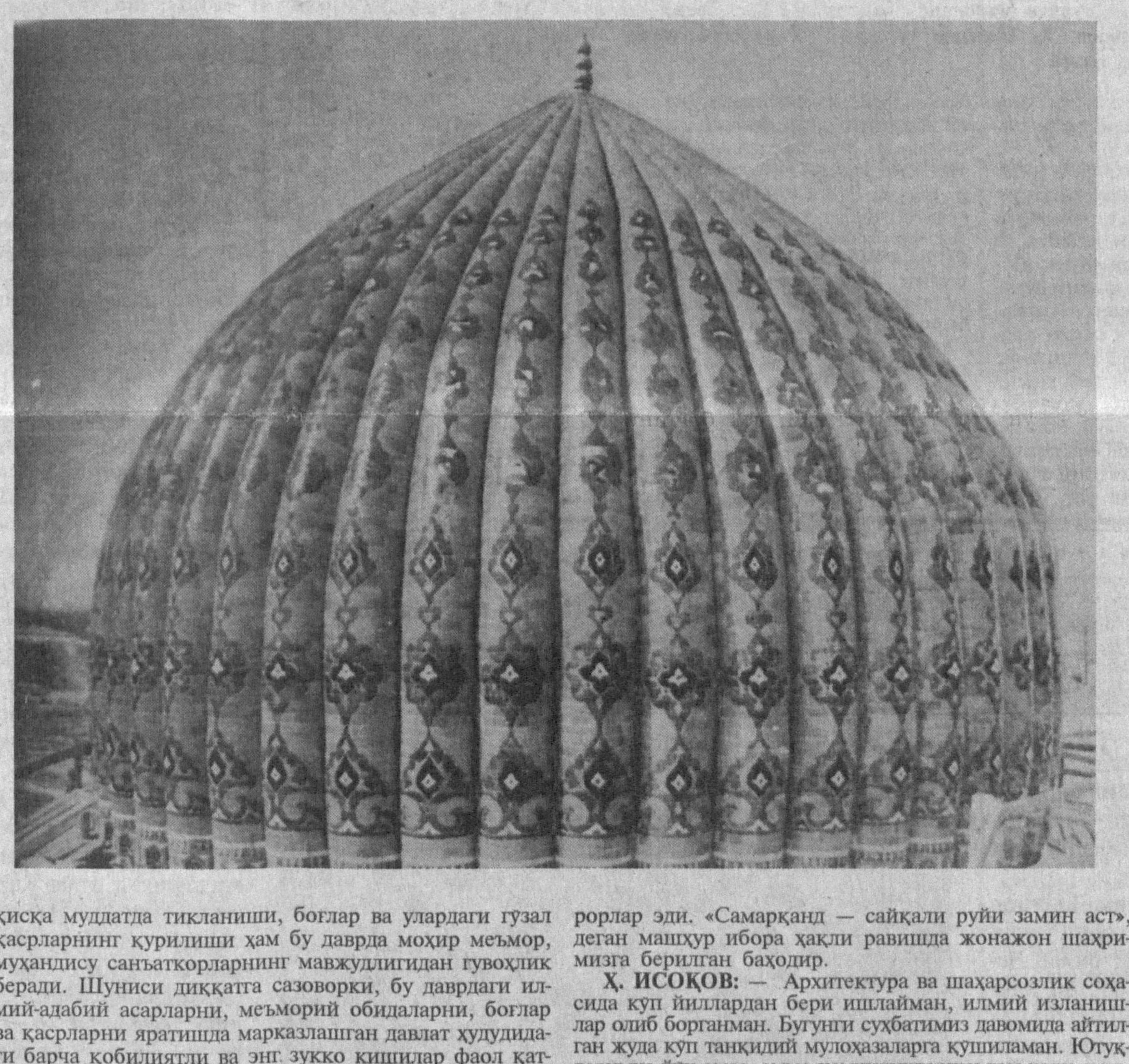

Демак, Амир Темур даври қурувчилари тупроқнинг тоза бўлишига эътибор беришган. Уни ойлаб, йиллаб шўрдан ювишган, бошқа қўшилмалардан тозалашган. Афсуски, бу муҳим жиҳатга ҳозир эътибор берилмайди.

Бугун олдимизда турган муҳим вазифалардан бири — ота-боболаримиздан қолган улкан ва улуғвор маданий-тарихий меросни, шаҳарсозлик борасидаги бетакрор обидаларни асраб-авайлаш йўлларини топиш, уларни авлодлардан-авлодларга салобати ва маҳобатини сақлаган ҳолда етказишдан иборат. Қўҳна обида — бу фақат меъморчилик намунаси эмас, шу билан бирга тарбия воситаси ҳамдир. Бизнинг неча-неча авлодларимиз ўтмиш маънавиятидан бебаҳра ўтдилар. Энди бу хатони такрорламайлик.

Бугунги давра суҳбатидан фойдаланиб бир фикрни ўртага ташламоқчиман. Биз ҳозир қурилишда, таъмир ишида ҳам асосан бетонга урғу бераяпмиз. Ҳолбуки, у шароитимизга тўла мос келмайди. Агар-да шу бетон ўрнини ҳар маънода боса оладиган бошқа бир қурилиш материали устида бош қотирмас эканмиз, таъмирчилик, шаҳарсозликдаги мавжуд муаммолар бундан кейин ҳам муаммо бўлиб қолаверади.

А. БЕРДИМУРОДОВ: — Қадимги Шарқнинг қўҳна шаҳарларидан бири — Самарқанд ўзининг бой тарихи, санъати ва маданияти билан жаҳон тарихчиларининг назарига тушган. Самарқандни Шарқнинг бошқа шаҳарларидан ажратиб турадиган фарқи унинг икки ўринга эгалигидир. Энг қадимги даврлардан то 1220 йилгача шаҳарнинг илк ўрни ҳозирда Афросиёб деб аталадиган шаҳарчада бўлган. Мўғуллар Афросиёбни қаттиқ вайрон қилганларидан сўнг у тикланмай хароба ҳолида қолиб кетди.

Амир Темур 1370 йили Балхда Мовароуннаҳр ҳукмдори этиб сайлангач, Самарқандни ўз давлатига пойтахт қилиб танлади ва янги шаҳарни барпо этишга киришди. Дастлаб, 1370-1373 йилларда шаҳар Арки қурилди ва сўнг шаҳар қуришга мўлжалланган майдоннинг атрофи баланд мудофаа девори билан ўралди.

Иқтидорли ва донишманд ҳукмдор бўлган Амир Темур Самарқандни «ер юзининг сайқали»га айлантиришда ҳеч нарсани аямади, шу сабабли бу шаҳарда Соҳибқирон даврида илму-фан, санъат ва маданият ўта ривожланиб, инсоният тарихидаги нодир жараён — Ренессанс-Уйғониш юзага келди.

Амир Темур замонида Самарқандда энг ривожланган соҳа, шак-шубҳасиз, меъморчиликдир. Улкан саркарда ва давлат арбоби Амир Темур меъморчиликнинг энг нозик томонларини ҳам яхши билар, меъморларни қадрлар ва уларга ҳомийлик қиларди. Шу сабабли Самарқандга ўша даврнинг энг етук меъморлари тўпланган эдилар. Улар пойтахт Самарқандни бунёд этар эканлар ўтмиш меъморчилик анъаналарининг энг яхши қирраларидан ижодий фойдаланиб, бу борадаги тажрибаларни бойитдилар, ривожлантирдилар, юксак чўққиларга олиб чиқдилар.

Амир Темур Самарқандда қурилган ҳар бир иншоот пойдеворидан тортиб то гумбазигача, эшигидан тортиб девору безакларигача тугал, яхлит, уйғун қиёфага эга. Улар ўзининг улуғворлиги, маҳобати ва кўлами билан ажралиб туради, бу жаҳонгир давлатининг улуғворлигини, куч-қудратини меъморчиликда акс этиши десак хато бўлмайди.

Самарқандда меъморчилик билан бирга маҳобатли рангтасвир ҳам юксак даражада ривожланди. Самарқандда XIV-XV асрларда барпо қилинган Кўксарой, Бўстонсарой, Жоъме масжиди, Бибихоним мадрасаси, Гўри Амир, Шоҳизинда ва Оқсарой комплексларининг деворлари хилма-хил рангтасвир намуналари билан қопланган эди.

XIV-XV асрларда Самарқандда ривожланган санъат ва маданият ҳақида гапирганда, заргарлик, кандакорлик ва металга бадиий ишлов бериш санъатлари ҳақида алоҳида тўхталмоқ лозим. XV асрнинг бошида Самарқандга ташриф буюрган испан элчиси Клавихо бу ерда металдан ясалган кўплаб санъат асарларини ҳамда чодирлар тепасида олтиндан ясалган дарахтларни, гулларни кўрганлигини шавқ-завқ билан ёзиб қолдирган. Бу хилдаги санъат асарлари ҳозирда ҳам музейларда сақланмоқда.

Юқорида тилга олинган санъатлардан ташқари Самарқандда боғдорчилик, сангтарошлик, тўқимачилик, кулолчилик, каштачилик каби санъатлар ҳам ўзининг энг юксак чўққиларига кўтарилганлигини яхши биламиз.

Амир Темур даврида пойтахтда ривожланган бу санъат турлари фақаттина бу ерда қолиб кетмади, аксинча темурийлар давлатининг барча томонларига ҳамда Эрон, Ҳиндистон, Араб мамлакатларига ҳам тарқалиб кетди. Айрим олимлар Темурийлар ренессансининг илдизларини яқин-яқинларгача четдан ахтардилар. Сўнгги ярим аср давомида Марказий Осиёда олиб борилган археологик тадқиқотларнинг натижалари Темурийлар ренессансининг илдизлари қадимги Суғдиёна, Хоразм, Бақтрия, Шош ва Довон каби қадимги цивилизацияларга бориб туташишини исботлади.

Буюк жаҳонгир даврида Самарқандда юзага келиб, сўнгра дунёнинг барча томонларига тарқалган юксак цивилизация темурийлар тарих саҳнасидан тушганларидан сўнг ҳам барҳам топгани йўқ, аксинча у худди қайнар булоқдек оқиб, ҳали-ҳануз мавжланиб турибди.

Б. ВАЛИХЎЖАЕВ: — Амир Темур буюк лашкарбоши ва марказлашган давлатнинг асосчиси, темурийлар хонадонининг тамал тошини қўйган зот бўлиши билан бир қаторда XIV асрнинг охири ва XV асрда Марказий Осиё ҳудудидаги цивилизацияни шакллантириш ва ривожлантиришга катта ҳисса қўшган давлат арбоби ҳамдир. Бу соҳада соҳибқироннинг хизматлари шундан иборатки, мўғул истилоси даврида маълум даражада сўнган анъаналар қайтадан тикланиб, жаҳон маданияти ва илмидаги ренессанс даврининг Шарқдаги, хусусан, Марказий Осиёдаги янги бир саҳифаси очилди. Натижада бу заминда табиий ва гуманитар фанлар, меъморчилик ва наққошлик, ҳаттотлик ва рассомлик, бадиий адабиёт ва мусиқа санъатининг турли соҳалари бўйича жаҳоний эътирофга лойиқ мўъжиза асарлар майдонга келди, бу соҳаларнинг забардаст намояндаларини жаҳон афкор оммаси эҳтиром билан тилга олди.

Айтилганларга Соҳибқирон Амир Темур даврида юқорида тилга олинган соҳаларнинг Саъдиддин Тафтазоний, Сайид Шариф Журжоний, Ғиёсиддин Али Яздий, Мавлоно Носириддин Умар, шайх Маҳмуд занги Ажам, шайх Қутбиддин Тайободий, Амир Кулол, Баҳоуддин Нақшбанд, Бурҳониддин Соғаржий, шайх Абусаъид ибн Бурҳониддин Соғаржий, Мавлоно Жамолиддин Кеший, Хожа Афзал, Мавлоно Кеший, Мавлоно Иззиддин Масъуд Шерозий, Мавлоно Жамолиддин араб, Мавлоно Абдулжаббор, Низомиддин Шомий, Мавлоно Шайх Муҳаммад Тирмизий, Мавлоно Қутбиддин садр Қурамоий, Мавлоно Али Исфарҳоний, Хожа Абдулқодир Гўянда, Мавлоно Аҳмад, Муҳаммад Исфаҳоний, Юсуф Шерозийга ўхшаш намояндаларини мисол сифатида келтириш мумкин. Буларнинг ҳар бири илм ва санъатнинг маълум соҳасида катта из қолдирдилар, ҳозирга қадар бетакрор ҳисобланган обидалар, асарлар яратдилар. Улар орасида муҳандис ва банно Мавлоно Муҳаммад ибн Маҳмуд Исфаҳонийнинг Муҳаммад султон мадрасаси ва Гўри Амир мақбаралари қаби мўъжиза обидалари, Юсуф Шерозий, Фахр Али Насафий, Бадриддин, Шамсиддин ва Зайниддин Бухоройиларнинг Шоҳи Зинда туркумидаги бетакрор санъаткорликлари мавжуд.

Шуни ҳам эслатиш жоизки, бу даврда наққошлик ва ҳаттотлик, тошйўнарлик ва ёғоч ўймакорлиги, рассомлик ва амалий санъат соҳасида қўлга киритилган ютуқлардан гувоҳлик берувчи намуналар кўпдан-кўп яратилган эди. Жумладан, халқнинг моҳир санъаткорлари томонидан от ва унинг чавандози ҳайкали, пахтадан эса минора шакли яратилгани диққатни ўзига тортади. Шунинг билан бир қаторда харобага айланган канал (наҳри Барлос), шаҳар (Байлақон)ларнинг қисқа муддатда тикланиши, боғлар ва улардаги гўзал қасрларнинг қурилиши ҳам бу даврда моҳир меъмор, муҳандису санъаткорларнинг мавжудлигидан гувоҳлик беради. Шуниси диққатга сазоворки, бу даврдаги илмий-адабий асарларни, меъморий обидаларни, боғлар ва қасрларни яратишда марказлашган давлат ҳудудидаги барча қобилиятли ва энг зукко кишилар фаол қатнашганлар. Бундай ажойиб байналмилал илмий, адабий ва ҳунарий муҳитни майдонга келтиришда эса «дунёдаги барча инсонлар гўёки бир бутун тандир», деб айтган Соҳибқирон Амир Темурнинг хизматлари бекиёсдир.

Б. ДАМИНОВ: — Самарқанд жаҳон назарига тушган шаҳар. Унинг шу қадар машҳур бўлишида улуғ бобокалонларимизнинг алоҳида ўрни борлиги шубҳасиз. Улуғ зотнинг улуғ тўйи арафасида ҳаммамиз ҳаяжон, ифтихор ҳислари билан яшаяпмиз. Маълумки, кўп сабабларга кўра бобомиз тўйи ўз мартабасига муносиб равишда тарихда биринчи марта нишонланаяпти. Бу ишга юртбошимизнинг ўзи бош-қош бўлаётганлари айниқса қувончлидир. Шу муносабат билан Самарқанд яна жаҳон назарига тушади.

Самарқандда улуғ Соҳибқирон номи билан боғлиқ бўлган тарихий ёдгорликлар кўп. Кўзимизнинг оқу-қораси бўлган Гўри Амир шулардан биридир. Ўзининг кўркамлиги, композицион мукаммаллиги билан бетакрор бўлган бу улуғ кошона узоқ йиллар давомида терлаб, захлаб ётди. Ёдгорлик атрофидан оқиб ўтадиган ариқ суви, ён-атрофдаги хонадонларнинг сизот сувлари унга кўп зиён етказди.

Таъмиршунослик институти лойиҳаси бўйича Гўри Амирни асраш, ободонлаштириш, сайқал бериш борасида катта ишлар режалаштирилган. Ҳозир бу иш жадаллик билан амалга оширилмоқда. Йиллар давомида Гўри Амир атрофида «ўсиб чиққан» қатламлар олиб ташланди. Ҳозиргача захлаб ётган пойдеворига шамол, офтоб нури тегди.

Бу ишларни амалга оширишда республикамиз раҳбарияти, вилоят ва шаҳар ҳокимликлари на маблағни, на қурилиш материалларини — ҳеч нарсани аяшмаяпти. Гап фақат масъулиятни ҳис этиб ишлашда қолган. Таъмирлаш, гарчи қайта тиклаш бўлмаса ҳам, ёдгорликларимизга қўл уриш ниҳоят нозик эстетик дидни, юксак маҳоратни талаб этади. Гўри Амир ҳуснига ўринсиз доғ бўлиб турган маиший бинолар, уйлар олиб ташланиб жуда тўғри қилинаяпти. Бу тадбирлар юбилейдан кейин ҳам тўхтамайди, деб ишонамиз.

Ўтмишда тарихий меросимизга ёндошишда жиддий нуқсонларга йўл қўйилди. Масалан, тарихимизнинг такрорланмас ёдгорлиги бўлган Афросиёбда қад кўтарган тарихий музей — қўриқхона тарихимизнинг жонли ифодаси бўлиши назарда тутилган эди. Амалда шундай бўлмади, биз Ереван тарихий музейи лойиҳасидан нусхалар кўчирдик. Афросиёб музейи на ўтмиш тарихимизни, на кўп асрлик меъморчилик тажрибамизни ифодалай олмаган, композицион жиҳатдан заиф, гўзаллик қонунларига таянмаган оддий айвонга ўхшайди.

Регистон ҳудудида кўп асрлик миллий меъморчилигимизнинг қимматли ёдгорлиги бўлган ҳаммомни бузиб ресторан қурилгани ҳам чакки бўлди. Айни шу ҳудудда Шайбонийлар масжиди ва Шайбонийлар сулоласига тегишли қабрлар бузиб ташланиб ўрнига ўтган-кетганлар кўзига қадалиб турадиган магазин қурилди.

Кўчаларимизда тез-тез назарга чалинадиган бир-бирига айнан ўхшаш митти дўконлар шунчалар зарурми ва бу қурилишлар шаҳримиз кўркини безайдими, йўқми — бу масалалар тегишли масъул кишиларнинг жиддий бош қотиришларини талаб этади.

Ўзбек таъмирчилик фани, меъморчилиги жуда масъулиятли синов арафасида турибди. Улар шу синовдан муносиб ўтади, деган умиддамиз.

М. АБРАМОВ: — Нақл қилишларича, Амир Темур ҳазратлари бирон бир ишни, хусусан қурилишни бошлашдан аввал шу ишнинг мутасаддилари, билимдонлари билан машварат ўтказар эканлар. Бундай суҳбатларга дин пешволари, олиму фозиллар, тупроқшунослар, турли йўналишдаги усталар, рассомлар, ҳаттотлар, безакчилар ҳам таклиф этилар экан. Қурилажак бинонинг ҳамма жиҳатлари обдан ўйланар экан. Қаердан тупроқ олинади, ғишт қаерда пиширилади, сув қандай олиб келинади — буларнинг ҳаммаси аввалдан пишиқлаб қўйилар экан.

Тарихдан маълумки, улуғ Амир ёшлик йилларидан бошлаб мамлакат тарихини ўрганишга катта эътибор берган. Баъзи манбааларнинг гувоҳлик беришича, Амир Темур Сомонийлар ва Қорахонийлар даври маданиятини чуқур ўзлаштирган.

Қурилиш материалларига эътибор кучли бўлган. Хумдонлар, устахоналар шаҳар чеккаларига жойлаштирилган. Уларнинг иши, хусусан иш сифати доимий равишда назорат қилиб турилган. Қурилишни бошлаш, биринчи ғиштни қўйишдан аввал дуо-фотиҳалар ўқилган, мунажжимлар ишни қайси кун, қайси соатда бошлаш афзаллигини айтиб беришган. Соҳибқироннинг ўзи қурилишни шахсан назорат остига олган. Яхши ишлаганларни рағбатлантирган, сифатсиз ишлаётганларга танбеҳ берган, ҳатто жазолаган. Йирик қурилишларнинг ер ости қисмида — нисбатан қийин шароитларда ишлаётган ишчиларга белгиланганидан кўра кўп озиқ-овқат улашган.

1370 йили Амир Темур Мовароуннаҳр ҳукмдори этиб тайинлангач, давлатнинг пойтахти деб эълон қилинган Самарқандда мудофаа девори тикланган, кейин Арк қад ростлаган, ундан кейин Кўксарой, Бўстонсарой ва бошқа иншоотлар қурилиши бошланган.

Улуғ саркарда Амир Темур ўз ақл-заковати билан Самарқандни оламаро машҳур этди, уни жаҳондаги мўъжиза шаҳарлардан бирига айлантирди. У бунёдкорлик иши билан нечоғли шуғулланмасин «Исломга тааллуқли ишларни мен ҳар доим кундалик ва дунёвий ишлардан устун қўйиб келдим», деб қайта-қайта такрорлар эди. «Самарқанд — сайқали рўйи замин аст», деган машҳур ибора ҳақли равишда жонажон шаҳримизга берилган баҳодир.

Ҳ. ИСОҚОВ: — Архитектура ва шаҳарсозлик соҳасида кўп йиллардан бери ишлайман, илмий изланишлар олиб борганман. Бугунги суҳбатимиз давомида айтилган жуда кўп танқидий мулоҳазаларга қўшиламан. Ютуқларимиз йўқ эмас, аммо камчиликлардан ҳам холи эмасмиз.

Европада «XXI асрда ахборот — энг нодир товарга айланади, у ҳатто даромад келтиради», деган гап бор. Демоқчиманки, бизда, шаҳарсозликда бугун айни ахборот етишмайди. Узоққа бормай, шу бугун шу ерда айтилган таклифлар, мулоҳазалар, Амир Темур ва темурийлар даври маданиятига оид сизлар келтирган маълумотларни олайлик. Улар асосан олимларга, мутахассисларга маълум. Кўпчилик, хусусан, ёшлар бу гапларни эшитишмаган, билишмайди. Таклифим шуки, биз ҳозир шаҳарсозлик ишида бу борага оид жамики билимлар, тарихий маълумотлар, тажрибалар, у ёки бу меъморчилик мактаблари, усул ва услубларга оид ахборотларни жамлашимиз, амалиётга тадбиқ этишимиз зарур.

Мен шаҳарсозликда энг муҳим жиҳатлардан бири — бу экология деб ҳисоблайман. Экология ўз ичига геология, физика, математика, тиббиёт соҳаларини ҳам олади. Ана шуларнинг ўзаро мутаносиблигига эришмас эканмиз, ишимиз натижа бермайди.

Шаҳарсозликда ернинг, тупроқнинг сейсмик ҳолатини ҳисобга олиш ғоят муҳим. Бизда ҳозир қурилишларимизда бетон, тош, мармар ва бошқа материаллар кўп ишлатилмоқда. Аждодларимиз бу борада ҳам ўзларининг зукко ақлларини намойиш этганлар. Чунки, зилзилага энг чидамсиз нарса — бу тош. Демакки, қурилиш материалларини танлаётганда бунга ҳам эътибор берилиши керак.

Соҳамизга оид муаммоли масалалардан бири — бу таъмирчи усталар тайёрлашдир. Авваллари Москва, Ленинград ёки бошқа шаҳарларда ўқиб келган меъмор-таъмирчилар ўрнини ким тўлдиради? Бизда бевосита таъмирчиларни тайёрлайдиган ўқув юрти йўқ. Усталар етарли, улар ғишт териш, ўймакорлик ёки бошқа ишларни қойиллатиб бажаришади, аммо таъмирчилик — бу бутунлай бошқа нарса. Германияда бўлганимда шу соҳада кадрлар қандай тайёрланишига алоҳида эътибор бердим. Талабалар, яъни бўлғувси таъмирчи мутахассислар олийгоҳда беш йил ўқигач, академияда яна икки йил амалий ишга жалб этилар экан. Масалан, «XIII асрда ғишт ёки тош териш (йўниш) санъати». XVI асрда» бinoсозлик», XV асрда «темирга жило бериш» каби махсус курсларни ўқиб, шу ишни амалда ўрганиб, бундан беш юз йил аввалги усталар қандай ишлашган бўлишса, ўшандай даражага етгандан сўнг таъмирчи уста деган ном олишар экан.

Яна бир фикрим, шаҳарсозлик — бу ҳаммамизга дахлдор иш, демакки бу ишнинг ривожини белгиловчи умуммиллий ғоя, умуммиллий йўналиш даркор.

Дилором САЛОҲИЙ: — Тарих сабоқлари шуни кўрсатадики, қайси бир жамиятда сиёсий тузум, унга боғлиқ бўлган ҳукмрон мафкура, ижтимоий ҳаётни бошқариб турган эски механизм ўзгариб, уларнинг ўрнига янгилари келар экан, ўша жамият аъзолари тафаккури ва фаолиятларида ҳаётга ўзгача муносабат пайдо бўлади. Бу эса, ўз навбатида, ўша жамиятда сиёсий ва ижтимоий соҳалардаги ўзгаришлар жараёнини бошлаб беради. Яъни, замона янгиланади, замона кишиси янгиланади ва бунинг натижасида жамият янгиланади. Ўрта Осиёда биринчи янгиланиш бу ўлкаларга исломнинг кириб келиши билан юз бериб, «Илк Уйғониш» деб аталган бўлса, иккинчиси Темурийлар ренессанс бўлди. Менинг назаримда бугун биз ҳаммамиз Мустақиллик, миллий истиқлол шароитида миллий юксалиш, маданий-маърифий ўсишнинг чинакам янги босқичида ёинки навбатдаги ренессанс бўсағасида турганга ўхшаймиз. Мен жамиятимизнинг бугунги кунини мустамлака занжирларини юлқиб улоқтирган Ҳазрати Соҳибқирон даврларига қиёс қиляпман. Демак, биз бугун қандай эзгу ишга қўл урмайлик, унинг келажакда берадиган меваларини кўзда тутиб бажармоғимиз лозим. Бу бевосита шаҳарсозлик соҳасига ҳам тааллуқлидир.

Аввало, биз бугунги кунда мавжуд бўлган имкониятларимиз — матбуот эркинлиги, эътиқод эркинлиги, ахборот оқимининг катта имкониятларидан тўла фойдаланиб, шаҳарсозлик саноати ва меъморчиликда замонамизнинг ўзига хос миллий руҳиятини сингдириб юбормоғимиз лозим. Зеро, бунинг келажак авлод учун тарбиявий аҳамияти ниҳоятда каттадир. Биз бунга қай даражада эришяпмиз? Ўзимизда мавжуд, асрлар синовидан ўтган тажрибалардан оқилона фойдаланаяпмизми?

Самарқанд шаҳрининг келажагини кимлар ва қандай яратади? Бунинг учун зарур режалар, лойиҳалар, схемалар борми? Агар бўлмаса, уни таваккалига, йўл-йўлакай режалаштирилган бинолар билан тўлдириб юбориш нотўғри, деб ҳисоблайман. Ҳазрати Соҳибқирон Озарбайжон юришларида хароб бўлиб, илонлар маконига айланган Байлакон шаҳрини қисқа муддатда қайта қурдирганлар. Бунинг учун аввало муҳим тарҳлар, лойиҳалар, ҳатто хариталар чиздирганлар, ишнинг унумдорлигига эришганлар. Ул зот ҳеч бир ишни йўл-йўлакай, тасодиф билан амалга оширмаган. Ваҳоланки, шошилиш учун сабаблар, баҳоналар кўп эди. Демак, биз ҳам ишни нуфузли ҳайъатлар кўригидан ўтган мукаммал режалар, тарҳлар тузишдан бошлашимиз керак. Бунинг учун мозийни мукаммал ўрганмоғимиз лозим. Самарқанд маҳаллалари маълум касб-ҳунар эгаларининг жойлашиши ва ўша касб номи билан аталиши жиҳатидан ҳам ажралиб туради. Бу тасодифий эмас. Яъни, маълум касб мўътадил шароитда тараққий этади ва шу шароитда касбнинг зукко устаси етишиб чиқади. Бу эса ўз навбатида давлатнинг маълум соҳадаги тараққиётига сабаб бўлади. Ғарб давлатларида ҳам бугунги кунда маълум касб эгалари ёхуд зиёлиларнинг ўз корхоналари яқинида яшашлари масаласига алоҳида эътибор берилар экан.

Исроил МИРЗАЕВ: — Миллий-маънавий кўтарилиш бораётган шу кунларда ҳар биримизнинг кўнглимиздан қутлуғ туйғулар ўтади — буюк инсонларнинг бу фоний дунёда қилган ишлари, қолдирган мероси буюк, ўлмас ва ўчмас бўларкан, авлодларни буюк ишлар қилишга рағбат ҳамда далда бўлар экан. Бизнинг ҳозирги давримиз, истиқлол йиллари амалга оширилаётган ишлар, натижалар бунинг гувоҳидир. Ҳар бир жабҳада, Амир Темур ҳазратлари абадияти сари ташланаётган ҳар бир қадамда шу муқаддас туйғу, ғурур ва ифтихор сезилиб турмоғи жоиз. Жаҳоний довруғли Соҳибқиронга жаҳоний эътироф лойиқлигини кўрсатувчи саъю ҳаракатимиз муносиб.

Амир Темур яратган салтанат ва маданиятни бугунги ва келажак авлодлар қалбида бор бўй-басти билан гавдалантиришимиз, у зоти шариф барпо этган шаҳарлар, турли-туман иншоотларни миллат мулки, маънавий қадрияти сифатида ардоқламоғимиз зарур.

Буюк Амир Темур қурдирган салоҳиятли ва гўзал биноларнинг бадиий-эстетик тафаккуримиз равнақи, ёшларга таҳсил-тарбия беришда, уларни муқаддас тарихимиз, жаҳонга машҳур аждодларимиз руҳи покларига эътиқод ва ҳурмат руҳида тарбиялашдаги аҳамиятини кўришимиз ҳам муҳим, ҳам савобдир.

Жорий йилнинг «Амир Темур йили» деб белгиланиши ҳар бир юртдошимиз зиммасига жиддий масъулият юклайди. Самарқандда бу борада олиб борилаётган кўлами кенг ва эътиборга лойиқ ишлар, Соҳибқиронга қўйилаётган ҳайкал, яратилаётган Амир Темур боғи, Оқсарой, Руҳободнинг қайтадан очилиши, Гўри Амирнинг таъмирланиши ва бошқа қатор ибратли тадбирлар киши қалбини фахр ва ифтихорга тўлдиради.

Улуғ Соҳибқирон салтанатининг пойтахти бўлган Самарқандда Амир Темур ҳазратлари бўйи-бастларига муносиб ишлар қилиниши керак. Мен таъмирлашнинг бориши, барпо бўлаётган янги-янги иншоотларнинг сифатига эътибор беришни назарда тутаяпман. Гўри Амир мақбараси атрофида олиб борилаётган ишларнинг чин кўнгилдан бажарилишини, бобомиз қурдирган бинолардек гўзал ва умрбоқий бўлишини хоҳлаймиз.

Яна бир истак: шаҳарда Амир Темур номида дўкону ошхоналар, қаҳвахоналар пайдо бўлаётганлиги, Соҳибқироннинг қутлуғ номларини абадийлаштиришда жўнлик ва бачканаликка йўл қўйилаётганлигини ҳам эътибордан соқит қилмаслик керак.

Тарих — улуғ дорилфунун, ғамхўр мураббий. Улуғ бобокалонимиз Амир Темур яратган тарих — табаррук шаҳарлар, обидалар, қолдирган маданий-маънавий мерос замондошларимиз ва авлодлар учун ибрат намунаси, нурли сабоқ бўлсин.

Суҳбат чоғида куюнчаклик билан ўртага ташланган таклиф ва мулоҳазалар, танқидий фикрлар, шаҳарсозлик ишида эришилаётган ютуқлар билан бирга йўл қўйилаётган камчиликларнинг рўйи рост айтилиши бугун жамоатчилик эътиборига ташланаётган мавзунинг нақадар аҳамиятли эканлигидан далолат беради. Сир эмаски, шаҳарсозликда, лойиҳа-режа ишларида пишиқ-пухта илмий-амалий ечимлар ниҳоят зарур. Бундай қилинмаса қош қўяман деб кўз чиқариш ҳеч гап эмас.

Қурилаётган иншоотнинг ўрнини танлашда, у хоҳ йирик, хоҳ мўъжазгина бўлсин, тупроқ таркиби, ерости қатламларидан ташқари сув ва ҳаво йўллари, бошқа бинолар, иншоотлар билан мутаносиблик, уйғунлик, аҳоли учун қулайлик каби жиҳатлар ҳам шубҳасиз ҳисобга олиниши керак.

Бу борада, маълумки, бизда, ўтмиш аждодларимизда жаҳон ҳануз андоза олса арзигулик тажрибалар бор. Уларни ўрганишимиз, амалда қўллашимиз, бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда ижодий ривожлантирмоғимиз зарур. Ҳар ҳолда, «Нега бундан беш-олти юз йил аввал хумдонда пиширилган оддий ғишт худди кечагидай бус-бутун, қирралари пичоқ тиғидай кескир бўлиб турибдию бундан атиги бир-бир ярим йил аввал дабдаба билан таъмирлаган жойларимизни шўр босиб, нураб тушмоқда?», деган саволга ниҳоят жавоб топмасак бўлмас.

Шаҳарсозликда миллий қиёфа ёки миллий ғоя деганда нимани тушунмоқ керак? Бу борадаги бизнинг қайси ишларимиз келажак насларга ибрат бўладию қайси ишларимизни эрта бир куни «шўр» босади, усталар, таъмирчилар, қайта тикловчилар — бундай ноёб касб эгаларининг касб маҳорати тўғрисида ким бош қотиради — шу ёки шу каби саволлар бундан буён ҳам таҳририятнинг диққат-марказида бўлади ва биз тегишли ташкилотлардан, мутахассислардан кўтарилган мавзу муаммоларига оид аниқ таклиф ва мулоҳазалар кутамиз.

Суҳбатни А. МЕЛИБОЕВ ёзиб олди

СУРАТЛАРДА АСРЛАР НАФАСИ

Ўзбекистон халқ рассоми, Давлат мукофоти лауреати, профессор Чингиз Аҳмаровнинг ўзига ўрнатиб кетган ёдгорлиги — қадимги мусаввирлик анъаналарини давом эттираётган шогирдлари жуда кўп. Булар орасида республика Рассомлар уюшмаси қошидаги «Усто» бирлашмасида ишлаб турган «Санойи нафиса» ижодий гуруҳидаги мусаввирларнинг алоҳида ўрни бор.

Ўтган йили кузда Тошкентда бўлиб ўтган биринчи республика ҳунармандлар ярмарка-кўргазмасида қатнашиб, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг совринига сазовор бўлган ижодкорлар орасида «Санойи нафиса» гуруҳи аъзолари — мусаввирлар Тоир Болтабоев, Ғайрат Камолов, Хуршид Назиров ва Содиқ Қорабоев ҳам бор эдилар.

Қадим замон мусаввирларидек, «Санойи нафиса» ижодий гуруҳи аъзолари ҳам мусаввирликнинг ҳар бир турида бирваракайига қалам тебратишга қурблари етади. Улар ҳар хил қутиларга, девордаги суратлар ва упадонларга нақшу нигор беришади, қоғозга тасвир тушириб, алоҳида лавҳа ёки лавҳалар туркумини яратишади, баъзида эса иморатларнинг ичкарисига хоналарни безатиб турувчи маҳобатли расмлар ҳам ишлашади. Масалан, Ғайрат Камоловнинг қўлида сайқал топган қутичалар ва ихчамгина суратларда кўпроқ халқ эртаклари, достонлари ҳамда Навоий асарларидан танланган лавҳа ва қаҳрамонлар тасвирланган. «Муқбил тошотар», «Савдогар ўғли», «Эртак» сингари тасвирлар билан безатилган ишлар шулар жумласидандир. Мумтоз шеъриятимиздан, Навоий достонларида азалдан тасвирга тушириш одат бўлиб қолган мавзу ва ҳолатларни мусаввирнинг «Мажнун саҳрода», «Баҳром ва Дилором овда» каби ишларида кўриш мумкин. Бу асарларнинг ўзига хослиги шундаки, ранглар мажмуаси сариқ, тилласариқ, зарғалдоқ тусларнинг ажойиб уйғунлигидан вужудга келган. Камолов ишларига хос яна бир сифат анъанавий тасвирга монанд шартлилик воситаларининг реалистик ифода йўллари билан мутаносиблигида кўринади. «Муқбил тошотар» ёки «Мажнун саҳрода» деб номланган суратларида ана шундай ҳолатни кузатамиз.

Тоир Болтабоевнинг нақшин қутича ва ихчам суратлари халқ достонлари ҳамда мумтоз шеъриятдан танланган мавзулар асосида безатилган. Буни «Гўрўғли»га бағишланган қатор асарлари, «Бунёд ва Паризод», «Фарҳод ва Ширин» тасвири чекилган буюмларда кўриш мумкин. Т. Болтобоев ишлаган расмлар ечими ва композицияси жиҳатидан мураккаб бўлиб, тасвир тушган лавҳанинг сатҳи ва замини бошдан оёғигача тўлдирилган бўлади. Суратнинг баъзи жойлари ҳатто ҳошиядан четта чиқиб кетади. Бу мусаввир сариқ, тилла сариқ рангларни кўпроқ ишлатади. Шу билан бирга, оч яшил, кўк ва қизил ранглардан ҳам ўз ўрнида фойдаланади. Қутичаларга ишланган тасвирларида онда-сонда Чингиз Аҳмаров ёки бошқа таниқли мусаввирлар асарларидан олинган ифодалар учраб қолади. Бунга «Фарҳод ва Ширин» суратли қутичани мисол келтириш мумкин.

Хуршид Назиров ишларида ҳам муаллиф истеъдодига хос сифатлар кўзга яққол ташланади. Мусаввир Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сидан мавзулар танлаган, хонанда ва созандалар базмини тасвирлаган, баъзида, Хоразмий ва Лутфий шеърларида куйланган маҳбубларнинг ширин висол онларини тасвирга туширган. Ҳ. Назиров суратларида нақшиндорлик устун туради. У ишлаган лавҳалар замини ёки муҳити кўпроқ қора рангда бўлиб, бу хусусият асар руҳига кескинлик ва драматизм бахш этади.

«Санойи нафиса» гуруҳи аъзолари: чапдан С. Қорабоев, Ғ. Камолов, Т, Болтабоев, Х. Назиров устозлари Ўзбекистон халқ рассоми Ч. Аҳмаров билан

Гуруҳнинг тўртинчи аъзоси Содиқ Қорабоевдир. Бу мусаввир қутичаларни «Хамса»дан танланган «Баҳром ва Дилором», «Лайли ва Мажнун» ёки «Човгон ўйин», «Устоз ва шогирд» мавзуларидаги суратлар билан безаган. Унинг тасвирларида ҳам кўпинча еру осмон қора рангда берилади. Бундай муҳитда оқ, сариқ, кўк ва қизил рангдаги кийимкечакли одамлар, отлар кўриниши бўртиб чиққандек туюлади. Расмлар композицияси шундай ечиладики, баъзида тасвир лавҳа сатҳига сиғмагандек бўлиб кўринади. Шу билан бирга, тасвирнинг яхлит, салмоқдор бўлиши асарга маҳобатлилик руҳини бағишлайди.

«Санойи нафиса» ижодий гуруҳини ташкил этган бу тўрт рассомни бир-биридан ажратадиган ва ўзаро яқинлаштирадиган хусусиятлар бор. Кўпинча тўртовлон бўлиб бир асарни яратишга киришадилар. Бундай асарлар, асосан меъморлик мажмуаси ёки алоҳида иморат ичкарисини,унинг хоналарини мазмунан бойитиб, гўзаллаштиришга хизмат қиладиган деворий расм ва нақшлардир.

Давлатимиз ўз мустақиллигини эълон қилганидан сўнг Амир Темур, темурийлар ҳаёти ва фаолияти мавзуи «Санойи нафиса» гуруҳи асарларида ўзига хос ифодасини топган. Янги Ангрен ГРЭСининг маъмурий биноси фойе деворига ишланган маҳобатли сурат «Улуғбек мактаби» деб номланган. Мусаввирлар илм-маърифат, илми нужум, риёзиёт ва бошқа фанлар ривожига, меъморлик ва ҳунармандчилик тараққиётига кўп эътибор берган, Мовароуннаҳрнинг маданий муҳитини сақлаб туришга ҳаракат қилган Мирзо Улуғбек даврининг кенг, панорама тасвирини беришга ҳаракат қилганлар.

Икки йил илгари улар Тошкентдаги чет эллик меҳмонларни қабул этиш маросимлари ўтадиган даргоҳ меҳмонхонасини Амир Темурнинг жаҳонгирлик фаолияти ва ўша замоннинг баъзи лавҳаларини ифода этувчи суратлар билан безашди. Бу суратларни яратишда тарихий, адабий манбаларга, хусусан, анъанавий мусаввирлик санъатининг намуналарига мурожаат қилганларини, жаҳонгир тасвири Камолиддин Беҳзод қаламига мансуб миниатюрадан олинганини муаллифларнинг ўзлари қайд этадилар.

«Усто» бирлашмаси қадимги мусаввирлик анъаналарини тиклашга киришганда қайси мактаб, бадиий йўналиш ва уларнинг қайси вакиллари ижодидан ўрганиш мўлжалланган эди? Султон Ҳусайн Бойқаро ва Эрон шоҳларининг сафавийлар сулоласи даврида, XV асрда тараққий этган Ҳирот ва Табриз мусаввирлиги мутахассислар томонидан анъанавий мусаввирликнинг энг юқори босқичи деб тан олинган. Шунинг учун «Усто»даги рассомлар улардан бири, кейинчалик бутун Мовароуннаҳрда мусаввирликка асос бўлган Ҳирот мактаби, Беҳзод санъати ва унинг шогирдлари ижоди анъаналари ҳамда тажрибасидан фойдаланишни мақсад қилдилар.

Агар қадимги, анъанавий мусаввирликни тиклаш, уни давом эттиришга бел боғлаган мусаввирларнинг ҳаммасини назарда тутсак, улардан баъзилари, масалан, Шомаҳмуд Муҳаммаджонов бу борада ўша юксак чўққилар сари ҳормайтолмай интилмоқда. Ҳатто ўша даражага етиб қолди, десак ҳам бўлади. Бироқ кўпчилик Ҳирот мактабига хос мусаввирлик услубининг яқинига бора олмаган. Айтайлик, қутича, упадон ва шунга ўхшаш буюмларга туширилган кўпгина тасвирларнинг услуби Россиядаги машҳур Хохлома миниатюрасини эслатади.

Девордаги расмларга келганда, жумладан, «Санойи нафиса» гуруҳи ижодига мансуб асарларда худди қўлёзмалар тўғридан-тўғри кўчирилгандек кўринади. Ахир, бир варақ қоғозга чизилган тасвир ундан ўн-ўн беш баробар катта девор сатҳига кўчирилса, ўзгариши керак эмасми? Шундоққина кўз олдимизда турадиган тасвир билан қоғоз сатҳидан бино муҳитига кўчирилган суратнинг тасвирий воситалари, ранглар тусланиши ўзгармайдими? Тасвир шакли хонанинг қоронғу-ёруғлигига мосланадими, ҳар хил жойда қандай кўринади? Мана шуларни ҳисобга олиш керакмикан? Ҳирот мактабидан, умуман, қадимги мусаввирликдан (III—VIII асрлардан мустасно) деворий намуналар сақланмаган бўлса, Чингиз Аҳмаровнинг деворий расмларидан сабоқ олиш керак. «Санойи нафиса» гуруҳининг ижодини мукаммаллаштириш, анъанавий мусаввирликдаги қадимги тажрибани тиклаш, давом эттириш, уни бойитишга қаратилган фаолиятни бадиий нафосат даражасига кўтариш учун мусаввирларни ўргатиш тўгарак ва студиялардагина олиб борилмай, Консерваторияда мумтоз миллий мусиқамизни ўргатаётганлари сингари, Маннон Уйғур номидаги Санъат даргоҳида, илмий дастур асосида, мутахассис рассом-ўқитувчилар ёрдамида пухта-пишиқ сабоқ беришни йўлга қўйиш керак.

Абдулҳай УМАРОВ

Рустам ХЎЖАЕВ

ДИЁРИМ

(қўшиқ)

Тонг уйғонар қуйнингда яйраб,
Сенга доим парвона қуёш.
Қутлар бугун тасанно айлаб,
Кўксида қўл, дўсту ёр, қардош!

Мустақил юрт, тинчлик шиоринг,
Офтоб мисол чеҳранг, диёрим!

Тилагимдир аждодлар ҳақи,
Довруғ солгин оламга ўзинг!
Бошимизда истиқлол балқиб,
Кўрсатадур жаҳонга юзинг.

Мустақил юрт бирлик шиоринг
Офтоб мисол чеҳранг, диёрим!

Миллатларинг бўлиб муштарак
Яшар иноқ бир жону бир тан
Буюк айём бўлсин муборак,
Эй, қуҳна юрт, ҳур Ўзбекистон!

Мустақил юрт дўстлик шиоринг,
Офтоб мисол чеҳранг , диёрим!

УМР СИНОВЛАРДАН ИБОРАТ

Қутлаймиз!

Қарийб ярим асрдирки, ёзувчи ва журналист Яздон Худойқулов баракали ижод қилиб келаётир. Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат дорилфунунида таҳсил олиб, дастлаб ёшлар ташкилотларига раҳбарлик қилди.

Кейинчалик Я. Худойқуловнинг фаолияти матбуот билан боғланди.

Ўзбекистон телеграф агентлигининг Самарқанд ва Бухоро вилоятлари бўйича мухбири, вилоят газеталарининг махсус мухбири, «Каттақўрғон ҳақиқати» газетасида масъул котиб вазифаларида ишлади. 1979 йилдан 1983 йилгача Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театри раҳбари, Ўзбекистон Маданият вазирлиги қошидаги репертуар -саҳна асарлари таҳририяти кенгаши аъзоси сифатида фаолият кўрсатди. «Иғвогар», «Дугоналар», «Гулнома», «Орият», «Севгини ардоқлаш керак», «Кампир кетармиш» «Суд» сингари пиесалари Абдулҳамид Мажидий номидаги Каттақўрғон театрида, ёзувчи Назир Сафаров билан ҳамкорликда яратилган «Лукаш ботир» драмаси Ҳамза номидаги академик драма театрида, «Орият» — Андижон вилоят мусиқали театрида, «Кампир кетармиш» эса Муқимий номидаги мусиқали драма театри ҳамда Юнус Ражабий номидаги Жиззах вилоят театрида, «Севгини ардоқлаш керак» асари Қуқон театрида саҳналаштирилди.

— 1959 йилнинг ўрталари эди, — дея хотирлайди Яздон ака, — хотин-қизлар ҳаётидан бир воқеа сабаб бўлиб, қалбимда саҳна асари ёзишга киришдим. Бу ишни ниҳоясига етказишимда Каттақўрғон шаҳар драма театрининг собиқ бош режиссёри, марҳум Рихси Орифжонов қимматли маслаҳатлар берди. Асарга «нуқта» қўйилгач, дастлаб устозим, таниқли шоир Мамарасул Бобоев ва драматург Зиннат Фатхуллин уни ўз «чиғириқ»ларидан ўтказишди. Саҳна асари ёзиб, уни саҳналаштиришга тавсия эттириш ғоят мушкул эди ўша йилларда. Шу боис Мумтоз Муҳамедов, Акмал Пўлат ҳамда Пўлат Мўмин каби таниқли ижодкорлар ҳам асаримни ўқиб маслаҳат ва кўрсатмалар беришди. Хуллас, анча ишловлардан сўнг асар Маданият ишлари вазирлигида ўқилди. «Дугоналар» асарини саҳналаштиришгача кечган жараён мен учун катта синов бўлди. Ниҳоят, илк асарим Каттақўрғон театрида саҳналаштирилди. Ўша кун ҳаётимдаги қувончли воқеалардан бири бўлган эди, десам янглишмайман.

Етмишинчи йиллардан эътиборан, Яздон Худойқуловнинг драматик асарлари саҳналаштирила бошланди. Унинг қаҳрамонлари — турли тоифадаги замондошларимиз. Я. Худойқулов асарларида яхшилик, поклик, эзгулик ҳар қандай қабиҳлик устидан тантана қилади. Асардаги воқеа-ҳодисаларнинг ишонарли, таъсирли чиқиши учун драматург ҳар бир образ устида жиддий изланади, қаҳрамонлари билан ҳамдард, ҳамнафас яшайди.

Ёзувчи тарихий шахслар образини яратиш устида ҳам жиддий изланаётир. Бу мавзудаги эътиборли асарларидан бири «Гулнома» драмасидир. Унда каттақўрғонлик маърифатпарвар шоир Очилдимурод Мирий ҳаёти ва ижоди баён этилган. Маълумки, Очилдимурод Мирий ўзбек ва тожик тилларида икки девон, бир неча достонлар яратган.

«Гулнома» драмаси Каттақўрғон театрида муваффақиятли саҳналаштирилган. Саҳна асари хусусида театр танқидчилари ижобий фикрлар билдирдилар. Яздон Худойқулов Мирий ижодини ўрганишда биргина драмаси билан чекланмади. Унинг Мирий ҳаёти тўкис баён этилган «Қалбдаги доғ» қиссаси яқинда «Зарафшон» нашриётида чоп этилди. Вилоят «Зарафшон» газетасининг 1988 йил декабр ва 1989 йил апрел сонларида Я. Худойқуловнинг «Чорраҳа» романидан айрим боблар эълон қилинган эди. Бу асар айни кунда «Камалак» нашриётига топширилган.

Ёзувчи Я. Худойқулов деҳқонлар, ишчилар, айниқса қурувчилар ва бошқа касб соҳиблари ҳузурида тез-тез бўлиб, улар билан дилдан гурунглашади. Хўжаликлар, корхоналар, маҳаллалардаги муаммоларни бартараф этиш борасидаги фикрлари билан матбуотда тез-тез чиқиб турарди. У ўз юртдошлари — олимлар, қаҳрамонлар, шижоатли инсонлар ҳақида ўнлаб лавҳалар, очерклар ёзган. Булар китоб ҳолида ҳам нашр этилган.

Таржимон сифатида баракали қалам тебратаётган Я. Худойқулов испан драматурги Гарсия Лорканинг «Қонли тўй», А. Островскийнинг «Барно йигит» пиесаларини А. Лозиеванинг «Чукча эртаклари» китобини, бир қатор ҳикоя ва қиссаларни ўзбек тилига ўгирди. Садриддин Айнийнинг «Судхўрнинг ўлими» ҳажвий қиссаси асосида Каттақўрғон театрида саҳналаштирилган томошанинг таржимаси ҳам Я. Худойқулов қаламига мансуб.

Шунингдек, Яздон аканинг ёш қаламкашларга бераётган амалий ёрдами, қимматли маслаҳатлари ҳамда ўлкамиз тарихи, маданияти, санъатини ўрганиш борасидаги изланишлари ҳам эътиборга молик. Кейинги йилларда «Каттақўрғонни тиклаш» жамғармасига раислик қилаётир.

Ўзининг етмишинчи баҳорини қаршилаш арафасида турган серқиррали ижодкор ҳамон изланишда.

— Очиғи, саҳнани, санъатни ғоят қадрлайман, — дейди Яздон ака,— чунки, адабиёт майдонига кириб келишимда драманавислик асосий мактаб ролини ўтаган. Шу боис, асарларимнинг саҳналаштирилишида менга ҳамкорлик, маслакдошлик қилган Каттақўрғон театрининг етук режиссёрлари Рихсивой Орифжонов, Ширин Мелиева, Зубайдулла Рўзиев, Аброр Ҳидоятов номидаги драма театрининг бош режиссёри Баҳодир Йўлдошевнинг беминнат ёрдамларидан миннатдорман.

Яқинда Я. Худойқулов «Инсон қадри» деб номланган публицистик китобини нашриётга топширди. Афғон фожиалари ҳақидаги «Менинг дардим» саҳна асарини эса ёзиб тугаллади. Ҳормайтолмай баракали қалам тебратаётган нуроний ёзувчимизга бардамлик тилаймиз.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

ТУЛПОРИНГ ТОЙМАСИН, ЧАВАНДОЗ

Бўлажак чавандоз Ҳаким Зарипов болалигиданоқ санъатимизнинг мусиқа, тасвир, қўшиқ каби турларига ниҳоятда ишқибоз эди. Лекин чавандозлик санъатининг оҳанрабоси, отга нисбатан болаликда уйғонган меҳр уни цирк майдонига чорлади. Тошкент шаҳрининг Қашқар мавзесида туғилиб ўсган Ҳаким Зарипов 8 ёшдан бошлаб бадиий ҳаваскорлик тўгарагига қатнашиб, ўзбек циркининг етук устозлари меҳр тафтида отларни ўз измида ўйнатиш санъати борасида жиддий машқ қила бошлади. Отаси — Карим Зариповнинг ҳазилкаш ва дилкашлигидан бўлса керак, ҳамкасблари ва цирк ходимлари Ҳаким акани «Карим қизиқнинг ўғли» деб ҳам аташарди.

Муҳтарам газетхонлар Карим ота Зариповни яхши танийдилар, албатта. Ўзбек цирк санъатида чавандозликка асос солган бу моҳир санъаткор раҳбарлигида намойиш этиладиган ҳар бир цирк томошаси гўё имтиҳонга ўхшарди. Кўтаринки завқу шавқ билан майдонга чиққан чавандозлар отларни ҳам шитобга ундагандек бўларди. Уларнинг чиқишлари томошабинлар қалбида жўшқинлик уйғотиб, ҳар сафар ўчмас хотира қолдиради. Карим Зариповнинг улкан ютуқларида, шубҳасиз, унинг рафиқаси Муборакхон Зарипованинг хизматлари беқиёсдир. Уларнинг ворислари Ҳаким ака, Холида опа, келини Нинахон, набиралари Гавҳархоним, Анваржон ва эваралари Карима ва Эркинжонлар Карим ота ва муҳтарама Муборакхон аянинг муқаддас анъаналарини фахр билан давом эттирмоқдалар. Биз сизга ҳикоя қилаётган Ҳаким Зарипов ана шу ворисларнинг энг муносибларидан биридир. Ўтган йили Карим отанинг бир асрлик ва Ҳаким ака Зариповнинг 70 йиллик таваллудлари кенг нишонланди.

1956 йили Ҳаким Зарипов бошлиқ чавандозлар гуруҳи икки ойлик муддат билан Венгрияга сафарга борган эдилар. Ўзбек чавандозларига ҳурмат юзасидан Будапештдаги асосий цирк майдони бўшатиб берилди. Гастрол сафарининг 37 куни ўтгач, Будапешт циркининг директори Ҳаким Зариповдан сафарни яна бир неча кунга узайтиришни қайта-қайта илтимос қилганини чавандозлар ҳамон эслашади.

Венгриядаги сафар салкам 70 кунга чўзилиб кетганди ўшанда. Шу ўринда ўша йилларда «Бекешчаба» номли венгер газетасида эълон қилинган бир мақоладаги қуйидаги сўзларни келтириш ўринли деб биламиз: «Жаҳонга машҳур Ўзбекистон диёри оқ олтин миришкорлари ватани бўлибгина қолмай, балки ўзининг миллий цирк санъати соҳасидаги бетакрор, истеъдодли устозларига эга экан. Улар дунёга ўзбек халқининг нақадар бой анъаналарга эга эканлигини фахр ила намойиш этмоқдалар. Ўзбекистон Ҳаким Зарипов бошчилигидаги чавандозлари билан ҳар қанча фахрланса арзийди». Ўша тарихий сафарда Саидмурод Сотволдиев, Нина Зарипова, Фахриддин Шарифбоев, Мирзоҳид Мирмақсудов, Илҳом Даламуҳамедов, Пирназар Юсупов, Александр Какорин бор эдилар.

Ҳаким ака Зарипов билан бўлган суҳбатлардан бирида шундай савол бердик:

— Сиз бир неча йиллардан бери бой тажрибангиз, бетакрор чавандозлик санъатингиз билан халқимизга ҳалол хизмат қилиб, ҳурматга ҳамиша сазовор бўлиб келяпсиз.

Айтинг-чи, ҳар галги чиқишингиздан олдин ҳаяжонланасизми?!

— Албатта, ҳар қандай устоз санъаткор ҳам ҳаяжонда ўзини масъул сезади. Лекин, менинг ҳаяжоним энг аввало отамни хурсанд қила оладиган даражада дастур намойиш эта оламанми, деган савол билан боғлиқ. Агар шу ишни уддаласам, халқ олдида ҳам, отам олдида ҳам ўзимни бахтиёр ҳис қиламан.

Ҳаким аканинг бу оқилона жавоби отаси, онаси ва бутун Зариповлар сулоласининг чавандозлик оламидаги ноёб бой анъаналарига ҳурмат ва ихлос билан ёндашиб келаётганини билдиради. Устазода Ҳаким Зариповнинг чавандозлик санъатини ёритувчи қатор ҳужжатли филмлар яратилган. Жумладан, Беларус кинематографчилари томонидан яратилган «Нестерка», «Лайли ва Мажнун» (Озарбойжон) бадиий филми, Тожикфилмнинг «Дохунда» каби асарларидаги чавандозлик санъатининг энг юксак намуналари ҳанузгача ўз қадр-қимматини йўқотгани йўқ. 1967 йили Америка телекомпаниясининг режиссёрларидан бири Майкл Н. Кинг томонидан Ҳаким Зариповнинг кўп йиллик ижодий фаолиятини ёритувчи ҳужжатли филмлар асосида бадиий филм яратилган эди. Бу филм америкалик томошабинларни лол қолдирганини режиссёр ғурурланиб айтиб берганди. Агарда барча давлатларда яратилган филмлардан Ҳаким Зариповнинг чавандозларига оид қисмлари жамланса, каттагина икки қисмли тарихий филм бўлиб қоларди. Лекин Ҳаким ака эришган ютуқларини охирги мезон деб билмайди.

— Менинг барча ҳурмат, обрў-эътиборим ва чавандозликда маҳоратимнинг такомиллашуви отам Карим Зарипов яратган мактабнинг сўнмас маҳсулидир, — дейди Ҳаким Зарипов. — Чиқишларимизнинг ҳар бирида ҳурматли отамизнинг ёркин руҳлари мадад бериб туради. Катта ютуқларга эришишимизнинг омилларидан яна бири ўзбек миллий цирк санъатини оламга олиб чиқиб, қойил қолдирган устозлар ҳаёти ва ижодий фаолиятларини кунт билан ўрганиш ва керакли хулосалар чиқаришдадир.

Жумладан, Тошкенбоевлар, Хўжаевлар сулоласи, айниқса, менинг кўп йиллик қадрдоним Акром Юсуповдек ноёб қизиқчиларнинг цирк оламидаги ҳаётлари алоҳида бир олам.

Ҳаким ака Зарипов 70 ёшга кирибди, десалар ишонгинг келмайди. Чунки бу чавандозлар сардорининг ғайрати, шижоати кучга тўлган навқирон йигитдан қолишмайди. Ҳаким акадан бунинг сирини сўраганимизда шундай дедилар:

— Менга доимий куч ва ғайрат бағишлаётган сир — фарзандларимнинг, набираларимнинг цирк майдонларида олаётган олқишлари-ю, ўлмас чавандозликнинг янгидан-янги қирраларини очаётганликларидир.

Ҳа, Зариповлар сулоласининг довруғи ҳамон жаҳон бўйлаб кезмоқда. Цирк чавандозларининг мангуга қолажак анъаналари давомчиларига ҳамиша омад ёр бўлсин, деймиз. Отларингиз сира қоқилмасин, азиз чавандозлар!

Озод КАРИМОВ

БАХТЛИ БЎЛИШ УЧУН ТУҒИЛГАН

Ҳар бир спектакл ортида, у қандай саҳналаштирилган бўлишидан қатъи назар, кўплаб одамлар, уларнинг машаққатли меҳнати, изланишлари, ушалган ва ушалмаган орзулари туради. Мана шу одамларнинг ҳар бири театрнинг қалби ва руҳияти, шунинг учун ҳам ҳеч қачон бу заҳматкашларни ёддан чиқармаслик керак. Бизнинг қаҳрамонимиз Людмила Ивановна Стотская ҳам ана шундай заҳматкашларнинг бири. Мана, ўн саккиз йилдирки, у Тошкентдаги М. Горкий номидаги рус давлат академик драма театрида фаолият кўрсатиб келмоқда. Унинг учун театр ягона саждагоҳ, ягона умид. Унинг қон-қонига сингиб кеттан театр руҳи ҳар қадамда таъқиб этиб, кузатиб туради. Ана шу руҳ Людмилани театр билан чамбарчас боғлаган. Бошқа санъат турларига, айтайлик, кино ёки реклама ролкларига ўтиб туришига йўл қўймайди, фақат театр унинг ягона маскани эканини таъкидлаб туради.

— Красноярск театр билим юртида ўқиб юрган кезларимда агар актриса бўлсам, фақат театрда хизмат қиламан, — деб ўйлардим, — дейди Людмила Стотская. — Шундай бўлди ҳам. 1971 йили Хабаровск театрига ишга келиб, бутун вужудим билан ижодий жараёнга шўнғиб кетдим.

Хабаровск театри саҳнасида Л. Стотская А. Островский, М. Горкий, К. Голдони, А. Арбузов, А. Салинский каби драматургларнинг турли асарларида рангбаранг роллар ижро этди.

1974-79 йиллар давомида А. П. Чехов номидаги Самарқанд рус драма театридаги муваффақиятли ижоди Людмилага шуҳрат келтирди. Айниқса, режиссёр А. Гринберг билан бўлган учрашув унинг тақдирида ҳал қилувчи рол ўйнади. Айнан шу одамда Людмила ўзининг театр бўйича ҳақиқий устозини топди.

— Александр Михайлович билан ишлаш мен учун бахт эди, — дея эслайди Л.Стотская. — Унинг ёрдами билан бир неча замонавий драматурглар, рус ва чет эл классиклари асарлари асосидаги спектаклларда эсда қоларли роллар ижро этдим. Гринберг билан ишлаш жараёнида том маънода режиссура нима, театр нима эканини тушундим...

Людмила Стотскаянинг Горкий номидаги театрдаги фаолияти 1979 йилдан бошланди. Албатта, нотаниш труппа, янги партнёрлар, янги жамоага сингиб кетиш жараёнлари бошида бироз қийин кечди. Актриса бу қийинчиликни ўзининг аста-секин, тинимсиз изланишлари орқали яратган янги-янги образлари билан енга бошлади. Булардан «Тунги эрмаклар»даги Силлина, «Тонгги осмондаги юлдузлар»да Валентина, «Буюк сеҳргарлик»да Заира, «Овлоқ латифалари»да Катерина, «Виндзорлик қизиқчилар»да миссис Форд ва бошқа образларни эслаб ўтиш мумкин...

— Айниқса, «Тонгги осмондаги юлдузлар» спектаклидаги Валентина образи менинг ички дунёмни бойитди, ижодий бахт келтирди.

Репетиция жараёнида рус аёли қалбини тушунишга ҳаракат қилар эканман, мени кўпроқ кундалик турмуш икир-чикирлари эмас, умуминсоний характерлар муаммоси қизиқтира бошлади: ҳаёт нима, гуноҳ нимаю ҳаётнинг ҳақиқий маъноси нимада? Мана шундай саволлар мени ўз гирдобига оларди...

Дарҳақиқат, Валентина роли ижросида актриса Горкий номидаги театр ҳамиша фахрланиб келган саҳна ҳақиқати даражасига кўтарила олди. Бинобарин, Стотская ижросидаги Валентина ниҳоятда мураккаб, кескин характерли аёл.

Людмила Стотскаянинг айтишича, ҳар бир одам бахтли бўлиш учун туғилган. Фақат ҳар ким бахтга турлича йўллар билан боради. У ўзининг саҳнадаги вазифасини ана шу бахтга олиб борадиган йўлни кўрсатишда деб билади. Актрисанинг «Шайтон васвасаси», «Овлоқ латифалари» ва «Виндзорлик қизиқчилар» спектаклларидаги ролларини ижодидаги энг юқори нуқталар деб бемалол айтиш мумкин. Бу образларда унинг юксак комик актриса сифатидаги жиҳатлари яққол намоён бўлди. Айтайлик, «Овлоқ латифалари»да у соф ва жиддий, ҳеч қандай гримсиз ва бўёқсиз, оддийгина кийимдаги Катерина образини яратади. Бир қарашда ҳеч қандай хусусияти билан диққатни тортмайдигандай кўринган бу аёл ўзининг юксак маънавий хислатлари билан томошабинни лол қолдиради. У билан бирга саҳнага нафақат нур, балки умид, ўзини бахшида қила билиш каби юксак инсоний фазилатлар ҳам кириб келади. Образ яратишдан мақсад шуки, одам шунчаки бир нарса эмас, балки асосий мақсаддир.

— Илгари, — дейди Людмила Стотская, — мен кўпроқ бош қаҳрамонлар образларини яратишни хоҳлардим. Ҳозир эса турли-туман қиёфадаги характерли ролларни яратишга иштиёқим баланд.

Шу маънода унинг «Виндзорлик қизиқчилар» спектаклидаги миссис Форд роли характерли. Бу образ бирпасда томошабинни ўзига ром этади. Чунки актриса ниҳоятда ёқимтой, латофатли аёл образини ярата олган.

Ўйлаймизки, юқорида айтиб ўтилган спектакллардаги ролларининг ўзиёқ Людмила Стотскаянинг актриса сифатидаги қиёфасини тушунишга ёрдам беради. Унинг санъаткор сифатидаги иқтидорининг моҳияти шундаки, ўзи яратаётган ҳарбир образ табиатини чуқур тадқиқ этишга, унга бутун қалбини, борлигини сарф қилишга, томошабинни ўз персонажларини тушунишга мажбур қилади. Бундан буён яратажак ролларида эса актриса мутлақо бошқача қиёфада намоён бўлишига ҳеч шубҳамиз йўқ.

Владимир ОСТРОВСКИЙ,
театршунос

ИЗЛАНИШЛАР ПАЛЛАСИ

Санъаткор Зокировлар оиласи халқимиз меҳрини қозониб, ардоқига сазовор бўлиб келаётган санъаткорлар сулоласи сифатида машҳур. Ўзбек опера санъатининг асосчиларидан бири, санъатимиз фидойиларидан Карим Зокиров, у кишининг умр йўлдоши, санъат бўстонида ўзига хос из қолдирган Шоиста Зокирова номларини ким билмайди дейсиз? Ўзбек эстрада санъатининг асосчи-

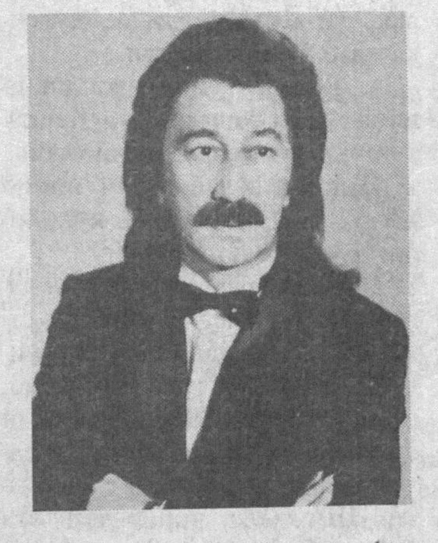

си, халқимизнинг ардоқли фарзанди Ботир Зокиров қўшиқлари кириб бормаган, юракларни забт этмаган хонадон йўқ, десак муболаға бўлмас! Ҳамон бу санъаткор ҳаёти ва ижоди кўплар учун ибрат мактаби бўлиб келмоқда.

Ана шундай улуғ санъаткорлар орасида ўсиб-улғайган Фаррух Зокиров ҳам ўзбек эстрада санъати равнақи учун хизмат қилиб келмоқда. Бугун у раҳбарлик қилаётган «Ялла» эстрада ансамбли довруғи юртимиз сарҳадларидан чиқиб, чет элларда ҳам ўзбек санъатини тарғиб қилиш ишига муносиб улуш қўшмоқда. Ансамбл муваффақиятининг асосий сабабларидан бири унинг замини ўзбек миллий оҳанглари, халқ наволари асосига қурилганидадир. Ижодкорлар миллий мусиқамизни эстрада жанрида шундай ўзига хос жилолантира олдиларки, халқимиз уларнинг қўшиқларини севиб қолди, кўпгина асарлари одамлар орасида ёд бўлиб кетди. Агар «Ялла» саҳнага чиқса, етти яшардан етмиш яшаргача завқланади.

Йигирма беш йил саҳнада бирдай қўшиқ куйлаш, ҳамиша халқ назарида бўлиб, ҳар гал янги қўшиғини манзур қила олиш осон иш эмас. Бу ютуқнинг ортида ниҳоятда катта меҳнат, изланишлар жараёни турибди. Очиғи, «Ялла»да баъзи ўзгаришлар бўлиб турди, хонандалар созандалар алмашинди, лекин у ўз қиёфасини, репертуар танлаш маҳоратини сақлаб қола билди. Бунда, шубҳасиз, ансамбл бадиий раҳбари, Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Қорақалпоғистон халқ артисти Фаррух Зокировнинг хизмати катта. Аввало, у санъатни нозик ҳис этади, ўзбек қўшиқчилигининг миллий заминига ҳурмат билан муносабатда бўлади, халқнинг ўзидан олиб, қай тарзда унга қайтаришни яхши билади. Лекин ҳақиқий санъаткор даражасига етиш, бир ансамблни шунча йиллар давомида бошқариб, савиясини бирдек сақлаб туриш учун фақат истеъдоднинг ўзи кифоя қилмайди. Зеро, Ф. Зокиров яхши инсоний фазилатлари: муомала маданияти, маънавий-ахлоқий тафаккури билан ҳам ансамбл аъзоларига ўрнак бўлиб келмоқда. Энг муҳими, унинг ўзи ҳам, «Ялла» ансамбли ҳам санъат бўстонида ўзига хос услуб ярата олдилар.

Бу йил Зокировлар сулоласи учун алоҳида бир аҳамият касб этиши табиий. Чунки бу йил сулоланинг энг суюк фарзандларидан бири Ботир Зокиров ҳаёт бўлганида 60 ёшга кирган бўларди. Фаррух Зокиров ҳазил-ҳазил билан ярим асрлик пиллапояга қадам қўйибди. Ишонгинг келмайди. Лекин бу йигит киши учун куч ғайратга тўлган, ижодий баркамоллик ёшидир. Бундай вақтларда одам, айниқса, ижодкор янги-янги режалар тузади, илгари бўлмаган кўтаринки бир кайфият билан иш бошлайди. Шу маънода Фаррух Зокиров қалбида ҳам бугун янги ва яхши режалар бисёр. Гап ана шу умидларнинг ҳақиқатта айланишида қолган. Умидни ҳақиқатга айлантириш эса санъаткорнинг ўз қўлида. Биз фақат унга омад, узоқ умр, изланиш бахтини тилаб қоламиз.

К. ОЗОД

ТАХАЛЛУСИ НИМА ЭДИ АБДУХАЛИЛ АКАНИНГ?

Боши биринчи бетда

Абдухалил Мансуров дунёда биринчи бўлиб фазога учиш пайтида организмда бевосита юз бериши мумкин бўлган ҳолатларни рентгенелогия воситасида ўрганди. Шу маълумотларга таяниб унинг жаҳондаги бошқа касбдошлари инсонлар ва ҳайвонларнинг фазога эсон-омон бориб келишларини таъминловчи воситаларни яратдилар.

А. Мансуровнинг кашфиёти Тошкентдаги илмий кенгашда эълон қилинган вақтгача эса бу изланиш гуллари жаҳондаги кўплаб фазогирларнинг хайрли парвозлари тимсолида боқий гулдастага айланган эди...

Дарвоқе, биз бугун ушбу мухтасар мақолада профессор Абдухалил Мансуровнинг ҳаёти ва илмий фаолияти устида муфассил тўхталмоқчи эмасмиз. Зотан, фазо тиббиёти билан қизиқувчи замондошларимизнинг ҳар бирлари ҳамда республикамизнинг ўнлаб олимлари, журналистлари Абдухалил ака тўғрисида маълум тасаввурга эгалар.

Лекин...

Лекин ҳали ҳеч ким бу камтарин олимнинг илмий фаолияти билан тўлиқ таниш эмас. Ҳали Абдухалил Мансуров жаҳон космонавтикасининг забардаст устунларидан бири эканини етарли даражада англаб етганимизча йўқ. Абдухалил аканинг Москва яқинидаги фазогирлар шаҳарчасида кечирган сермаҳсул ҳаёти, олиб борган изланишлари ҳақида тасаввур берувчи манбаларни билмаймиз. У кишини яқиндан билган кишиларнинг хотираларини ҳам биз ижодкорлар ёзиб олмаган кўринамиз.

Ахир, А. Мансуров тарихий шахслардан бири бўлган-ку. Абдухалил аканинг номи билан бирга ўзбек халқининг XX асрда космик кашфиётлар ва инсоният тараққиётига қўшган муносиб ҳиссаси ҳам бўй кўрсатарди, деб ўйлайман.

Ернинг биринчи сунъий йўлдоши фазога учирилган кундан янги давр бошланганини эътиборга олинадиган бўлса, келаси йили бу тарихнинг 40 йиллиги нишонланади. Дунёдаги тараққий этган мамлакатларнинг бир қанчаси бу санани кенг нишонлайдилар. Бу тантаналарда биз ҳам ўзимизнинг муносиб ўрнимиз борлигини билиш кўнгилга хуррамлик бахш этади. Ой қатламини олиб тушган мураккаб қурилма Тошкентда яратилган. Маълумотларга қараганда, ўшанда Ой қатламидан намуна олиб тушадиган нодир қурилма яратиш учун собиқ иттифоқдаги бир неча илмгоҳга топшириқ бўлган экан. Ўшалар орасида энг мукаммали бизда яратилгани бўлиб чиқибди.

Менимча, Мустақиллик нафақат моддий-иқтисодий бисотларни, балки юқоридагидек маърифий бисотимизнинг бўйбастини ҳам кўздан кечириб, ўз «сарупо»ларимиз билан фахрланишни тақозо этади.

— Биз олиб бораётган тадқиқотлардан парчалар, баъзан етилган илмий ишлар юзасидан кўплаб халқаро анжуманларда маърузалар қилинарди. Илмий тўпламлар ва журналларга мақолалар ҳам қандайдир ўйлаб топилган тахаллуслар билан юбориларди...

Абдухалил аканинг суҳбати шу ерга етган вақтларда ҳам биз ё андиша қилиб, ёки журъатсизлик қилиб олимнинг ҳикоясини жим тинглаб ўтирарверар эдик. Балки республикамизнинг А. Мансуровга бўйдош тенгдошлари олимнинг қайси ишлари қанча тўқима исм-шарифларда, қайси миллатга мансуб кишилар номидан эълон қилинганлигини сўрашгандир?! Биринчи ўзбек космонавтика врачи, профессор Абдухалил Мансуровнинг фазогирлар шаҳарчасидаги тадқиқотлари натижалари ҳақида, халқаро анжуманлардаги маърузалари ва мақолалари ҳақида тасаввуримизни кенгайтиришнинг вақти етди, деб ўйлайман.

Мукаррама МУРОД қизи

ҚАДРДОН ДАРГОҲ

Дунёда шундай бир даргоҳ борки, унга қадам қўйган ҳар бир одам, ёшидан қатъи назар, бир зумда болаликнинг беғубор оламига, ширин орзулар қўйнига сингиб кетади. Бу ҳар биримизнинг болалигимиз кечган қадрдон мактабимиз остонасидир. Пойтахтимиздаги Лал Баҳодир Шастри номидаги 24-мактаб — мени ўн йил иссиқ бағрида ўқитиб, тарбиялаган меҳрибон даргоҳ, қадрдон устозларимиз ҳузурига кирар эканман, мен ҳам ўзимни бир зум болалигим қўйнида кўрдим. Синфдошларим билан югуришиб юришларимиз, гоҳ аразлаб, гоҳ ярашиб, дарс тайёрлашларимиз кўз ўнгимдан ўтди. Қаранг, бу йил шу даргоҳ остонасидан мустақил ҳаётга қадам қўйганимга 23 йил бўлибди. Айтишга осон! Эҳ-ҳе, бу ўтган даврда ҳаёт қанчадан-қанча синовларидан ўтказмади бизни. Деярли барча синфдошларим ҳаётда ўз ўрниларини топиб, бола-чақали бўлиб кетишди. Баъзилари эса орамиздан бевақт кўз юмдилар. Бир қанча устозларимиз оламдан ўтишди. Худо раҳмат қилсин уларни.

Мана, бугун эса, мактабимизнинг 80 йиллик тўйи нишонланаётган қутлуғ кунда устозларимиз, мактабдошларимиз бизни қучоқ очиб кутиб олдилар. Ҳамма ёқда байрам нафаси, мактаб эшиги ёнида карнай-сурнай садолари барчани тўйга чорламоқда. Бугун шу даргоҳда ўқиб кетганлар ва уларга сабоқ берганлар йиғилишди. Неча авлод вакиллари учрашдилар. Мактабни битирганлар орасида бугун меҳмон бўлиб ўтирган Ўзбекистон республикаси «Маҳалла» жамғармаси раиси Шукур Темуров, Халқаро маданий-маърифий алоқалар миллий ассоциацияси раиси Мираҳмад Мирқосимов, Меҳнат Қаҳрамони, машҳур кинорежиссёр Малик Қаюмов, Тошкент давлат техника дорилфунуни ректори Тўлқин Миркомилов ва яна кўплаб фан докторлари, профессорлар, врачлар, оддий ишчилар, муаллимлар бор. Ҳамманинг юзида табассум. Мактабнинг собиқ ўқувчилари, бугунги жонкуяр муаллимлар ва ўқувчиларни табриклаш учун шаҳар халқ таълими бошқармаси бошлиғи Ҳамидулла Йўлдошев, С. Раҳимов тумани ҳокими муовини Шавкат Обидов, Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги элчиси Братха Кумар, С. Раҳимов тумани халқ таълими бўлими мудири Абдулла Раҳматуллаев ва бошқалар ташриф буюрдилар.

Тантанали кечани мактабнинг собиқ ўқитувчиси, халқ таълими фидойиси Ҳамидулла Йўлдошев очди. Шундан сўнг ташриф буюрган меҳмонлар ва мезбонлар сўзга чиқдилар. Ўзбекистон халқ артистлари, мактабнинг собиқ ўқувчилари Қаҳрамон Дадаев ва Хайрулла Лутфуллаев бетакрор санъатлари билан кечага файз бағишладилар.

Йиғилганларнинг умумий тилаги шу бўлдики, Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов назари тушган, Ҳиндистон бош вазири Нарасимха Рао қўллаб-қувватлаган мактаб бундан кейин ҳам ўзининг яхши анъаналарини давом эттириб, халқимиз учун, Ватанимиз учун фидойи кишиларни тарбиялашга ҳиссасини қўшаверади.

Г. УМАРОВА

ЭРОН САНЪАТИ

Пойтахтимиздаги Киночилар уйида Эрон санъати кўргазмаси очилди. Ўзбекистондаги Эрон Ислом Республикаси элчихонаси ташаббуси билан ташкил этилган бў кўргазмада Эрон китоб миниатюра санъати, халқ амалий санъатининг баъзи намуналари намойиш этилмоқда.

Ўзига хос бир мактаб тарзида шаклланган Эрон миниатюра санъати азалдан кўпчиликни ром этиб келади. Бу кўргазмага XVI асрдан бошлаб то бизнинг кунларимизгача бўлган китоб безатиш намуналари қўйилган бўлиб, айниқса, Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сига, Умар Хайём рубоийларига, Қуръони Карим сюжетларига битилган гўзал асарлар томошабинлар диққатини тортмоқда.

Шунингдек, XIX аср охири, XX асрда яратилган Ғарб рассомлари қаламига мансуб Эрон мавзуидаги асарлар ҳам келганларни бефарқ қолдирмайди. Умуман, кўргазмага қўйилган ҳар бир асар бизга Эрон ва унинг ўзига хос санъатидан ҳикоя қилади.

Мунира МИРАКМАЛ қизи

Жумҳуриятимизда наврўз тантаналари давом этяпти. Яқинда Марғилон шаҳар юқумли касалликлар шифохонасида ҳам шундай тадбир бўлиб ўтди. Наврўз байрамида шифохонанинг кам таъминланган икки оиласи фарзандларига суннат тўйи ҳам қилиб берилди.
Суратда: шу тантаналардан лавҳалар

ЮРАГИМДА ЖЎШ УРГАН ВАТАН

Боши иккинчи бетда

Ушанда Фарғонадан келтирилган қовунни ҳидлаб йиғлаган Бобур аҳволини ҳис этдик. Иссиқ танамизда Алишер Навоийнинг «Ғурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш» рубоийси мағзини туйдик.

Соғинган кўнглимизни овутиш учун Ватанни эслардик, ватандош шоирлар шеърларини ёд ўқирдик:

Қаро туннинг бағрида
Ёруғ хаёл қандай хуш.
Узоқларда бир қиз бор
Ёстиғининг ярми бўш.

Саф тортиб кетаяпмиз. Оёқларда оғир этик. Елкаларда қуроласлаҳа, сафар халтаси, противогаз, ОЗК... Йўл узоқ. Ўзбек тилида шеър ўқилаётганини эшитган юртдошларимиз сафнинг бошидан, ўртасидан секин-секин адоққа йиғиладилар, шеърга тобора яқин келадилар. Шеър тугаса ялинадилар:

— Яна ўқинг.

— Илтимос, тўхтатманг!

Биз кетаётган сўқмоқ ёнидаги йўлдан бир автобус ўтади. Ичида дўппи кийган оталар, атлас кийган оналар. Қўлларимизни силкитиб, ирғишлаб қолдик. Улар бизни — қиёфасиз ўғилларини, бир хил кийим-бошдаги собиқ шўро аскарларини танимадилар. Чет элликларнинг ғаройиб миллий кийимларини кўриб, уларни ҳайратҳаяжон ила олқишлайдиган одамлар бор-ку. Ё бизни ўшаларга ўхшатдиларми? Ҳар ҳолда тўхтамадилар. Буғинларимиз бўшашиб кетди. Дилимиз оғриб, ичимизда мунг қўзғалди. Ботинимизда мен совет солдати эмас, мен ўзбек ўғлониман, деган исён бош кўтарди. Ўша исён ичра мактабда бизни алдашганини, СССР Ватанимиз эмаслигини тушундик. Яккаю ягона Ватанимиз Ўзбекистон эканлигини чуқурроқ англадик.

Булар — хаёлимизда қолган оғир хотира, ўтмиш.

Худога шукур, Ватанимиз мустақиликка эришди. Келажаги буюк давлат фарзандлари кўнглида беш йилдирки, мустақиллик сурури.

Бугун мактабларда ўлгон Ватаннинг эмас, чин Ватанимизнинг, она Ватанимизнинг тарихи ўргатилмоқда. Энди болаларимиз биз сингари довдирамайдилар, ўксимайдилар.

Бугун Россия Давлат Думаси минбарида туриб парчаланиб кетган ўлгон Ватанни — СССРни тиклашга уринаётганлар чучварани хом санабдилар.

Бугун уларнинг найрангига учадиган миллат, сафига қўшиладиган давлат йўқ.

Мана шу сўзларни ёзар эканман, кўнглимда Ватан нима, деган саволга жавобан шундай сатрлар кечди:

Уруғимиз сочилган тупроқ,
Суягимиз экилган майдон.
Авлодимиз кўкарган пайкал,
Ҳосилимиз уйилган хирмон,
Минг асрлар мангу, муттасил
Умид билан тер тўккан деҳқон —
Ватан!

Томиримиз сувга етган ер,
Шажарамиз бўй чўзган осмон,
Самарамиз етиштирган эл,
Келажакка қўл чўзган боғбон —
Ватан!

Рустам МУСУРМОН

ЁДИМИЗДА ВА ЁНИМИЗДА

Одамнинг дўстлари кўп бўлса-да, сирдоши оз бўлади, дейишади. Менимча, тўғри. Сизнинг шодликлару қайғуларингизни ўзиникидай қабул қилиб, буларга тенгшерик бўладиган сирдошлар бармоқ билан санарли. Менинг ана шундай, таъбир жоиз бўлса, ноёб ҳасраткаш дўстларимдан бири Хибзиддин эди. Бизнинг қалинлигимиз узоқ йиллик қийин синовлардан омон ўтиб, туғишган биродарчалик чатишиб кетганди. Ана шундай азиз кишинг ҳақида (у оламдан ўтгандан кейин) сўз юритиш нақадар оғир туюлса-да, раҳматлини хотирлаб, руҳини шод этишни инсоний бурчим деб билдим.

Хибзиддин Рамзиддин ўғли Муҳаммадхонов ибратли умр кечирганлардан. Унинг ҳаётда қолдирган кўп яхши изларини санашдан олдин, мен у билан қандай топишганимни айтай. Роппа-роса олтмиш йил бурун, 1936 йили мен Низомий номли Тошкент Давлат педагогика институтига ўқишга киргандим. Филология факултетининг биз ўқийдиган курс студентлари орасида ёши жиҳатидан ҳам, бўйибасти жиҳатидан ҳам энг кенжатойи бўлиб, биринчи қаторда ўтирадигани Хибзиддин эди. Эндигина ўн олти ёшга қадам қўйган қизларча нозик, оппоққина, тортинчоққина кўринган бу ёқимтой йигитча ўзининг илмга чанқоқлиги, ўткир зеҳни ва билағонлиги билан ажралиб турарди. Устозларнинг лекцияларини оқизмай-томизмай дафтарига ёзиб олиши, китобларни кўп мутолаа қилиши, домлаларга дадил саволлар бериши, имтиҳонлардан аъло баҳоларда ўтиши ҳаммага намуна бўлганди. Бу хусусиятлари учун машҳур домлаларимиз Ҳамид Сулаймон, Шайхзодалардан неча дафъа раҳматлар эшитгани эсимда. Курсимизда адабий ижод ҳаваскорлари, газетларда машқлари босилиб турадиган ёш қаламкашлар бор эди. Мен, Зафар Диёр, Аъзам Мирбобоевлар ўқувдан ажралмаган ҳолда болалар матбуотида ишлардик. Хибзиддинни ҳам адабий ишга ҳаваси кучлилигини сезиб, ёнимизга тортгандик. Шу-шу унинг журналистик ва ижодчилик фаолияти бошланиб кетганди. Уруш йиллари мени жумҳурият Радиоэшиттириш қўмитасига ишга чақиришди. Сиёсий эшиттиришлар таҳририятида бош муҳаррир бўлиб ишларканман, айрим ходимлар фронтга кетиб қолгач, синалган яхши адабий ходимга зарурат сездик. Шунда Хибзиддинни муҳаррирлик хизматига чақириб олдик. Уруш йиллари шароитнинг оғирлиги, радио ишининг бениҳоя тиғизлигига қарамай, Хибзиддин ўзининг ижодий ишга чинакам берилганлиги ва ҳормас меҳнаткашлигини кўрсатди, жамоа ўртасида обрў қозонди. Кўп ўтмай, у радиоқўмита раисининг ўринбосарлигига кўтарилди.

Хибзиддиннинг ижодий қобилияти билан бирга бениҳоя куйди-пишдилиги, бардошлилиги, инсофлилиги ҳам бор эди. У ҳар бир ишни ғоят синчковлик билан обдон қиёмига етказиб, сифатли, пишиқ-пухта қилиб адо этмагунча тиниб тинчимасди. Ишида заррача нуқсон сезса, шуни йўқотмагунча еган-ичганида ҳаловат бўлмасди. Алдам-қалдам, қинғир-қийшиқ ишлардан узоқ юрадиган софдил инсон эди. Меҳнатда ва ҳаётда ҳалоллик — унинг умр кечириш мезонига айланганди. Ўз-ўзига қаттиқ талабчанлик билан ёндошар, сира хотиржамликка берилмас, бажарган ишидан ҳа деганда қаноат ҳосил қила қолмасди.

Яширмайман, Хибзиддиннинг қўлёзмалар устида ишлаганда ҳар қайси жумла ва сўзни қайта-қайта торозуга сола беришини кўрган дўстлар: «Ҳар тўкисда бир айб бўлганидай, сизда пича эзмалик, пича инжиқлик бор-да!» деб ҳазиллашишарди. У эса бундан койиниш ўрнига, ҳазил-ҳазил билан: «Етти ўлчаб бир кес, деганлари эзмалик ё инжиқлик бўлса, майли бўла қолай!» дерди.

У вақтларда луғатлар кам эди. Хибзиддин таржимачиликда «жонли» луғатлардан — бадиий таржима соҳасида «бир неча кўйлакни ортиқ йиртган» сўз усталаридан фойдаланишга ҳаракат этганди. Уруш ва урушдан кейинги йиллари радиоқўмита катта маданият ўчоғига айланиб, таҳририятимизга ёзувчилар тез-тез келиб туришарди. Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Миртемир, Иззат Султон, Ҳамид Ғулом, Туроб Тўла ва бошқалар иштирокида янги қўлёзмалар ўқиларди, ижодий мунозаралар бўларди. Ана шу фурсатни бой бермай Хибзиддин ўзида йиғилиб қолган саволларни ечишда ёзувчилардан фойдаланиб қоларди.

Раҳматлигимиз ўз-ўзига бўлганидай бошқаларгаям талабчан эди. Сафдошлари ва ёрдамчиларининг ишларини сира эринмасдан, синчиклаб кўриб чиқар, зарур кўмак ва маслаҳатлар беришдан вақтини аямасди. Берган топшириқларини дўндириб бажартирмагунча тинчимасди. Дарвоқе, қирқинчи йилларда ўзбек радиожурналистикаси ўзининг ривож палласига кирган, радиоэшиттиришлар мазмуни ва халқчиллиги ошган бўлса, бу муҳим ишда Хибзиддининг ҳам хизмати сезиларли бўлганини тан олишимиз керак.

Бу меҳнат фидоисининг табиатига камтарлик, ҳолислик ва тўғри сўзлик сингиб кетганди. Хизматдаям, оиладаям ортиқча дабдабабозлик, хушомад, кўтар-кўтарга йўл қўймас, баъзан яқинларида шундай қусур сезса, очиқчасига юзига солишдан тортинмасди. Шунингдек, ҳожатбарорлиги билан кўпчиликка ёққанди. Унинг шу хусусиятлари сабабдандир, адабиётда диди ўткирлиги учундир, мен уни ўзимга биринчи танқидчи, биринчи маслаҳатгўй ҳисоблаб қолгандим. Яхши ва ёмон кунларда ёнимдан кетмасди. Ёзган асарларимнинг кўпини қоралама ҳолидаёқ унга ўқиб берардим. Фикр, мулоҳазаларини ҳисобга олардим. Ҳатто ёзувчилар уюшмасига киришимда ҳам унинг маслаҳатига таянгандим. Радиода анча вақт биз билан ёнма-ён ишлашган биринчи ўзбек адибаси Ойдин Собирова иккита ҳикоялар китобим чиққанини кўриб, «Энди уюшмага кирсанг бўлади», деб қолди. Бу кутилмаган таклиф мени ўйлатиб қўйди. У пайтлар Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлиш анча мушкул эди. Наср бўлимига Абдулла Қаҳҳор бошчилик қилар, саноқлигина носирлар иши унинг назоратида, ҳар бир асарни ўзига хос қаттиқ талабчанлик билан қўлидан ўтказарди. Унинг тавсияси бўлмаса ишинг юришмасди. Биринчи устозим менинг ижодим билан яқиндан таниш бўлса-да, аммо ундан тавсиянома сўрашга ботинолмай юрдим. Шунда Хибзиддин менга: «Бемалол Абдулла акага учрашаверинг, илтимосингизни қайтармайди» деб далда берди. Унинг ишонч билан айтган сўзига суяндим-да, юрак ютиб устозга орзумни билдирдим. Устоз ўша ондаёқ, тавсияномани ёзиб бердилар.

Хибзиддин Муҳаммадхонов эллик йилдан ортиқ вақт давомида Ўзбекистон радиосида, ўқув-педагогика нашриётида, ҳозирги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси ва бошқа матбуот органларида муттасил фаолият кўрсатаркан, ўзи юракдан севган бадиий таржима бобидаги ижодий меҳнатини тўхтатгани йўқ. Ўзбек китобсеварлари Толстой, Горкий каби адибларнинг жаҳонга машҳур айрим асарларини Хибзиддин таржимасида ўқишга муяссар бўлдилар. Мен яқинда Лев Толстойнинг «Болалик» ва «Ўсмирлик» қиссаларини қайтадан мириқиб ўқиб чиқдим. Биродаримнинг маҳоратига, миллий тилимиз бойлигини қанчалик эгаллаганига яна бир карра қойил қолдим. Шунда Хибзиддиннинг яхши кўрган бир гапи эсимга тушди: «Ўзбекчага ағдарилган китобни ўқиганингизда унинг таржима эканини унутганингиз маъқул» дерди у. Ўз ижодий меҳнатида шунга қатъий амал қиларди. Яхшигина танқидчи ҳам эди. Ўз вақтида бадиий тил, ёшлар шеърияти ва бошқа мавзуларда битган ўткир ҳароратли мақолаларини жамоатчилик илиқ қабул этганди. Айниқса, унинг вафотидан бир йилча олдин — 1991 йил 5 апрелда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да эълон этилган «Убайдуллахўжа Абдуллахўжа ким эди?» деган салмоқли мақоласи кўпчиликнинг эътиборини ўзига тортди.

Дўстимиз ёркин хотираси таваллудининг етмиш беш йиллиги кунларидагина эмас, ҳамма вақт барҳаёт. Раҳматлига хос ижобий сифатлар ва эзгу ниятлар падари бузруквор руҳини шод этиб унинг изидан бораётган мўмин-қобил фарзандлари, туғишганлари, меҳрибонларининг ҳаётлари ва ишларида давом этяпти.

Ҳамиша ёдимизда ва ёнимиздасиз, азизим!..

Ҳаким НАЗИР,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ЁДНОМА

ШОИРА ХОТИРАСИ

Яқинда ҳассос шоира Саида Зуннунова таваллудининг 70 йиллигини нишонлаш комиссиянинг йиғилиши бўлди. Комиссия раиси Эркин Воҳидов юбилейга тайёргарлик ишларининг қандай бораётганлиги, Фарғона водийси ва Тошкентда бўладиган тантаналар ҳақида гапирди. Ушбу масалалар ҳақида, шунингдек, ёзувчилар Саид Аҳмад, Ўткир Ҳошимов, Ойдин Ҳожиева, Республика Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Йўлдош Сулаймон ва бошқалар ўз фикр ва таклифларини билдиришди.

М. САЛОМ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг Республика ўрта махсус санъат мактаб-интернатига қабул

ЭЪЛОН ҚИЛАДИ

Мактаб-интернатга етти ёшга тўлган тасвирий санъат ва мусиқага қобилияти бор, жисмонан соғлом ўғил ва қиз болалар қабул қилинади. Шунингдек, 5-синфдан бошлаб юқори синфларнинг бўш ўринларига ҳам ўқувчилар қабул этилади.

Аризалар 1996 йилнинг 1 майидан 29 майигача топширилиши керак. Қабул имтиҳонлари 1 июндан бошланади.

Мактаб-интернат манзили: 700152, Тошкент шаҳри. А. Икромов тумани, 22-мавзе, 1"А» уй. 2, 33, 41, 77, 48, 87 автобусларнинг, 12, 19-троллейбусларнинг «Москва остонаси» бекати.

Теелфонлар: 74-92-21, 74-96-44.

Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси раҳбарияти Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, бастакор Мустафо Бафоевга онаси

Зулфия ВАХТАДОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ё АҲИЛЛИК, Ё ҚУЛЛИК!

Боши биринчи бетда

ўша суюкли ҳудудни муқаддас Ватан даражасига кўтарувчи, уни ғайрлардан асрашга ундовчи олий тушунча эса, биринчи навбатда, тилдошлик ва диндошликка асосланган Бирликни вужудга келтиради, миллат, халқ пайдо бўлади. Демак, одамни одам, халқни халқ, Ватанни Ватан қилиб турган асосий умуртқа бирликдир, аҳилликдир. Аҳиллик, яъни у ёки бу мақсад йўлидаги бирлик йўқ жойда халқ нонтопар галага, Ватан талончилар емакхонасига, инсон буюмсимон жониворга айлана боради.

Йўқ, биз халқмиз, ҳозирда юксак тараққиётга эришиб улгурган ҳайбатли мамлакатларнинг кўпчилиги ҳавас қилса арзийдиган ҳайратомуз тарихи бор халқмиз. Биз миллатмиз, таг-насли тоза, шавкатли миллатмиз. Бу юрт донғи дунёга ёйилган Тумарису Спитамен, Абу Али ибн Сино Беруний, Аҳмад Фарғонию Яссавий, Мангубердию Амур Темур, Имом Бухорий ва Навоий, Шайх Кубро ва Бобурлардан мерос бўлиб қолган, ҳар қарич тупроғи неча-неча даҳолар ва азиз-авлиёларнинг табаррук ҳокига йўғрилган муқаддас маскандир. Биз уни фахр билан Ватан деймиз.

Шундай экан, кимлардир қаердадир туриб Ватанимиз тақдирини ўзгартишга уриниши, унинг «порлоқ келажаги»ни бизсиз ҳал этишга тиришиши бизга — ўзбек деган тўлақонли миллатга ҳурматсизликдан бошқа нарса эмас. Гарчи қорни дурустроқ тўйган бўлса-да, тили, дини, ғурури, қадрияти аёвсиз топтаб келинган, ўзининг нечоғлик жабрдийда эканлигини ҳанузгача тўлиқ англаб етмаган соддадил халқимга яна нон ушлатиб туриб, кишан солмоқчи бўлаётганлар бизга ниқобда ҳам жуда яхши таниқлидир. Ўзбекистон эркин мамлакатлигини, ўзбек ўз тақдирини ўзи ҳал эта оладиган мустақил миллат эканини асло тан олгиси келмаётгани ҳам уларнинг ўша «эски уя»дан эканлигини яққол кўрсатиб турибди.

Бундан буён ҳамма нарса асосан ўзимизга боғлиқ. Қанчалар аҳил бўлсак, бир-биримиздан меҳр-оқибатни қанчалар аямасак, бир-биримизни қанчалик қўллаб-қувватлаб турсак, бу оғирликлар шунча тез ортда қолиб, чинакам ёруғ кунларга етишамиз. Бундай мунаввар дамлар, иншооллоҳ, фақат бизга эмас, туркману қирғизларга ҳам, гуржию озарларга ҳам, украину қозоқларга ҳам, жумладан, тақдиримиз бозору ҳашарларда чирмашиб кетган русларга ҳам албатта насиб этажак. Зеро Дума дегани бепоён Россия, кенгфеъл рус халқи дегани эмас.

Ҳеч бир замонда, ҳеч бир юртда бир тузумдан иккинчи тузумга ўтиш жараёни осон кечмаган. Тақдир тақозоси билан шундай даврни бошдан кечираётган юртдошларимнинг бугунги аҳволини яхши тушунаман. Ҳар ким аввало ўз рўзғори ташвишлари билан банд. Аммо бир нарсага ишончим комилки, қайси миллатга мансублиги, қайси фирқага аъзолиги, дини ва тоифасидан қатъи назар, бу Улуғ Юрт фарзандлари давлатимизнинг Мустақиллик борасидаги сиёсати, юртбошимизнинг Эркимизни сақлашга қаратилган даъвати атрофида бир тан, бир жон бўлиб бирлашадилар. «Аҳиллик» сўзини Истиқлолимиз мафкурасига айлантириб, турли фитнаю иғволарга парво қилмасдан, фарзандларига нурли йўл қуришда дадил давом этадилар.

Муқаддас каломда «Ватанни севмак иймондандир», дейилган. Аввало барчамиз ўзимизга Оллоҳдан иймон тилайлик. Илойим, шу иймон ила сева оладиган Ватанимиз ҳам бўлсин.

Фарҳод МУСАЖОН

СИМПОЗИУМ

Ҳикоя

Фарҳод Мусажон ижодини ҳажвиячиликдан бошлаган ёзувчи. Аммо кейин, ҳажв баъзи одамларга кўпам ёқавермагани учунми ёки ҳажми кичик ҳажвий асарларга тўланадиган пулга қониқмадими, ўзини болалар адабиётига, драматургия, кино жанрларига уриб кетди. Ёзувчидан бу бевафолик сабабини сўрасак, «Мен садоқатли одамман, ҳеч қачон на ҳажвга, на эътиқодимга хиёнат қилмаганман. Фақат оз ёзу соз ёз, деган тамойилга амал қиламан», деди. Қуйидаги ҳажвияларни ўқиган газетхон ёзувчининг гапида жон борлигига ишонч ҳосил қилса ажабмас.

Танаффус эълон қилинди. Оғайним билан зинғиллаганча бинонинг биқинидаги кашандаларга ажратилган махсус жойга йўналдик. Ёнимни титкилаб сигарета тополмадим.

— Япасқи, чекишдан ол, меники тугабди, — дедим шеригимга.

— Сен қитмирда қачон бўлган. Сотиб олгани кўзинг қиймай доим бировникини чекасан!

Шеригим тутган сигаретани олиб лабимга қистирдим.

— Сен ҳеч қачон одам бўлмайсан, Япасқи, негаки қилдек яхшиликни туядек таъна билан қиласан.

— Сасигандан кўра яхшиликнинг қадрига етишга ўрган, кўрнамак, — деди шеригим, — йўқса сигаретамни қайтариб оламан.

— Сен нокас бундан баттар тубанликка ҳам қодирсан, — дедим тиржайиб.

Шу пайт Пўкалак келиб бизларга қўшилди.

— Ув ғирромлар, бошимга бир фикр келди. Агар хўб десанглар янаги шанба тоққа чиқсак. Одамларга ўхшаб табиат қўйнида бир яйраб келайлик, қачонгача шаҳарда димиқиб ўтирамиз, нима дедиларинг?

— Яхши буларди ўйнаб келсак, — дедим. Кимларни айтмоқчисан, Пўкалак?

— Кимлар буларди. Авишқа бўлади, Шилта, Берч, Қурс, Тахир, Қоракуя, Сўтак, хуллас ўзимизнинг қаланғи-қасанғилар.

— Очдан ўлмайлик десак Юҳо билан Суқни ҳам қўшиш керак, — дедим, — уларнинг олдига тушадиган пазанда йўқ.

— Ҳа, қўрада кабоб тутаб, димоққа уриб турмаса ўтиришнинг гашти буларканми? — деди Пўкалак.

— Лекигин куй-қўшиқсиз ҳам зиёфат зиёфатга ўхшамайди, — дедим, — битта ашула эшитсанг худди сано ичгандек бутун ғуборинг чиқиб кетиб енгил тортасан киши. Демак...

— Демак сурги дорилар — Ҳанги билан Манқани ҳам айтамиз, — деди Пўкалак.

— Ҳанги билан Манқа айтиладиган бўлса машшоқларни ҳам таклиф қилишга тўғри келади. Ақалли битта дуторчи, битта ғижжакчи бўлиши керак. Шундоқ экан...

— Ачитқи билан Ювиндини ҳам айтамиз, — яна гапимни илиб кетди Пўкалак, — зиёфатни безайдиган нарса нимади, ғижжак ноласи-ю, дутор сайраши!

— Унда Сўхтаси совуқ билан Сассиқ саримсоқни ҳам айтайлик. Нимага десанг...

— Иккалови ҳам улфатнинг жони, — яна гапимни оғзимдан олди Пўкалақ, — давранги қизитиб, ҳаммани кулдириб ўтирадиган қизиқчилар бўлмаса ўтириш татирканми? Ушалар-да улфатга файз киритади-ку.

— Ҳа, айтмоқчи, битта одамни унутай дебмиз, — дедим, — Тараша қолиб кетмасин, уша бўлмаса...

— Тараша бўлмаса олиб борган ҳамма арағимиз ичилмай савил қолади, — кўзини чақчайтириб ҳовлиқди Пўкалак, — унинг тайёрлаган салатларини кўрса умрида оғзига олмаган одам ҳам ичиб юборади. Мен, мисол учун, Тарашанинг газаги бўлмаса, бир қултум ҳам ичолмайман.

Шу пайтгача гапга аралашмай турган Япасқи бирдан икаламизни қопиб берди:

— Хой, ўпкаси йўқлар, сенлардан ит ҳам, бит ҳам қолмади-ку!

Пўкалак икковимизнинг нафасимиз ичимизга тушиб серрайиб қолдик. Ўйлаб кўрсам Япасқи ҳақ.

— Ростдан ҳам жуда отбозор қилиб юбордик, — дедим.

— Ҳа, сал қисқартирмасак рўйхатимиз аччиқ ичакдек чўзилиб кетди, — дарров рози бўлди Пўкалак.

— Хўш, кимларнинг баҳридан ўтамиз?

— Менимча Тарашанинг баҳридан ўтиш керак, — деди Пўкалак, — тайёрлайдиган ипирисқи салатлари кофар совуқлик, есанг уч кунгача сўлагинг оқиб юради. Мендақа оламга арақ бўлса газагига душмани ҳиллаб ҳам кетавераман.

— Ўтдик баҳридан. Яна ким? — деб сўрадим.

— Ҳанги билан Манқадан ҳам воз кечамиз. Ашулаларида на оҳанг бор, на шира. Тинчгина ўтирайлик.

— Унда...

— Унда бир йўла Ачитқи билан Ювиндидан ҳам қутуламиз, — яна гапимни илиб кетди Япасқи. — Биттасининг дутор тимдалаши темир арралаётгандек ухшайди, иккинчисининг ғижжак чалиши мов бўлган мушукнинг йиғисидан баттар.

— Мадомики шунда бўлмас экан, ўз-ўзидан «сўз усталари» ҳам...

— Яшавор, Исқирт, — Пўкалак яна гапимни тугатишга имкон бермади, — Сўхтаси совуқ билан Сассиқ саримсоқни ҳам кераги йўқ. Уша майнавозларнинг пих боғлаб палағда қолган бачкана ҳазилларига ким зор экан?

— Бўпти, ўтиришни концертга айлантирмайлик, — дедим, — ахир мақсад...

— Табиат билан уйғунлашиб ер фарзанди эканлигингни ҳис этиш, — қўпирди Пўкалак, — бас, шундай экан, табиат қўйнида мечкайлик қилгандан фойда йўқ. Бу деган сўз Юҳо билан Суқнинг ҳам думини тугамиз. Кабобнинг ўрнига қази олволсак тешиб чиқмас. Ёки қозонга гўшт ташлаб қуйсак, ўзи қайнаб ётаверади. Нима дединг, Исқирт?

— Тўғрисини айтсам, — менинг ўрнимга Япасқи жавоб берди, — ушалар пиширган овқатни сира кўнглим тортмайди. Биттасининг кийимидан қачон қарасанг шиптир ҳиди келади, иккинчиси овқат устида нуқул бурнининг қасмоғини тозалаб ўтиради.

— Агай қилишади, — кучанди Пўкалак, — очофатларнинг мақсади бошқа, ўтирганларнинг кўнглини оздириб, овқатни ўзларига кўпроқ қолдириш. Шунинг учун овқат келди дегунча кўнгилни айнитадиган нарсалардан гап очишади. Улар бордиган бўлса, оч қолишимиз аниқ.

— Менга қараларинг, — дедим бошимни қашиб, — Тарашадан воз кечдик. Манқа, Ҳанги, Ачитқи, Ювинди, Сассиқ саримсоқ ҳам чиқитга чиқди. Яна ўйчаламиз қолдик-ку.

— Бошқаларни қўшамиз! — деди Пўкалак.

— Унда Шилпиқ билан Тасқарани қўшайлик, улар беозор, оғизда қатиқ ивитиб ўтираверади, — дедим.

— Бўлмайди уларинг, — деди Япасқи, — худди биров еб улар қуруқ қолгандек кўзларини луқ қилиб, тунд бўлиб ўтиришади, ҳа, жуда юракни сиқворишади. Улфатда очилиб ўтирган яхши-да!

— Бўпти, унда Қилтаноқ билан Мағзавани таклиф этамиз.

— Э, қўйсанг-чи уша Мағзавангни, бир вайсашга тушса, ўтиришни ҳам мажлисга айлантирворади, — жеркиб берди Пўкалак.

— Унисини ўпоққа, бунисини супоққа чиқариб ташлайверсаларинг, ким билан чиқамиз тоққа? — аччиғланиб сўрадим.

— Ҳали ачиб ётибди номи тилга олинмаган танишлар. Хўш ҳали Қилтириқ, Олқинди, Иркит, Юмшоқ супурги, Какра, Сассиқ, Кекирдаклар бор, — деди Пўкалак.

— Тирриқ билан Шилимшиқни унутдинг, — қўшимча қилди Япасқи, — инначи кейин...

Шу асnода баланд пошна туфлисини дўқиллатиб котиба аёл келиб қолди.

— Жаноблар, танаффус тугади, ҳаммангизни мажлислар залига таклиф этамиз. Марҳамат қилинглар.

Энди яйраб алжишаётган эдик, гапнинг мазаси оғзимизда қолди. Ҳозир кириб яна «Ўзбек адабий тилини бойитиш ва уни ўткинчи сўзлардан тозалаш» мавзуидаги илмий кенгашни давом эттиришимиз керак.

Биз учовлон — Япасқи, Пўкалак ва мен симпозиум ўтказилаётган залга йўл олдик.

ЯНА ИЧАСИЗМИ?

Мен бу ҳангомаларни тўқиб чиқарганим йўқ. Кўрган, эшитган гапларимга сал сайқал бериб қоғозга туширдим, холос.

x x x

Битта одам уйига такси чақиртирибди. Такси келгач, ҳайдовчининг қўлига адрес берибди.

— Мана шу қоғозга ёзилган манзилга бориб, қайнонамни олиб келасиз. Икки юз сўм бераман, — дебди.

Ҳайдовчи қоғоздаги манзилни ўқиб кўриб, бошини қашибди.

— Шунақа кўча борлигини биринчи эшитишим. Қайнонангизнинг уйини тополмай қуруқ қайтсам нима бўлади?

Бояги одам хотинига эшиттирмай секин шивирлабди.

— Унда тўрт юз сўм бераман!

x x x

Эр одати бўйича ичиб гирт маст бўлиб келибди. Хотинининг жаҳли чиқиб, ўкловни олиб эрини савалашга тушибди. Ҳар урганда:

— Тагин ичасизми? Тагин ичасизми? — деб такрорлармиш, — гапиринг, ҳой безбет, тагин ичасизми, деб сўраяпман?

Эр кўзини очиб ғўлдирабди.

— Бўпти, бир пиёла қуй, ичсам ичақолай.

x x x

Маҳалламизда қизиқчироқ бир чол бор. Анави куни эрталаб спортчиларнинг кийим-бошини кийволиб, кўчада югуриб юрибди.

— Қойил, отахон, — деб мақтадим, — спортни қадрига етадиган одам доим соғ-саломат, тетик булади.

— Э, соғлиқни қуя туринг, мен чопишни ўрганмоқчиман, — деди чол. — Яхши югуришни билмаганим учун сал қолиб кетяпман, — қув кўзларида кулги учқунлари чақнаб ҳазиллашди чол. — Инсофсиз чайқовчиларнинг дастидан нарх-наволар кўтарилиб кетяпти, кетидан қувиб етолмаяпман.

ҚОЗОН ОСИЛМАДИ

Мулла Тўйчи ҳофиз эрталаб Қумлоқ тарафдан қайтиб келаётган эди. Хасти Имомга етай деганда улкан ўймакор дарвоза олдида ўтирган қотма, оддий кийинган йигитга кўзи тушди. Ҳофизни кўриб, йигит ўрнидан турди, қўлларини кўксига қўйиб таъзим қилди:

— Ассалому алайкум, ҳофиз ака...

Мулла Тўйчи «Ваалайкум» деб бош силкиди ва ўтиб кета бошлади. Бироқ ҳалиги йигит лип этиб унинг йўлини тўсди, зўрлаб қўлларини олди. Сўнг ҳовлини кўрсатиб, хушомад қилди:

— Қани, ҳофиз ака, бир пиёла чойимиз бор...

Ҳофиз бу йигитни танийди. У — машҳур Саидикромбойнинг ўғли Саидваққос бойвачча эди. Саидикромбой ҳақида эл оғзида афсоналар юрарди: бой, пойафзалнинг тагчарми ейилади, деб ҳовлисига тош тўшаттирмас эмиш; Лампамойни қизғаниб, тунда чироқ ёқтирмас, кечалик ишларини ой ёруғида қилдирар экан; бир куни кафтдай гўштни мушук еб қўйган экан, уни ўн беш кун гўшт илинган қанора олдига боғлаб қўйиб, очдан ўлдирибди...

Шуларни ўйлаб, ҳофиз узр айтди:

— Раҳмат, шошиб турибман.

Бойвачча Мулла Тўйчининг енгига ёпишди:

— Ҳофиз ака, нима, бизни назарингизга илмайсизми? Уша яланғоч ошхоналарингизча меҳмон қилиш қўлимиздан келар...

Аслида Саидваққоснинг нияти бўлак эди. У улуғ санъаткорни бир лаҳза меҳмон қилиб, сўнг кўча-кўйда керилиб юрмоқчи эди: «Кимсан — Мулла Тўйчи ҳофиз бизникида чой ичиб турди!» Бу шумликни ҳофиз ҳам фаҳмлади ва «Ке, нима бўлса бўлди», деб дарвозахонага бурилди.

Бойвачча, Мулла Тўйчини меҳмонхонага олиб кириб ўтқазди, қўлтиғига пар ёстиқ қўйди. Сўнг чўккалаб дуо қилди-да, «мен ҳозир» деб илдам чиқиб кетди.

Ҳофиз вассажуфтли, кошинлар билан безатилган хонага разм солди. Бир бурчакда ўргимчак тўри осилиб ётибди, деворлар кир, қозиқлунғилар пашша дастидан қора чутир бўлиб кетганди. Ҳофиз тагидаги йиртиқ кўрпача билан ёнбошидаги шойи пар ёстиққа қараб кулиб қўйди.

Бу пайт Саидваққос қазноқда хотини билан шивирлашмоқда эди:

— Маликам, бир сиқимгина ош қилиб юборинг. Жуда азиз меҳмон келиб қолди. Биласизми, бу ким? Дунёга донги кетган Мулла Тўйчи ҳофиз-а!

— Майли-ю, бегим, аммо қопнинг оғзини очишга қўрқаман, — деди келинчак ранги оқариб, — дадамлар белги қўйиб кетганлар.

— Бир амаллаб очинг, маликам. Ярим қадоқ гуручни олинг, кўп олманг, шунда билинмайди. Бўлақолинг, мен чойпой олиб кирай.

Келин бир нафас ўйланиб турди ва учоққа ўт ёққани ҳовлига чиқди. Шу пайт ташқаридан йўталиб қайнотаси Саидикромбой кирди. Келин ўрнидан турди, унга таъзим бажо келтирди. Бироқ бой, одатига хилофан, алик олмади. Унинг кўзи бемаҳал ёнаётган оловда эди.

— Ҳм, қизим, тинчликми? — деди у ер ёққа ёққа алангалаб.

Келин ер чизиб жавоб қилди:

— Ҳофиз ака келувдилар. Шунга ўғлингиз... бир кафгир ош қилсин, деб...

Бой чурт кесди:

— Бу ер ҳар кимсага текин томоқ бериладиган ҳалимхона эмас! Ош ейдиган одам уйида есин. Ўчиринг оловни!

Келин чўнқайиб олиб, косов билан ўтни ўчира бошлади. Бой тез-тез юриб хос хонасига кириб кетди.

Бойвачча чиқди.

— Нима қилганингиз бу? — деди учоқдан қип-қизил чўғни совураётган хотинига.

— Дадангиз... — деди келин хўрлиги келиб ва қозоннинг қопқоғини ёпди. Саидваққос гезариб сўради:

— Бир ошам ошга кучим етмаса, мен бу ерда нима қилиб юрибман? Ёқинг оловни! — У учоққа икки тутам пайраха ташлади. Олов гуриллаб ёнди.

— Дадам тугул худоси келсаям ўчирманг, уқдингизми? — Саидваққос орқасига бир қараб қўйди, жаҳл билан ичкари кириб кетди.

Салдан кейин салла-тўнини ечиб, ҳовлига бой чиқди. Қараса, муридан яна қуюқ тутун кўтарилмоқда. Бойнинг жон-пони қолмади. Айвондан бир челак сув олиб келди-да, қулочкашлаб учоққа сепди.

— Боринг, уйингизга киринг! — деди келинга. — Кечқурунгача учоққа яқинлашманг.

Келин йиғлаб уйига кириб кетди, қайнота кумғон кўтариб боғ томонга ўтди.

Ошдан хабар олгани ўғил кўринди. Бир четда юмалаб ётган челак билан учоқдан чиқаётган бадбўй тутунни кўриб, гапга тушунди. Дарров кетмон олиб келди. Учоқ ичини тозалаб, қайта олов ёқмоқчи бўлди. Шу пайт чорбоғдан ота қайтди.

— Ташла кетмонни, — деди ўғлининг тепасига келиб, — барибир қозон осилмайди!

— Ташламайман. Қозон осилади! — деди ўғил ва ғазаб билан учоқни кулдан тозалаверди. Ота кетмонга ёпишди. Ўғил ҳам. Бой кетмонни тортқилади, хириллади:

— Ҳофиз бугун ош еса... тириклай чиқармайман! Кетмонни бер бу ёққа!

Бойвачча кетмонни маҳкам чангаллаб, пишиллади:

— Бермайман! Агар ҳофиз ош емай кетса... бу уйдан ўлигим чиқади!

Бу манзарани деразадан кузатиб ўтирган ҳофиз жадал ўрнидан туриб ҳовлига тушди.

— Ҳай-ҳай, қон-юқи бўлманглар, — деди кулиб, — мен бойвачча билан ризолик айтишмай келувдим, шаҳид ўлмасдан бурун кетмоқчиман...

Бойвачча ялт этиб унга қаради:

— Шошманг, ҳофиз ака... — деди-ю, кетмонни қўйиб юборди. Бой тўп этиб ўтириб қолди.

— Бораверинг, ҳофиз, — деди бой кетмон қучоқлаб ўтирган еридан, — худойим ҳар кимни... бола-чақасидан айирмасин. Тўйда ўзимиз... чақиртирамиз.

Эртасига ўғил рўзғорини бўлак қилиб чиқиб кетди. Шундоқ ота-бола оч қуришмайдиган бўлдилар.

С. СИЁЕВ

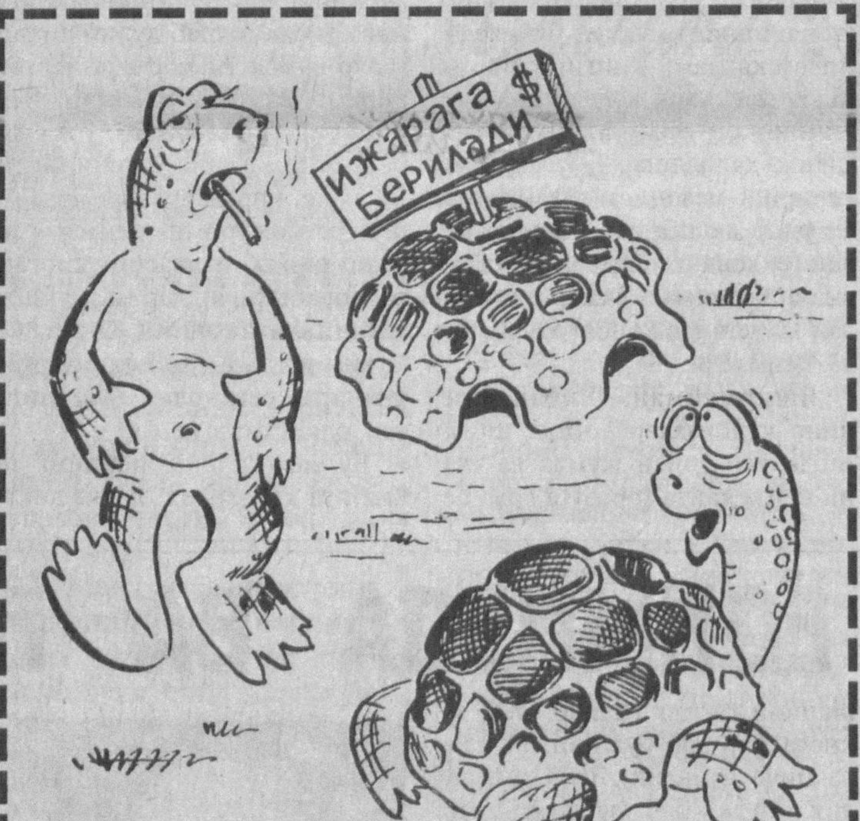

Рассом Н. НУРМОНОВ

БИЛИБ ҚЎЙСАНГИЗ КАМ БЎЛМАЙСИЗ

Бирор-бир ғаройиб воқеани эшитиб, беихтиёр: «Қаранг-а! Шунақаси ҳам бўларкан-да-а?!» ҳаяжонланиб ва қизиқишингиз ортгандан-ортиб сўрайсиз: «Хўш, кейин-чи, кейин?»

Мен сизга айтсам, дунёда сизу бизгача ҳам сон-саноқсиз ғаройиб ҳодисалар рўй берган. Ҳозир ҳам буларнинг сони камайиб қолгани йўқ, аксинча, аввалгидан-да кўп. Келажак-ку, гап йўқ, ажойиботларга шундоқ уйингизнинг бусағасида дуч келаверсангиз керак. Чунки бу Олам ўзи ғаройиб. Еру самода кечаётган ўзгариш ва алмашишлар, бандасини ҳайратга солмоқ учунми, бири биридан қизиқ, бири-биридан ажабланарли.

Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, дунёда атиги 750 нафар фуқароси бор бўлган мустақил мамлакат мавжуд. Исроил давлатида картошканинг янги «Михаил Горбачев» нави етиштирилган. Филиппиннинг Маринду́к вилоятида эса капалаклар боқиладиган алоҳида ферма бор. Ферма бари-биридан гўзал 9 турдаги капалакларни етиштирармиш. Хўш, бундан нима фойда, дерсиз. Гап шунда-да! Бу ферма асосан Оврупо мамлакатлари, АҚШ ва Японияга буюртмаларини бажараркан. Капалакларнинг арзони — 1 доллардан 5 долларгача, тангагуллиси қиммат — 30 доллардан кетаркан.

Биринчи совутгич қачон чиққан? Биринчи сув ости кемасини ким яратган? Электр стулни-чи? Хуллас, бунга ўхшаган юзлаб, минглаб саволларга жавоб топгингиз келади — кўп нарсани билишни истайсиз ва бу табиий. Чунки инсон боласи қайси ёшда бўлмасин, қай даражададир билимдон бўлмасин — дунёни, сир-синоатларни, маълумот ва ахборотларни кўпроқ билгиси келаверади. Ҳаммада бирдай мавжуд бўлган мана шу ички эҳтиёжни ҳисобга олишган чамаси, — **«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти яқинда «Ғаройиб олам» номли китобни нашрдан чиқарибди.**

«Ғаройиб олам» — бу ўзига хос қомус: дунёдаги рекордлар, энг ғаройиб ҳодисалар, ажойиб коллекциялар, ихтиро усуллар, ақл бовар этмаган тадбирлар, қулоқ эшитмаган анъаналарни ўзида жамлаган. Шак-шубҳасиз, бу китобни ўқисангиз минг бир саволга жавоб топасиз. Китоб 25.000 нусхада нашр этилган. Ундаги турли туман маълумотлар матнини **журналист Алимқул СУЛТОНОВ** тўплаб, ўзбек тилига таржима қилган.

Албатта, бу китобга кўзингиз тушса олинг, ўқинг: билиб қўйсангиз кам бўлмайсиз!

Қуйида «Ғаройиб олам»дан олинган айрим ҳангомалар билан танишасиз.

КАЛТАК ЕГАН ЭРЛАР

Оилавий можаролар муаммоси билан шуғулланувчи англиялик тиббиётчилар 341 та можарони кузатишган бўлишса, бу жанжалларда 45 фоизида эркак жабрланган, аёллардан эса атиги 17 фоизи жабр кўрган. Қизиғи шундаки, оилавий можароларда аёлларнинг биронтаси жисмоний шикаст олмаган. Эркаклардан эса 19 фоизи ўз хотинларидан тан жароҳатлари олиб, шифохоналарга ётқизилган.

Жанжалларда аёлларнинг асосий қуроллари пичоқ, қайчи, това, кастрюл ва бошқа ошхона жиҳозлари бўлганлиги қайд этилган.

Эндиликда бундай ҳоллар юз бермаслиги учун «Оилага ота керак» ассоциацияси нафақат Буюк Британияда, балки бутун Оврупода ягона бўлган «Калтак еган эрлар уйи»ни ташкил этди. Бу ерга энди хотини уйдан ҳайдаб юборган шўрлик эрлар тез-тез мурожаат қилиб турибдилар. Дарвоқе, мазкур уйда шифокорлар, руҳиятшунослар ва ҳатто адвокатлар ишлайди. Улар эркаклар устидан иш олиб боришади. Керак бўлса, бечора эрни хотинидан қонун йўли билан ажратиб олишади.

ЭРКАКНИНГ ФАРҚИ

Францияда чиқадиган журналлардан бири эркакнинг аёлдан фарқи 100 хил турдан иборат эканлигини санаб ўтди. Масалан, эркакларнинг мияси аёлларникидан 250-350 грамм оғирроқ экан, аммо бу эркаклар аёлларга қараганда ақлли деган гап эмас. Ахир, горилла маймунининг мияси энг оғир мия ҳисобланади. Гориллаларнинг олим бўлиб кетганини ким кўрибди, дейсиз.

Аёлларнинг ҳид сезиш қобилияти эркакларникидан 20 фоиз кучлироқ. Бироқ негадир парфюмерия яратувчиларнинг 80 фоизини эркаклар ташкил этади. Аёл эркакларга қараганда 2 карра кўпроқ оғир руҳий ҳолатга тушишаркан. Улар мусиқани ҳам жуда нозик «тушунишади».

Эркакларнинг жаҳли тезлигини яхши биламиз. Шу жаҳлдорлик сабаб эркаклар 15-24 ёшида аёлларга нисбатан олти марта кўп оғир жароҳат тушиб қолади.

СЕРГАПМИ, ХУНУКМИ — АЁЛ ЯХШИДИР

Дарвоқе, уйда хотин бўлмаса эркак учун ҳаёт «ит етиш, мирза туриш»дан иборат бўлиб қолади. Унинг нафақат қўли ишга бормайди, балки кунлари жуда зерикарли, умри бесамар ўтади.

Ҳа, АҚШнинг Дюкск дорилфунуни мутахассислари 4500 киши ўртасида ўтказган тадқиқотлари шуни кўрсатмоқдаки, хотинсиз эркаклар оилали эркакларга қараганда кўп касалланишаркан. Айниқса, гипертония (артерияда қон босимининг ошиб кетиши), асабийлик ва турли яралардан кўпроқ азоб чекишаркан.

30 йил аёл билан бирга яшашнинг ўзиёқ эркак умрини беш йилга узайтиради. Бироқ, аёлсиз ёлғиз яшаш эркак умрини 10-15 фоизга қисқартириши тадқиқотларда кузатилган.

ЭРКАКЛАРНИ АСРАНГ

Ҳозирги кунда Японияда ўртача умр эркакларда 75-85 ёшни, аёлларда эса 81-91 ёшни ташкил этар экан. Мазкур кўрсаткичлари билан япон аёллари 6 йилдан бери, эркаклар эса қаторасига беш йилдан бери дунёда биринчи ўринни эгаллаб келишмоқда. Япон аёлларининг умр кўришидаги фарқи, айниқса, кейинги йилларда анча узайгани сезилди. Яъни аёллар умри 0,04 йилга узайган бўлса, эркакларда, аксинча 0,05 йилга камайган. Эндиликда япон аёллари учун энг муҳими эркакларни асрашдир.

ЎЗИНГИЗНИ БИЛАСИЗМИ?

Дарвоқе, биз ўзимиз ҳақимизда нимани биламиз? Билганимиз: неча кило тош босишимиз, мижозимизга нима ёқади-ю, нима ёқмайди, кучимиз, иродамиз нимага қодирлиги ва яна шунга ўхшаш айрим маълумотлар. Танамизда нима содир бўлиши-ю юрак, томир, асаб толалари тўғрисида ўйлаб ўтиришга замона зайли имкон бермайди.

Одамзот умр бўйи ўртача ҳисобда 40 тонна [illegible], яъни ўртача 70 йиллик умр мобайнида 11 тонна нон, 70 пуд (1 пуд 16,3 килограмм тенг) туз ва 7 тонна гўшт, тухум ва балиқ истеъмол қиларкан. Шунингдек, 42 тонна суюқлик ичаркан. Бунга она сути, чой, сув ва арақ-парақлар ҳам киради.

Нафас олган ҳавосини ўлчайдиган бўлсак, 380 минг куб метрни ташкил этаркан. Инсон юраги шунчалар бақувват эканки, унинг кучи ҳар йили 900 килоли юкни 15 метр баландликка кўтариб чиқишга тенг экан.

Миямиз 10 миллиард ҳужайрадан иборат. У 86 миллион ахборот ва маълумотни сақлаб қолишга қодир. Мияда ҳар дақиқада 100 мингта яқин кимёвий жараёнлар содир бўлади.

Теримизнинг ҳар 6,5 квадрат сантиметрида 25 метр асаб толалари, мингдан ортиқ асаб нуқталари, 6 метр қон томирлари бор.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар тақриз этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Рустам МУСУРМОНОВ